

Sosiaalityö julkisessa lastensuojelukeskustelussa

- sosiaalityön selonteot ja tapaus Eerika

Elina Liikanen

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Marraskuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LIIKANEN, ELINA: Sosiaalityö julkisessa lastensuojelukeskustelussa – sosiaalityön selonteot ja tapaus Eerika

Pro gradu -tutkielma, 71 s., 3 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Arja Jokinen

Marraskuu 2013

Tässä tutkimuksessa tutkin sosiaalityön edustajien osallistumista julkiseen keskusteluun. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää miten sosiaalityön edustajat vastaavat alaa kohtaan esitettyihin lastensuojelun selontekovaateisiin julkisessa keskustelussa Eerikan tapauksen yhteydessä. Tapauksessa lastensuojelun asiakkuudessa ollut kahdeksanvuotias tyttö menehtyi ja lastensuojelua syyllistettiin tapahtuneesta. Tutkimuksen aineiston muodostavat Helsingin Sanomissa syksyllä 2012 julkaistut artikkelit, joissa vastataan näihin selontekovaateisiin sosiaalityön positiosta. Aineistoon kuuluu 24 artikkelia, joista 16 on mielipidekirjoitusta, 6 uutisartikkelia ja 2 pääkirjoitusta.

Tutkimus on laadullista tutkimusta ja sen laajempi viitekehys perustuu sosiaaliseen konstruktionismiin liittyvään ajatukseen todellisuuden muotoutumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Aineiston rajaamisessa tapaustutkimus on tarjonnut kehykset sosiaalityön edustajien puheenvuorojen paikantamiselle syksyllä 2012 laajasti uutisoidun Eerikan tapauksen ympärille. Tutkimuksen analyysimenetelmänä on käytetty selontekoanalyysiä. Sanomalehtikirjoitusten tuottamaa aineistoa diskursiivisesti lukemalla on pyritty erottelemaan eri selonteot, jäsentämään niitä aihepiireittäin ja luomaan aihepiireistä laajempia selontekoryhmiä.

Aineiston selonteoissa vastattiin julkisuudessa esitettyihin selontekovaateisiin kertomalla lastensuojelun sosiaalityön arjesta ja käytettävissä olevien resurssien ja työn organisoimisen vaikutuksesta siihen. Lisäksi tuotiin esiin lastensuojelun yksipuolisen julkisuuskuvan koettuja vaikutuksia työn tekemiseen ja alan arvostukseen. Työn reunaehtojen selittämisen lisäksi siirrettiin vastuuta lastensuojelun ongelmista sosiaalityön resursseista päättävälle taholle, muille virkamiehille sekä yleisesti yhteiskunnalle. Myös yhteisöllisyyttä ja lähimmäisistä välittämistä peräänkuulutettiin.

Sanomalehdessä annetut selonteot osallistuvat osaltaan lastensuojelun julkisuuskuvan muokkaamiseen ja yhteisen ymmärryksemme muodostamiseen lastensuojelusta julkisena viranomaistoimintana. Tähän samaan keskusteluun liittyy myös tämä tutkimus, tuomalla esiin sosiaalityön viime aikoina hieman taustalla ollutta yhteiskunnallista roolia sekä siihen liitettyä hiljaisuuden kulttuuria. Tämän kulttuurin voinee tutkimuksen perusteella olettaa olevan hiljalleen muuttumassa.

Avainsanat: sosiaalityö, lastensuojelu, selonteko, julkinen keskustelu, sosiaalityön hiljaisuuden kulttuuri

TAMPEREEN YLIOPISTO

School of Social Sciences and Humanities

LIIKANEN, ELINA: Social work in public child protection discourse – social work accounts and case Eerika

Master's thesis, 71 pages, 3 pages appendices

Social Work

Supervisor: Arja Jokinen

November 2013

In my thesis I study the participation of representatives of social work in the public discourse. The objective of the research is to find out how social workers answer criticism and requests for accounts on child protection in the public discourse regarding the case of Eerika. In the case, an eight-year-old girl under child protection procedures died, and child protection officials were held responsible for the incident / were blamed for the incident. Research material consists of newspaper articles and readers' letters published in Helsingin Sanomat in the autumn of 2012, answering to these requests for accounts on the position of social work. There are a total of 24 articles in the material: 16 readers' letters, 6 newspaper articles and 2 editorials.

The research is qualitative research with a theoretical framework based on the idea of reality taking form in social interaction which relates to social constructionism. The case of Eerika was widely reported in the media in the autumn of 2012, and this provided the framework for my research material, limiting it to the accounts given by social workers and found in the newspaper during that time. The method analysis used in the research is account analysis. By reading the material derived from articles and letters published in the newspaper and subjecting it to discourse analysis I have aimed to separate different accounts, organise them by topic and divide the topics into wider account groups.

Accounts in the research material provided answers to requests made in the media by giving insights into the everyday social work carried out in child protection and on the impact that the available resources and the organisation of work have on the work. In addition, the accounts explained the experienced effects of the one-sided public image of child protection on the actual work and on the appreciation of the field. In addition to explaining the prevailing working conditions, responsibility was shifted from problems within child protection to those responsible for allocating resources, other authorities and the society in general. Calls were also made for more community spirit and caring for others.

Accounts published in the newspaper become part of constructing the public image of child protection and creating the shared understanding of child protection as part of public services. This thesis also aims to become part of that discourse by highlighting the societal role of social work that has been somewhat left in the background recently, and by bringing forward the culture of silence connected to social work. Based on my research, it is fair to assume that this culture is slowly beginning to change

Keywords: social work, child protection, account, public discourse, culture of silence within social work

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen konteksti	3
2.1 Sosiaalityö	3
2.2 Lastensuojelu	6
2.3 Lastensuojelu ja julkinen keskustelu	9
3 Teoreettiset näkökulmat ja keskeiset käsitteet	11
3.1 Selontekovelvollisuus	11
3.2 Hiljaisuuden kulttuuri ja vaitiolovelvollisuus	17
3.3 Lehtikirjoitukset todellisuuden rakentajina	20
4 Tutkimuksen eteneminen	23
4.1 Tutkimuskysymys	23
4.2 Tapaustudkimus selontekojen kehyksenä ja tapaus Eerika	24
4.3 Aineiston esittely	27
4.4 Analyysin eteneminen	31
4.5 Eettiset kysymykset ja suhteeni tutkimuskohteeseen	35
5 Sosiaalityön selonteot – lastensuojelun puolustuspuheenvuoro	36
5.1 Resursseilla selittäminen	36
5.2 Työn organisoinnilla ja käytännöllä selittäminen	41
5.3 Lastensuojelun julkisuuskuvan vaikutuksilla selittäminen	49
6 Yhteenveto ja johtopäätökset	56
Lähteet	64
Liite 1: Aineisto	69
Liite 2: Aineistoa tukevia artikkeleita ja verkkosivut	71

Taulukkoluetelo

Taulukko 1	33
Taulukko 2	34

1 Johdanto

Julkisuuteen tulleet lapsi- ja perhesurmat sekä lastensuojeluviranomaisten rooli näissä tapauksissa ovat nostaneet lastensuojelun erityisen ajankohtaiseksi aiheeksi suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Lasten ja perheiden pahoinvoinnin on uutisoitu lisääntyneen. Julkisesta keskustelusta on kuultavissa vaade puuttua perheiden tilanteisiin ennen kuin ongelmia syntyy eli tehostaa tai uudistaa menetelmiä niin sosiaalityössä kuin hyvinvointipalveluissa yleisemmin (Bardy 2013, 7). Myös kansainvälisesti trendi näyttäisi olevan samankaltainen; julkisuuteen nousee aika ajoin tapauksia epäonnistumisista lasten suojelemisessa ja vaateet tilanteiden ennakoimiseksi ja ehkäisemiseksi vaikuttavat olevan voimakkaita esimerkiksi Iso-Britanniassa (Parton 2011, 865). Vaikka sosiaalityön rakenteet eroavatkin toisistaan eri valtioiden välillä, liittyvät niin tieteellinen kuin julkinenkin keskustelu samoihin teemoihin puuttumisen ja tukemisen välillä. Tulevana sosiaalityöntekijänä minua kiinnostaa se, millaisena ammattina, tieteenä ja hyvinvointipalveluna sosiaalityö näyttäytyy julkisessa keskustelussa. Millaista kuvaa sosiaalityöstä uusinnetaan esimerkiksi lastensuojelua koskevassa keskustelussa?

Voisi ajatella, että kuva sosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijöistä julkisuudessa on seurausta myös sosiaalityön itsestään resonoimasta sanomasta. Mikäli tätä kuvaa haluttaisiin muuttaa, tulisi sosiaalityön omaa puhetta itsestään myös pohtia tarkemmin. Kirsi Juhila (2009) kirjoittaa sosiaalityön selontekovelvollisuudesta; sosiaalityöntekijällä on selontekovelvollisuus niin asiakkaalleen, organisaatiolleen kuin myös yhteiskunnalle ja sitä kautta veronmaksajille. Tänä päivänä kaikilla on mielipide sosiaalityöstä ja julkisessa keskustelussa kuka tahansa voi ilmoittautua sosiaalityön asiantuntijaksi melkein mistä positiosta tahansa. Sosiaalityöntekijöitä on kritisoitu siitä, että he piiloutuvat vaitiolovelvollisuuden taakse eivätkä täytä julkista selontekovelvollisuuttaan.

Ajattelen sosiaalityön ja lastensuojelun määrittävän aina uudelleen itse työkäytännöissä sekä työstä ja tieteestä käytävässä keskustelussa. Keskusteluun osallistuvat luovat merkityksiä eri työtavoille, toiminnalle ja toimimatta jättämiselle ja tämä vaikuttaa käsityksemme koko ilmiöstä. Julkisessa keskustelussa jokainen keskustelija tuo oman näkemyksensä aiheesta yhteiseen tarkasteluun ja se voidaan joko hyväksyä tai hylätä. Voidaanko siten myös sosiaalityön asiantuntijoiden hiljaisuus ja kommentoimattomuus

tulkita kannanotoksi ja kenties hiljaiseksi hyväksymiseksi asiantilan suhteen? Melko aktiivinen kirjoittelu ammattilehdissä (Piironen 2006) jää vain pienen piirin, lähinnä ammattilaisten tietoon, jolla ei ole samaa merkitystä kuin suurten maakuntalehtien julkaisuilla.

Jussi Simpura (1999, 14–19) kysyi jo vuosituhaten vaihteessa, kenellä on puheoikeus sosiaalityötä ja sosiaalipolitiikkaa koskevassa keskustelussa ja mikä on sosiaalialan ammattilaisen asema muuttuvassa, uusliberalistista ajattelutapaa myötäilevässä yhteiskunnassa. Kysymys vaikuttaa ajankohtaiselta tässäkin ajassa.

Suomalaisessa lastensuojelukeskustelussa sosiaalityötä kritisoidaan yleensä kahdesta vastakkaisesta ominaisuudesta; joko liian radikaaleista toimista esimerkiksi huostaanottoihin liittyen tai liiasta luottamuksesta perheiden kykyyn selviytyä ongelmistaan ja sitä kautta liian korkeasta puuttumisen kynnyksestä (Hurtig 2003, 182). Julkisuuteen nousee aika ajoin tapauksia epäonnistumisista lasten suojelemisessa. Syksyllä 2012 Suomea ravisutti uutinen kahdeksanvuotiaan Eerikan kuolemasta ja lastensuojelun vastuusta tapauksessa. Saman vuoden toukokuussa tyttö oli menehtynyt isänsä ja äitipuolensa pahoinpitelystä saamiinsa vammoihin. Perheellä oli pitkäaikainen lastensuojelun asiakkuus ja heidän tilanteestaan oli tehty lukuisia lastensuojeluilmoituksia, viimeisimmät keväällä 2012. (Liite 2.) Julkisessa keskustelussa vaadittiin vastuunkantajia ja lastensuojelu sai osakseen runsasta kritiikkiä

Tutkielmassani pyrin selvittämään miten lastensuojelun edustajat ovat vastanneet julkisessa keskustelussa esitettyihin selontekovaateisiin Eerikan tapauksen yhteydessä. Paneudun aiheeseen tutkimalla Helsingin Sanomissa esitettyjä lastensuojelun selontekoja ja selityksiä tragedian syistä ja niihin liittyvistä tekijöistä.

Tutkielmani etenee siten, että toisessa luvussa avaan tutkimukseni kontekstia, sitä ympäristöä ja todellisuutta, joka tutkittavaa ilmiötä ympäröi. Kerron sosiaalityöstä ammattina ja työnä sekä lastensuojelusta sen erityisalana. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimukseni kannalta keskeisimmät käsitteet ja niiden suhteet tutkimuskysymykseeni. Neljännessä luvussa avaan tutkimuskysymystäni ja kerron miten päädyin sen äärelle. Lisäksi kerron aineistonkeruuprosessistani ja siihen liittyvistä valinnoista sekä esittelen aineiston. Viidennessä luvussa pureudun aineiston analyysiin. Viimeisessä, kuudennessa luvussa kerron johtopäätöksistäni ja pohdin tutkimani ilmiön sijoittumista sosiaalityön kenttään laajemmin.

2 Tutkimuksen konteksti

2.1 Sosiaalityö

Sosiaalihuoltolain (17.9.1982/710) 18 § määrittelee sosiaalityön seuraavasti: ”Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilöiden ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta.” Lisäksi kyseisen lain 13 §:ssä (emt.) säädetään sosiaalityön, osana sosiaalihuoltoa, tehtäväksi kansalaisten sosiaalisten olojen kehittäminen ja epäkohtiin puuttuminen. Sosiaalityön tehtävää hyvinvointivaltiossa voidaan pitää kaksijakoisena. Toisaalta tavoitteena on huolehtia yksilöiden voimavarojen kehittämisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista kontrolloimalla markkinavoimia. Toisaalta sosiaalityö myös kontrolloi heitä, joiden etuja se pyrkii suojelemaan. (Rose 2003, 194.) Kansainvälinen sosiaalityöntekijöiden järjestö (IFSW) on määritellyt sosiaalityön yksilön kanssa tehtäväksi, sosiaaliseen muutokseen ja valtaistamiseen pyrkiväksi vuorovaikutustyöksi, joka kytkeytyy tiiviisti yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen ja ihmisoikeuksiin liittyviin periaatteisiin. Näitä eri toiminnan tasoja määrittäessään IFSW tuo esiin myös poliittisen toiminnan, jonka avulla yhteiskuntaa talouden ja sosiaalipolitiikan kautta voidaan kehittää. Taustalla tulisi aina olla YK:n ihmisoikeusjulistuksen pyrkimys tasa-arvoon ja kaikkien ihmisten oikeuksien kunnioittamiseen. (Rose 2003, 198.)

Oikeuksien ajamiseen ja tasa-arvon edistämiseen liitän myös osallistumisen julkiseen keskusteluun epäkohtien korjaamiseksi yhteiskunnassa. Tällä en tarkoita ainoastaan asiakkaaseen tai johonkin asiakasryhmään suoraan kohdistuvan toiminnan julkittamista, vaan myös toimimattomien yhteiskuntarakenteiden sekä politiikan ja talouden tason päätösten vaikutusten esille nostamista julkiseen keskusteluun. Rose (emt., 199) nostaa esiin sosiaalityön teoriaperustan tiiviin yhteyden asiakastyöhön ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Hän näkee sosiaalityön tavoitteena ylläpitää ja kehittää tehokkaita tapoja tukea asiakkaiden selviämistä haastavista elämäntilanteistaan ja toisaalta kykyä tunnistaa niitä aiheuttavia yhteiskunnallisia tekijöitä ja puuttua niihin. (Emt., 199–200.) Tällöin hän mielestäni lähestyy sosiaalityön selontekovelvollisuuden käsitettä, josta muun muassa Juhila (2009) ja Buttny (1993) kirjoittavat. Sosiaalityön mahdollisuus vaikuttaa politiikkaan ja rakenteisiin yhteiskunnan makrotasolla edellyttää kykyä yhdistää yhteiskunnan

ongelmat niihin vaikuttaviin rakenteellisiin syihin. Pyrkimys asiakkaan valtaistamiseen on sosiaalityön itsestään selvä tavoite, mutta kenties sosiaalityöntekijöiden tulisi valtaistaa myös toisiaan toimimaan makrotasolla olevien ongelmien parissa. (Rose 2003, 200–201.) Raunio (2009, 185–196) jakaa sosiaalityön kolmeen tasoon: toiminnan tasoon, yksilön ja yhteisön tasoon sekä yhteiskunnan tasoon. Tasojen väliltä löytyy linkkejä toisiinsa ja kaikkien tasojen tavoitteena on asiakkaan tai asiakasryhmän elinolojen ja osallisuuden parantaminen (emt., 195). Lastensuojelutyön, osana sosiaalityötä, voidaan nähdä sijoittuvan pääasiassa toiminnan tason ja yksilön ja yhteisön tason välimaastoon. Siten lastensuojelussa tehtävä sosiaalityö toteuttaa sosiaalihoitolain säättämiä tehtäviä ongelmien selvittämisen, tukitoimien ja turvallisuuden ylläpitämiseksi. Lastensuojelusta säädetään tarkemmin Lastensuojelulaisissa (13.4.2007/417). Palaan lastensuojeluun tarkemmin luvussa 2.2.

Sosiaalityöhön kuuluu päätöksenteko epävarmoissa ja monimutkaisissa asioissa, joissa työntekijän tulee olla tietoinen toiminnastaan ja asettumisestaan mahdollisen kritiikin kohteeksi. Tämä vaatii kykyä ammatilliseen reflektiivisyyteen. Sosiaalityön kriittisen reflektion kautta pyritään kehittämään oman toiminnan arviointia, tyytymättä vain muodolliseen ammatilliseen pätevyyteen tietojen ja taitojen tasolla. (Raunio 2009, 155–159.) Tätä reflektiota ovat sosiaalityön edustajat joutuneet käyttämään muodostaessaan selontekojaan Eerikan tapauksen yhteydessä ammattikuntaa kohtaan esitettyyn kritiikkiin.

Karvinen-Niinikoski ja Meltti (2003, 36) kirjoittavat sosiaalityöntekijöiden vastuun ja vaikutusvallan polarisoitumisesta tarkastellessaan sosiaalityön vaikuttamista kansainvälisen tutkimuksen valossa. Heidän mukaansa työntekijöiden vastuu on tullut henkilökohtaisemmaksi liittyen työn tuloksiin ja riskeihin. Länsimaissa työn tulokset mitataan usein numeerisesti ja sosiaalityöntekijän toimenkuvaan kuuluu myös palveluiden markkinointiin, myyntiin ja taloudellisten tavoitteiden raportointiin liittyviä tehtäviä. Yleisesti länsimaissa on nähtävissä, että yksilön vapauden ja vastuun kasvaessa yhteiskunnan kansalaiskäsitys on moralisoitunut. Ongelmat nähdään seurauksina yksilön omista valinnoista ja täten myös vastuu niiden ratkaisemisesta lankeaa yksilölle ja tämän lähipiirille. Ongelmien yhteiskunnallisten syiden esiin nostaminen on jäänyt taka-alalle. (Emt., 36–37.)

Satka ym. (2003, 20–21) ovat todenneet politiikan kadonneen sosiaalityön tutkijoiden puheesta. Sosiaalityötä ja vaikuttamista koskevaa sosiaalityön vuosikirjaa vuosituhatosen

alussa kootessaan tutkijat huomasivat kirjaan tarjottujen artikkeliaihioiden käsittelevän sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välistä vuorovaikutusta ja sen kautta asiakkaan elämään vaikuttamista. Rakenteellisen sosiaalityön teemaan ei yksikään kirjoittaja aluksi halunnut tarttua. Tässä oli nähtävissä muutos aiempien aikakausien vaikuttamiskeskusteluun suomalaisessa sosiaalityössä. Vaikuttaminen nähtiin yksilön kanssa tehtävänä työnä, ei yhteiskuntatason toimintana. Tilannetta voidaan kuvata paradoksiksi, jossa sosiaalityön yhteiskunnallinen rooli on heikentynyt samalla kun asiakkaan osallistumista korostetaan. Vastuu vaikuttamisesta on siirtymässä sosiaalityöltä asiakkaille itselleen. Kuitenkin jo 1980-luvulla sosiaalihuoltolaki (1982/710) ja edellinen lastensuojelulaki (1983/683) säätivät sosiaalityöntekijöiden tehtäviksi myös tutkimustehtäviä sekä veloitteen parantaa kansalaisten elinoloja. (Satka ym. 2003, 21–22.) Nämä yhteiskunnalliset vaikuttamistehtävät sisältyvät myös vuonna 2008 voimaantulleeseen, nykyiseen lastensuojelulakiin (2007/417).

Sosiaalityötä ohjaavat alan eettiset ohjeet ja periaatteet (ks. Talentia ry 2005, 5–6), joiden taustalla on jo aiemmin mainittu YK:n ihmisoikeusjulistus. Työtä ohjaavat näiden periaatteiden lisäksi myös monet muut yhteiskunnassa vallalla olevat arvot ja esimerkiksi taloudelliset reunaehdot, jotka saattavat asettaa haasteita sosiaalityön arkeen. Banks ja Williams (2005, 1005–1007) ovat tutkineet sosiaalialan ammattilaisten työssään kohtaamia eettisiä haasteita ja ongelmia. Tutkijat olivat kiinnostuneet työntekijöiden tavasta kuvailla tilanteita ja luonnehtia kokemaansa eettiseltä kannalta. Eettisestä aspektista kysyttäessä osa haastateltavista otti käyttöönsä tietynlaisen sanaston, jonka tutkijat nimesivät eettiseksi puheeksi. Tähän liittyivät käsitteet riski, oikeudet, oikeudenmukaisuus, valinta, rehellisyys ja luottamuksellisuus. Myös talouden ja hallinnon sanastoa lainattiin vetoamalla kestävään kehitykseen ja laajemman yhteiskunnan etuun. Sen sijaan osa vastaajista vetosi antamissaan selonteoissa samoihin teemoihin (kuten riski) kuitenkin käyttämättä tätä käsitettä. (Emt., 1009–1010.)

Tutkijat toteavat koottujen kertomusten ja selontekojen kuvanneen hyvin sosiaalialan haastavaa kenttää; ongelmat ovat monisyisiä eikä selkeitä, oikeita ratkaisuja ole helposti osoitettavissa. Työntekijät kuvasivat työhönsä ja siihen kuuluviin valintoihin ja päätöksiin liittyviä tuntemuksia raskaiksi ja ristiriitaisiksi. Annettujen selontekojen kautta työntekijät rakensivat paitsi omaa ammatillista minäänsä, myös haastattelijan (ja myöhemmin artikkelin lukijan) kuvaa työntekijöistä, jotka pyrkivät tekemään työssään eettisiä ja moraalisesti oikeita valintoja ja kokevat häpeää ja harmia tilanteissa, joissa eivät ole

toimineet oikeudenmukaisesti. Työntekijöiden tietyt piirteet, kuten pyrkimys ammatilliseen ja eettiseen työhön sekä kyky reagoida tunteita herättäviin tilanteisiin, näyttäisivät olevan tärkeitä määriteltäessä ammattiryhmän ominaisuuksia. Vastajilla oli ilmeinen halu kertoa, millaisia me sosiaalityöntekijät olemme. (Em., 1019.) Banks ja Williams ehdottavat yhdeksi sosiaalityöntekijöiden ammatti-identiteetin rakentamisen keinoksi eettisten ongelmien läpikäymistä selontekojen muodossa. Kenties sitä kautta olisi löydettävissä myös uusia ammattikuntaan ja työhön liittyviä piirteitä, jotka eivät vielä ole edes sosiaalityön ammattilaisten tiedossa. (Emt., 1020.)

2.2 Lastensuojelu

Lastensuojelun tavoitteena on lapsen kehityksen ja kasvun turvaaminen sekä niitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Työn keskiössä ovat perhe ja lapsi, jolloin puhutaan lapsikeskeisestä perhelähtöisyydestä. Tämä yksinkertainen perusidea pitää kuitenkin sisällään laajan kirjon eri variaatiota tilapäisestä tuen tarpeesta koko lapsuuden kestävään asiakkuuteen. (Bardy 2013, 73.) Lastensuojelu voidaan jakaa universaaleihin, koko kansaa koskeviin lasten ja lapsiperheiden peruspalveluihin sekä lastensuojeluviranomaisen valvomaan, tarveharkintaiseen lastensuojeluun (Mizrahi & Davis 2008). Tässä tutkielmassa käytän lastensuojelu-termiä jälkimmäisessä, tarveharkinnan sisältävässä merkityksessä.

Lastensuojelun tulisi pyrkiä vastaamaan lastensuojeluviranomaisten tietoisuuteen tulleiden lasten tarpeisiin selvittämällä tilannetta ja tukemalla lasta ja tämän perhettä ongelmien ratkaisussa ja ehkäisyssä. Tavoitteena on ehkäistä tilanteiden kriisiytyminen ja tarjota tukea mahdollisimman varhain. Viimeisenä keinona lastensuojelun tulee tarvittaessa huolehtia, että lapselle osoitetaan vaihtoehtoinen turvallinen kasvuympäristö kotona asumisen ollessa vastoin lapsen etua. (Emt.) Lastensuojeluasiakkailla on lähes aina asiakkuuksia myös muihin viranomaistahoihin, joten tätä kautta toiminnan on yleensä oltava moniammatillista ja hallintokuntarajat ylittävää (Heino 2008, 98). Moniammatillisuutta on myös lastensuojelun sisällä, sillä tärkeitä tekijöitä lastensuojelun toteutuksessa ovat muun muassa sosionomi-taustaiset (ammattikorkeakoulusta valmistuneet) ohjaajat ja perhetyöntekijät sekä koulutetut sijaisvanhemmat (Bardy 2013,

74–75). Usein lastensuojelusta keskusteltaessa työntekijöiksi mainitaan ainoastaan päätöksistä vastaavat sosiaalityöntekijät.

Suomessa lastensuojelulaki (2007/417) määrittelee lastensuojelun tehtäväksi lapsen suotuisan kasvun ja kehityksen edistämisen tukemalla perheitä heidän kasvatustehtävässään. Pääpaino lastensuojelun sosiaalityössä tulisi olla riittävän varhain tarjotuissa palveluissa ja kaiken toiminnan tulee perustua lapsen etuun ja osallisuuteen omissa asioissaan. Laki mahdollistaa kuitenkin puuttumisen perheen ja lapsen tilanteeseen myös silloin, kun perhe tai lapsi sitä vastustaa (emt., luvut 8 ja 9). Lain lastensuojelun sosiaalityölle säätämä tehtävä on hyvin laaja. Käytännössä laki (lastensuojelulaki 2007/417) pitää sisällään kaiken ehkäisevästä työstä raskaisiin korjaaviin toimiin, mukaan lukien yhteiskuntarakenteen vaikutukset lasten kasvuoloihin. Lain tuntemus sosiaalityön ulkopuolella on kuitenkin melko rajallinen, vaikka sen tulisi vaikuttaa esimerkiksi kaupunkisuunnitteluun ja muiden, verovaroin tuotettujen palveluiden toteuttamiseen. (Bardy 2013, 71–72.)

Lastensuojelulaissa (2007/417) säädetään lastensuojeluprosessin etenemisestä ja siihen liittyvistä määräajoista. Prosessi alkaa, kun sosiaaliviranomainen saa tiedon mahdollisesti suojelua tarvitsevasta lapsesta. Välittömästi tämän jälkeen viranomaisen on arvioitava onko lapsi kiireellisen avun tarpeessa. Lisäksi seitsemän päivän kuluessa on ratkaistava, onko tarpeen aloittaa lastensuojelutarpeen selvitys vai eikö tilanne sillä hetkellä vaadi lastensuojelun toimenpiteitä. Mikäli selvitys katsotaan tarpeelliseksi, tulee se tehdä tapauksen vaatimassa laajuudessa, selvittäen lapsen mahdollisuudet saada lain edellyttämää hoivaa ja huolenpitoa kasvua tukevissa olosuhteissa. Lastensuojelutarpeen selvitys tulee valmistua kolmen kuukauden kuluessa selvityksen aloittamisesta. (Emt.)

Lastensuojelutarpeen selvityksen valmistuttua ja asiakkuuteen päädyttyä perheelle tulee laatia asiakassuunnitelma, jossa määritellään ne tekijät lapsen elämässä, joihin lastensuojelun toimenpiteillä pyritään vaikuttamaan. Asiakassuunnitelma tulee laatia yhdessä lapsen, hänen huoltajiensa sekä muun lähiverkoston kanssa, mikäli tämä on mahdollista. Ensisijassa lapsen tilanteeseen pyritään vaikuttamaan avohuollon tukitoimien avulla. Niitä voivat olla hyvin monenlaiset perheen arkea helpottavat tuki-, kuntoutus- tai terapiapalvelut aina avohuollon sijoitukseen saakka. Tällä tarkoitetaan joko koko perheen tai lyhytaikaisesti lapsen sijoittamista arvioivaan tai kuntouttavaan perhehoitoon tai laitoshuoltoon. (Emt.) Mikäli avohuollon toimilla ei saada parannettua lapsen tilannetta

riittävästi, on lapsi otettava huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto. Tarvittaessa, esimerkiksi lapsen ollessa välittömässä vaarassa, hänet voidaan sijoittaa myös kiireellisesti. Tällöin sijoitus on voimassa korkeintaan 30 vuorokautta. Sijaishuollon jälkeen lapsella tai nuorella on oikeus jälkihuoltoon. Lastensuojeluprosessin eri vaiheisiin liittyy runsaasti tarkoin säädetyjä kuulemis-, dokumentointi ja raportointivelvoitteita, jotka määrittelevät lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimenkuvaa. (Lastensuojelulaki 2007/417)

Lastensuojelussa tehtävään sosiaalityöhön sisältyy myös paljon ammatillista harkintaa ja epävarmuuksien sietämistä. Lisäksi sosiaalityöntekijä joutuu usein toiminaan kaksoisroolissa, sekä tukijana että kontrolloijana samanaikaisesti. (Raunio 2009, 110–111.) Alan erityisyytenä on vahva suojelun velvoite silloinkin, kun asianomaisten tahto on sitä vastaan. Tiedon epävarmuus ja mahdollisten tahdonvastaisten toimien käyttäminen asiakkaiden monitahoisiin ongelmiin yhdistettynä ovat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden arkipäivää. Lainsäätäjät ovat tiedostaneet työn haasteet siinä määrin, että nykyisen lastensuojelulain (2007/417, 14§) mukaan sosiaalityöntekijän työn tueksi on perustettava moniammatillinen asiantuntijaryhmä tilanteissa, jotka ovat erityisen vaativia. Moniammatillinen työ ja asiakkaiden läheisverkostojen kanssa työskenteleminen ovat lastensuojelutyön arkea niin avopalveluiden kuin huostaanottojen ja sijoitustenkin kohdalla. (Bardy 2013, 74.) Lastensuojelussa onnistumisen edellytykseksi Bardy (emt., 75) listaa jatkuvuuden mahdollistamisen sekä vuorovaikutussuhteisiin panostamisen asiakassuhteissa. Näitä tukevat työn osaava johtaminen sekä työntekijöiden ja asiakkaiden asiantuntemuksen hyödyntäminen työn kehittämisessä sekä kohtuulliset taloudelliset resurssit palveluiden tuottamiseen (emt.). Myös Parton (2008, 258–259) korostaa johtamisen merkitystä, erityisesti arvioitaessa eri toimitsijoiden vastuita ja velvollisuuksia uudelleen kriisien jälkeen.

Ferguson (2002) kuvaa brittiläisen lastensuojelun kehittymistä 1800-luvulta aina uudelle vuosituhannelle. Saamastaan kritiikistä huolimatta nykylastensuojelu onnistuu tehtävässään historian valossa hyvin. Kaltoinkohtelun ja heitteillejätön aiheuttamat lapsikuolemat ovat vähentyneet länsimaissa ja lähtökohtaisesti lastensuojelu pystyy saattamaan lapsen turvaan. Harvalukuisten epäonnistumisten myötä lastensuojelussa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden asema ja kyky suojella asetetaan kuitenkin kyseenalaiseksi. Riskin arviointi asiakkuuden määrittämisessä näyttää leimaavan nykylastensuojelua, kun taas aiemmin keskiössä olivat sen hetkisen tilanteen

helpottaminen ja lapsen turvaan saattaminen. (Emt., 106–108.) Samansuuntaista keskustelua riskin arviointiin liittyen on käyty myös Suomessa (Bardy 2013, 31).

2.3 Lastensuojelu ja julkinen keskustelu

Medialla on tapana yksinkertaistaa asioita, näyttää tilanteet ja tapahtumat mustavalkoisina, joko hyvinä tai huonoina. Sosiaalityössä on tyypillistä, että syiden ja seurausten suhde on kovin monimutkainen ja polveileva. Lisäksi tieto tavallisesti muodostuu kerroksittain, sisältäen epävarmuustekijöitä ja jatkuvia muutoksia. Esimerkiksi lastensuojelulle mediassa esitetyssä kritiikissä ei ole tapana paneutua tähän työn kompleksisuuteen, vaan esiteltäessä uhri halutaan löytää syyllinen. (Sinko 2004, 83–84; Loseke 2003, 40–42).

Vaikka sosiaalityön rakenteet eroavatkin toisistaan eri valtioiden välillä, näyttäisi niin tieteellinen kuin julkinenkin keskustelu liittyvän kansainvälisesti samoihin teemoihin ehkäisevän ja korjaavan sosiaalityön suhteesta sekä puuttumisen oikeutuksesta tai kyseenalaistamisesta. Sosiaalityö ja erityisesti lastensuojelu on ollut median arvostelun kohteena myös muun muassa Iso-Britanniassa. Kahdeksanvuotias Victoria Climbié kuoli huoltajiensa aiheuttamiin vammoihin Iso-Britanniassa vuonna 2000, lastensuojelun ja terveydenhuollon ollessa kykenemättömiä tunnistamaan lapsen kaltoinkohtelua useista kohtaamisista huolimatta. Climbién tapaus johti Iso-Britanniassa laajaan kritiikkiin lastensuojelua kohtaan ja kavensi lastensuojelun ja sosiaalityön roolia perheiden palveluissa. (Parton 2011, 865.) Uusi kritiikin aalto nousi vuonna 2008, jolloin maassa uutisoitiin niin ikään lastensuojelun asiakkaana olleen alle kaksivuotiaan Peter Connellyn ("Baby P") kuolema. Mediassa vaadittiin vastuussa olleiden viranomaisten erottamista tehtävistään ja syyllistettiin lastensuojelua kykenemättömyydestä hoitaa perustehtäviään. Niin Climbién kuin "Baby P":n tapauksen seurauksena useita viranomaisia ja työntekijöitä erotettiin ja tapauksia puitiin laajasti niin sanomalehdissä kuin sosiaalisessa mediassakin. Kritiikki ei kohdistunut julkisessa keskustelussa vain tapauksia hoitaneisiin viranomaisiin, vaan sosiaalialaan yleisesti. (Emt., 867–868.) Molempien lapsikuolemien jälkeen Iso-Britanniassa tehtiin perusteellinen selvitys lastensuojelun toimista. Selvityksiä varten haastateltiin tapahtumiin osallisia, muun muassa lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Vaikka tarkoituksena oli vain selvittää tapahtumien kulkua, ei syyttää, saati saattaa oikeudelliseen vastuuseen, tuli ainakin Climbién tapauksesta seuraamuksia selvityksessä

haastatelluille työntekijöille irtisanomisten muodossa. (Hall ym. 2006, 126–127.) Parton (2011, 866) on todennut viimeisimmän, ”Baby P”-n mediakohun vaikuttaneen sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun työvoimapulaan; julkinen paine, kuormittava työ ja kuntien kiristynyt taloudellinen tilanne haittaavat koko alan houkuttelevuutta.

Julkisuuteen nousseet lapsikuolemat ovat vauhdittaneet niin tarkempien arviointimenetelmien kuin ehkäisevien toimien ja moniammatillisen yhteistyön kehittämistä lastensuojelussa Iso-Britanniassa (Sheppard 2010, 372–373; Parton 2011, 865). Varhaisempaa ongelmien havaitsemista ja tilanteisiin puuttumista vaaditaan yksimielisesti ja välitön reaktio onkin ollut lastensuojeluilmoitusten raju lisääntyminen. Huoli kohdistuu erityisesti kaikkein vaikeimmissa tilanteissa eläviin lapsiin ja tämä näyttää johtavan retoriikan muutokseen niin poliittisissa ohjelmissa kuin myös käytännön viranomaistyössä. Universaali lasten hyvinvoinnin edistäminen yleisenä, ehkäisevänä toimena on Iso-Britanniassa jäänyt suojelun ja riskien hallinnan alle. Nykyinen käytäntö näyttää määrittelevän lastensuojelun kohteeksi lapset, jotka ovat vaarassa kokea ”merkittävää haittaa”. Tällaiset lapset ja perheet pyritään löytämään määrittelemällä tietyt riskitekijät, joiden täytyminen johtaa lastensuojelun toimenpiteiden aloittamiseen. (Emt., 866–868) Parton (emt., 869) kärjistää sanomaansa toteamalla, että toiminnan perustelemisella riskin käsitteellä ollaan Iso-Britanniassa vaarassa mennä mahdollisten riskien ehkäisemistä pidemmälle. Tällöin pyritään ongelmien ehkäisyn sijaan pahimman mahdollisen tapahtumakulun välttämiseen, ehkäisemään vain kaikkein pahimmat kriisit. Tähän suuntaan lastensuojelua on työntämässä alati niukkenevat taloudelliset resurssit, jotka pakottavat viranomaiset äärimmäiseen tarveharkintaan. (Emt., 869–870.) Climbién kuoleman jälkeen tehty selvitys muutti lastensuojelun päätöksenteko-ohjeistusta siirtämällä vastuuta esimiestasolle. Muutoksen voidaan nähdä vähentävän yksittäisen sosiaalityöntekijän mahdollisuutta käyttää ammatillista harkintaa asiakkaiden palveluntarvetta arvioitaessa. (Hall ym. 2006, 144.) Tätä taustaa vasten on kiinnostavaa nähdä Kananon ym. (2013) työryhmän laatimien suositusten vaikutukset suomalaiseen lastensuojelukäytäntöön. Julkista keskustelua lastensuojelun ympärillä kesäkuussa 2013 julkaistut suositukset ovat ainakin saaneet aikaan.

Rahkonen (2006) on tutkinut suomalaisissa sanomalehdissä käytyä hyvinvointivaltio-keskustelua 1980-, 1990- ja 2000-luvuilla. Hän pohtii muun muassa sitä, ketkä pääsevät ääneen näissä kirjoituksissa ja millaista sosiaalityön asiantuntijuutta julkisessa keskustelussa on nähtävissä. Suomalaista julkista poliittista puhetta kuvatessaan

Rahkonen (emt.) puhuu talouden määrittämästä välttämättömyyden retoriikasta, jonka hän toteaa tehoavan varsin hyvin niin eri kansanryhmien edustajiin kuin mediaankin. Tällä hän viittaa hyvinvointipalveluihin tehtyihin leikkauksiin erityisesti 1990-luvun laman aikana. Tavalla, jolla asia tuodaan julkisuuteen, on merkitystä. Erityisesti uutisten uskottavuutta julkisessa keskustelussa ei juuri kyseenalaisteta, johtuen niiden institutionaalisesta asemasta yhteiskunnassa. Uutisten esiintuomia asioita ei ole tapana kyseenalaistaa, vaikka niiden takana olisivatkin moninaiset tarkoitusperät. (Rahkonen 2006, 460–462.) Vankkaa luottamusta median tuottamaan tietoon tuo esiin myös Laakkonen (2012, 56), joka toteaa tiedotusvälineiden käyttävän valtaa antamalla puheenvuoroja tai jättämällä julkaisematta eri osapuolten kannanottoja yhteiskunnallisiin asioihin.

Julkinen keskustelu voidaan nähdä sosiaalityön asiakkaiden ja muiden kansalaisten mahdollisuudeksi osallistua sosiaalipolitiikan tekoon. On puhuttu alapolitiikan voimasta, joka median avulla tulee näkyväksi koko yhteiskunnan tasolla. Aiheen tiimoilta tutkittavaa löytyisi kosolti esimerkiksi vallankäytön näkökulmasta. (Lappalainen 2007, 191, 195.) Julkiseen keskusteluun osallistuminen voidaan nähdä vallankäytön välineenä. Saadessaan äänensä kuuluviin, ihminen saa mahdollisuuden vaikuttaa muiden mielipiteeseen aiheesta. Mutta voidaanko julkiseen keskusteluun osallistumisen rajoittamista pitää vallankäyttönä? Vallankäyttö on aina tilanne- ja aikasidonnaista (emt., 195; Laakkonen 2012, 56). Voidaankin pohtia, onko tässä ajassa ja Eerikan tapauksessa jotain sellaista, mikä sai lastensuojelun ja sosiaalityön nousemaan esiin näin voimakkaasti.

3 Teoreettiset näkökulmat ja keskeiset käsitteet

3.1 Selontekovelvollisuus

Kiinnostus selontekoihin sosiaalitieteissä juontaa juurensa filosofian, antropologian, sosiologian ja sosiaalipsykologian kielellisestä käänteestä, jonka johdosta kiinnitettiin huomiota kielen merkitykseen sosiaalisen todellisuuden luomisessa ja ymmärtämisessä. Samaan aikaan retoriikan ja puheviestinnän tutkijat kiinnostuivat kielen merkityksestä erityisesti arkipäivän sosiaalisessa kontekstissa. Tämä lähensi tieteenaloja ja mahdollisti monitieteellisiä lähestymistapoja perinteisten tutkimusten rinnalle. (Buttny 1993, 13–15.)

Selontekoa tieteellisenä käsitteenä on käytetty melko löyhästi määriteltynä ja vaihtelevissa merkityksissä. Se on rinnastettu selitykseen, oikeutukseen, perusteluihin tai oman toiminnan raportointiin. Toisaalta termi liitetään myös tietoiseen tekijän esiintuloon, jossa se, mitä ei sanota, merkitsee vähintään yhtä paljon kuin se, mikä tulee julkilausutuksi. (Emt.; Hall ym. 2006, 22.)

Yhteiset arvot ja moraalikäsitteet ohjaavat ihmisten toimintaa ja keskinäistä vuorovaikutusta. Selonteot ihmisten välillä liittyvät päivittäiseen vuorovaikutukseen ja ihmisten moraaliseen vastuuseen omista toimistaan. (Buttney 1993, 4–5.) Selontekoa voi edeltää syytös tai toiminnan kyseenalaistaminen, mutta selvitys, toiminnan perustelu tai selitys voidaan antaa myös pyytämättä. Tällöin selonteon antaja tuntee velvollisuudekseen selittää toimintaansa muille, ilman ympäristöstä nousutta eksplisiittistä vaadetta siihen. Taustalla ovat kulttuurisidonnaiset käsitykset oikeasta ja väärästä sekä normina pidetystä käytöksestä. Poikkeamat tästä normista johtavat selontekovelvollisuuden syntymiseen. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ihminen altistaa itsensä toisten tarkkailulle ja toimintaansa selittämällä hän tekee tavallaan itsensä ja tekonsa näkyviksi. Tapahtumasta syntyvä yhteinen ymmärrys muodostuu neuvottelemalla tapahtumaan johtaneista syistä, eri osapuolten rooleista tapahtumien kulussa sekä tapahtuman aiheuttamista vaikutuksista eri osapuolille ja ympäristölle. (Emt., 21.) Ympäristön suhtautuminen on erilaista tilanteissa, joissa tekijän epäonnistumisen taustalla on joko kykenemättömyyttä tai kokemattomuutta tai jos taustalla on haluttomuutta tai jopa tietoista vilppiä. Selontekovelvollisuuden syntyminen edellyttää, että teko on tehty vapaasta tahdosta, ilman pakkoa. Vastuun teosta voidaan katsoa siirtyvän toisalle, mikäli tekijä ei ole voinut toimia vapaasta tahdostaan. Myös tekijän epäonnistuminen kompetenssin puuttuessa on eri asia kuin jos syynä ovat väärät tarkoitukset. Tällöin teko kertoo tekijän moraalista ja arvoista, joita ympäristö ei jaa. (Buttney 1993, 4, 21–22.) Kaikista tapahtumista tai toimista ei synny selontekovelvollisuutta eli tekijää ei voida pitää vastuussa tapahtumista. Tiettyihin tilanteisiin liittyvät moraaliset tekijät, jotka kestävät aikaa, ovat tällaisia (esim. vakava psyykinen sairaus). Useimmat tilanteet ovat kuitenkin määriteltävissä aina uudelleen, sosiaalisen konstruktionismin hengessä, vallitsevien normien ja arvojen mukaan. (Buttney 1993, 8–9.) Muille annettussa selonteossa voidaan paitsi paljastaa ja selkeyttää asioita, myös peittää ja jättää kertomatta. (Emt., 1–3.) Vastuun käsite on keskeinen selonteosta puhuttaessa. Selontekoa antava voi itse kokea olevansa vastuussa tai vastaavansa ulkopuolelta tulevaan vastuuttamiseen. (Emt., 16, 140.)

Selontekovelvollisuus pitää sisällään valtasuhteen; suhteen toisella osapuolella on velvollisuus antaa selonteko ja toisella oikeus saada se. Tällainen suhde ei ole symmetrinen, mikä näkyy sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän välisessä suhteessa. Sosiaalityön kontekstissa selontekovelvollisuus nähdään usein asiakkaan velvollisuutena raportoida elämästään työntekijälle. Esimerkiksi toimeentulotukea hakiessaan asiakkaan tulee avata perheensä taloudellinen tilanne yksityiskohtaisesti tiliotteineen ja laskuineen ja myös selvittää, mitä itse on tehnyt tilanteensa parantamiseksi. Sosiaalityössä selontekovelvollisuus ulottuu kuitenkin myös asiakastyön ulkopuolelle, sillä työntekijä on vastuussa esimerkiksi lain määrittämien aikarajojen noudattamisesta. Sosiaalityöntekijä on selontekovelvollinen työnantajaorganisaationsa suuntaan toimiessaan työlle asetettujen tavoitteiden ja sääntöjen mukaan. Ammatillinen sosiaalityö on selontekovelvollinen myös veronmaksajan ja sitä kautta koko yhteiskunnan ja julkisen keskustelun suuntaan. Sosiaalityöntekijän, kuten monen muunkin ammattilaisen työskentelyä ohjaavat lait ja ammattieettiset ohjeet, joita tulee noudattaa. Jos näiden normien noudattamisessa epäonnistutaan tai noudattamista epäillä, syntyy selontekovelvollisuus. (Juhila 2009, 297.)

Eettiset dilemmat sosiaalityön selontekovelvollisuudesta puhuttaessa näkyvät myös tarkasteltaessa sosiaalityötä sen ulkopuolelta, esimerkiksi julkisessa keskustelussa. Julkisuuteen tulevissa tapahtumissa sosiaalityöntekijät saatetaan asettaa selontekovelvollisiksi niin liian herkästä puuttumisesta asiakkaiden yksityisyyteen kuin liian korkeasta puuttumisen kynnyksestä. (Juhila 2009, 309.) Syksyllä 2012 käyty julkinen lastensuojelukeskustelu on esimerkki jälkimmäisestä. Juhila (emt., 309) liittää sosiaalityön selontekovelvollisuuteen työn eettisyyden jatkuvan pohdinnan jokaisen asiakastapauksen kohdalla erikseen. Tämänkaltainen eettinen ajattelu tulee harvoin esille julkisessa keskustelussa, siellä sama tilanne saatetaan nähdä vain joko hyvänä tai huonona (ks. Sinko 2004, 83–84). Sosiaalityö ei kuitenkaan voi perustaa toimintaansa näin yksiulotteiseen näkökulmaan, vaan sosiaalityön selontekovelvollisuus tarkoittaa asioiden moniulotteisuuden tähdentämistä työhön kuuluvana realiteettina (Juhila 2009, 309–310).

Selonteot voidaan jakaa selityksiin, oikeutuksiin ja vastuun siirtämiseen toisaalle. (Buttny 1993, 16; Hall ym. 2006, 22). Selityksessä ongelman olemassaolo myönnetään, mutta omaa osuutta sen syntyyn ei välttämättä tunnusteta. Tällöin kokouksesta myöhästymistä selitetään liikennemuutokseen joutumisella, jolloin myöhästymisen tunnustetaan, mutta tapahtuma selitetään itsestä riippumattomilla tekijöillä. Oikeutuksessa sen sijaan

myönnetään tapahtunut, mutta kyseenalaistetaan tai kiistetään tapahtuman luonnehdinta epäonnistumiseksi tai ongelmaksi. Tällainen kyseenalaistaminen voi olla esimerkiksi myöhästyminen, joka oikeutetaan, koska sen aiheutti tärkeä työtehtävä, joka oli suoritettava loppuun. Syiden ja toiminnan aiheuttajien esiin nostaminen on yleistä selonteoissa, joissa toimijan tarkoitusperiä halutaan selventää. Yhden teon tarkastelu erillisenä saattaa vaatia laajemman kontekstin ymmärtämistä. Yksittäinen teko, josta selontekoa vaaditaan, voi olla osa tapahtumien ketjua, jonka tavoiteltu lopputulos voi oikeuttaa kyseenalaistetun teon. (Buttny 1993, 16–17.) Vastuun siirtämistä voidaan selonteoissa tehdä implisiittisesti selittämällä tuoden esiin omaa syyttömyyttä tapahtumissa tai suoraan syyttämällä toista osapuolta tapahtumien kulusta (Hall ym. 2006, 22).

Yleensä selonteot seuraavat tietyn toiminnan aiheuttamia syytöksiä, kyseenalaistamisia tai tiedusteluja. Selonteoilla voidaan pyrkiä vaikuttamaan ympäristön käsitykseen tapahtuneesta vuorovaikutuksen avulla. Samaan aikaan selontekoa antavalla on tarkoitus säilyttää kasvonsa sekä ylläpitää sosiaaliset suhteensa ympäristöönsä. Myös toisen (asiakkaan, sosiaalityöntekijän) kasvot voidaan pyrkiä säilyttämään, jolloin selontekojen antaja ei välttämättä olekaan tekijä itse. (Buttny 1993, 21–22.) Annettuja selontekoja arvioi niitä vaatinut tai syytöksiä esittänyt osapuoli. Tärkeää selonteoissa on vastata syytöksiin ja liittää ne siihen ympäristöön ja todellisuuteen, josta käsin selontekoja on vaadittu. Muussa tapauksessa selonteot voidaan arvioida katteettomiksi, epäpäteviksi tai jopa loukkaaviksi. Selonteon antajan sosiaalinen tai ammatillinen asema vaikuttaa myös selonteon uskottavuuteen. Arvostetun asiantuntijan selontekoa pidetään usein uskottavampana kuin maallikon vastaavaa. Toisaalta myös kokemustietoa arvostetaan erityisesti julkisessa keskustelussa. (Emt., 25–26.)

Kiinnostavia ovat myös selonteoissa esiin nostetut asiat suhteessa niihin, joita ei syystä tai toisesta tuoda esille. Huomiota voidaan harkitusti viedä pois aiheesta, joka ei mairittele selonteon antajaa. Esille nostetut asiat halutaan usein liittää selonteon antajan persoonaan, jolloin epämieluisat asiat saatetaan jättää kertomatta. Tässä viitataan sosiaalisen identiteetin rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Vakuuttavan selonteon antamiseksi on huomioitava molempien osapuolten ymmärrys tapahtumasta ja osoitettava oma ymmärrys tilanteen vakavuudesta. Vähättelevä tai mitätöivä puhe aiheuttaa helposti vastareaktion, jossa selonteon antajan uskottavuus voidaan kyseenalaistaa. (Buttny 1993, 25–28.)

Syytösten ja selontekovaateiden jälkeinen reaktio on merkityksellinen mielikuvan luomiseksi tapahtumasta. Mikäli syytetty tai selontekovelvollinen jättää vastaamatta syytöksiin, voidaan se tulkita myöntymiseksi väitteen edessä. Tällöin voidaan todeta, että osapuolet ovat samaa mieltä syytösten oikeutuksesta eikä syytetyllä ole lisättävää tilanteeseen. Tällä viitataan tässä keskustelussa esiintyviin vastauspareihin (adjacency-pair), joissa tietty keskustelun avaus johtaa tavallisesti ennalta arvattavaan vastaukseen (tervehdykseen vastataan tervehdyksellä). Tällöin syytökseen vastaamista voidaan pitää normina ja vastaamatta jättämistä poikkeamana normista, jolloin syntyy selontekovelvollisuus. Vastaamatta jättäminen voi kertoa myös välttelystä tai asettumisesta syytösten yläpuolelle. Toisaalta hiljaisuuteen tai reagoimattomuuteen voidaan vastata antamalla selonteko taustalla vaikuttavista tekijöistä. (Hall ym. 2006, 17–18; Buttny 1993, 39; Juhila ym. 2012, 140.)

Sosiaaliset normit, jaetut määritelmät siitä, mikä on oikein, hyväksyttävää tai edes välttävää, ohjaavat ihmisten vuorovaikutusta. Keskustelun vastaparit ja niiden mukaiset oletukset keskustelun kulusta tuovat ennakoitavuutta vuorovaikutukseen. Osapuolilla on tavallisesti luontainen pyrkimys konsensukseen, jolloin vuorovaikutuksen tavoitteena on sosiaalisten normien mukaan toimiminen, toisinaan jopa henkilökohtaisten preferenssien kustannuksella. Kuitenkin syytökset ja vastuuttamiset poikkeavat tästä. Syytetyksi joutunut ei ensisijaisesti pyri konsensukseen syyttäjän kanssa, vaan vastaa syytöksiin kieltämällä tai perustelemalla toimintaansa tai sen vaikutuksia. Kasvotusten tapahtuvassa vuorovaikutuksessa kieltämistä voi pehmentää nonverbaalisella vuorovaikutuksella, kuten eleillä, puheen rytmittämällä ja katsekontaktilla. (Buttny 1993, 39–44.) Sanomalehtikirjoituksissa tällaiseen vuorovaikutukseen ei ole mahdollisuutta, jolloin valituilla sanoilla voidaan ajatella olevan suurempi painoarvo, mahdollisesti lieventävien yksityiskohtien puuttuessa tilanteesta.

Sosiaalityöntekijöitä sitovat alan eettiset ohjeet (Talentia ry) ja lainsäädäntö, jotka ohjeistavat sosiaalisia normeja tarkemmin toimimaan tietyllä tavalla (Buttny 1993, 39). Sosiaalisten normien ollessa joustavia ja jatkuvasti uudelleen keskusteltavissa, antavat eettiset ohjeet ja lainsäädäntö selkeämmän suunnan toiminnalle. Silti esimerkiksi nykyistä lastensuojelulakia (2007/417) on kritisoitu sen liiasta tulkinnanvaraisuudesta tietyissä tilanteissa. Tulkinnanvaraisuutta on niin sosiaalisissa normeissa, hyvissä tavoissa kuin lainsäädännön noudattamisessa; samaa asiaa (esimerkiksi lapsen etua) voidaan käyttää perusteena lähes vastakkaisiin argumentteihin (Buttny 1993, 50).

Buttny (1993, 63–64) on tutkinut selontekoja pyrkimällä avaamaan epäsuorasti kerrottua, implisiittistä, mahdollisimman tarkasti, eksplisiittisesti. Tällöin analyysissä tarkastellaan selonteon antajan väitteitä tutkimalla mihin tekijöihin tai ilmiöihin hän niissä viittaa. Väitteet saattavat sisältää oletuksia kulttuurisista normeista, joita ei katsota tarpeelliseksi selittää. Lisäksi myös ammattiin tai työtehtäviin kuuluu usein oma normistonsa, joka harvoin on täysin ristiriidassa vallitsevan, kulttuuriin kuuluvan normiston kanssa, mutta saattaa kuitenkin osiltaan poiketa tästä. Tällöin omaa toimintaa tukevien normien näkyväksi tekeminen saattaa parantaa selonteon uskottavuutta. (Emt., 64.)

Selontekovelvollisuudesta kirjoitetaan paljon myös poliittisen vaikuttamisen yhteydessä. Julkisessa keskustelussa poliitikkojen lisäksi myös viranomaiset toteuttavat selontekovelvollisuuttaan omaa toimialaansa koskevissa asioissa. Viranomaisten julkisia selontekoja tutkittaessa on todettu, että heidän osallistumiseensa näyttäisi vaikuttavan selontekovaateen esittäjän asema. Tällöin viranomaista ylemmältä taholta tulleeseen selontekovaateeseen vastataan aktiivisemmin kuin esimerkiksi kansalaisten suunnalta esitettyyn vastuuttamiseen. Julkisessa keskustelussa saatetaan nimellisesti haluta kertoa päätöksistä tai menettelytavoista, mutta keskiössä kuitenkin on ajatus oman aseman ja päätösten oikeutuksesta ylemmän päättäjäportaana silmissä. (Odugbemi & Lee 2011, 59–62) Kirjoittaessaan järjestöjen työstä köyhyyttä vastaan kehittyvissä maissa, Odugbemi ja Lee (emt., 62–63) toteavat selontekovelvollisuuden rajoittuvan järjestöjen osalta rahoittajien suuntaan, jättäen paikalliset asukkaat vaille asianmukaista tiedottamista. Valtasuhde auttajan ja autettavan välillä vaikuttaa selontekovelvollisuuden toteutumiseen järjestön osalta (emt., 64). Tässä on nähtävissä yhtäläisyyksiä suomalaiseen lastensuojelukeskusteluun, jossa sosiaalityön selontekovelvollisuuden toteutumista asiakkaiden ja kansalaisten suuntaan on kritisoitu voimakkaasti. Julkiseen keskusteluun osallistumista ei ole nähty osaksi sosiaalityötä ja tähän liittyy läheisesti myös sosiaalityöhön kuuluva vaitiolovelvollisuus (Clark 2006), johon palaan myöhemmin tässä luvussa.

Selontekoihin liittyvä, osapuolten välinen epäsymmetrinen valta-asetelma on sosiaalityöstä käytävässä keskustelussa kovin tuttu ja peittää usein alleen muut näkökulmat. Juhila (2006) jakaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhteet liittämisen- ja kontrollisuhteeseen, kumppanuussuhteeseen, huolenpitosuhteeseen ja vuorovaikutuksessa rakentuvaan suhteeseen. Hän toteaa, etteivät mitkään näistä suhteista esiinny yksinään, vaan tavallisesti suhteet vaihtelevat samankin tapaamisen aikana esimerkiksi kontrollisuhteesta

kumppanuuteen. Näiden sosiaalityöhön liittyvien eri osa-alueiden esiintuominen selonteissa olisi tärkeää, jottei yhteiskunnan suunnalta nykypäivänä korostunut tehokkuutta ihannoiva ja kontrolli- ja liittämissuhdetta ajava ajattelu peitä alleen kaikkea muuta. (Juhila 2006, 258–260) Sosiaalityötä määritellään pitkälti muista kuin sen omista viitekehyksistä käsin (emt., 262), joten sellaiset tilanteet, joissa sosiaalityö pääsee itse määrittelemään itsensä, tulisi käyttää hyväksi.

Sosiaalityön edustajan roolista annetuilla selonteilla pyritään oman toiminnan selittämisen lisäksi myös osoittamaan oma ammatillinen kompetenssi ja asema asiantuntijana. Tätä roolia vahvistetaan usein käyttämällä ammattikieltä, joka erottaa selonteon antajan maallikosta ja osoittaa auktoriteettia. Selontekoja tutkittaessa tulisi huomioida konteksti, jossa selonteko on annettu. (Hall ym. 2006, 16–19.)

3.2 Hiljaisuuden kulttuuri ja vaitiolo-velvollisuus

Sosiaalityön rooli poliittisena ja yhteiskunnallisena vaikuttajana on liitetty rakenteelliseen sosiaalityöhön, jonka tavoitteena on ollut sosiaalista epätasa-arvoa ja ihmisten osattomuutta tuottavien rakenteiden poistaminen. Rakenteellisesta sosiaalityöstä keskusteltiin erityisesti 1980-luvulla, jolloin alettiin puhua myös sosiaalityötä leimaavasta hiljaisuuden kulttuurista. Sillä tarkoitettiin sosiaalityön edustajien hiljaisuutta alaa vaivaavista rakenteellisista haasteista erityisesti julkisen ja poliittisen keskustelun suuntaan. (Närhi 2003, 57.) Sosiaalityön hiljaisuuteen on arveltu vaikuttaneen 1970-luvun lopulta alkanut sosiaalityön akateemisen aseman tavoittelu, jossa aiemmin alalla arvostettu kokemustieto haluttiin syrjäyttää tieteellisellä tiedolla. Edelleen tämä hiljaisuuden kulttuuri vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, vaikka tahtoa hiljaisuuden murtamiseen on havaittavissa. (Metteri 2012, 31–32.) Hiljaisuuden murtajaksi Mutka (1998) esitti kirjoittavaa sosiaalityöntekijää. Tämän tehtävä olisi välittää työssä kertyvää kokemustietoa päätöksen tekoon ja julkiseen keskusteluun avaamalla työssä tehtävien valintojen, päätösten ja toimintatapojen taustoja ilmiötasolla. (Mutka 1998, 123–127, 181–183.)

Sosiaalityön hiljaisuutta on perusteltu työntekijöiden vaitiolo-velvollisuudella asiakkaidensa elämää koskevissa asioissa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812). Vaitiolo-velvollisuus velvoittaa useita ihmistyön ammattilaisia, sosiaalityöntekijät

mukaan lukien, toimimaan luottamuksellisesti ja suojaamaan asiakkaan etua asiakastyössään. Eri aloilla ja valtioilla on lisäksi omat eettiset ohjeensa, jotka ohjaavat toimintaa. Suomalaiseen sosiaalityöhön ne on koottu sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian ammattieettisen lautakunnan toimesta (Talentia ry).

Anna Metteri (2012) kuvaa väitöskirjassaan sosiaalityön kohtuuttomia tapauksia, joissa asiakkaat eivät ole saaneet heille kuuluvaa palvelua. Hän jakaa kohtuuttomien tilanteiden syntymisen taustalla olleet syyt järjestelmästä, organisaatiosta, asiakkaasta, työntekijästä tai viranomaisesta johtuviksi. Sosiaalityöntekijöiden hiljaisuuteen saattaa vaikuttaa suomalaisessa organisaatiokulttuurissa edelleen vaikuttava byrokratiakeskeisyys ja järjestelmän puolelle asettuminen. (Emt., 74–75.)

Suomalaisen sosiaalityön vaikuttamisen on todettu olleen taka-alalla viime aikoina, mutta uuden aktiivisen otteen yleistymisestä on viitteitä niin opiskelijoiden kuin jo työssä olevien sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Esimerkkinä tällaisesta kehityksestä voidaan pitää sosiaalisessa mediassa perustettuja ryhmiä ja blogi-kirjoituksia, joissa sosiaalityöntekijät ja tutkijat keskustelevat ja ottavat kantaa ajankohtaisiin sosiaalityön aiheisiin (Liite 2). Sosiaalityöntekijöillä on mahdollisuus palvella asiakkaitaan eettisesti kestäväällä tavalla, ja mikäli työn rakenteet sitä hankaloittavat, tulee siitä raportoida asioista päättävälle taholle. (Metteri 2012, 213–214.) Metteri (emt.) mainitsee väitöskirjassaan saaneensa tietoonsa kunnallisia organisaatioita, joissa johto on kieltänyt julkiseen keskusteluun osallistumisen ja mahdollisista puutteista raportoinen. Tämän tiedon nojalla sosiaalityön hiljaisuus tulee ymmärrettäväksi, vaikei silti hyväksyttäväksi.

Sosiaalityön hiljaisuutta julkisessa keskustelussa on perusteltu vaitiolovelvollisuuden noudattamisella. Clark (2006) on tutkinut eettisten ohjeiden soveltamista eri ammattiryhmien käytännöissä erityisesti vaitiolovelvollisuuden osalta. Hän toteaa käytäntöjen olevan kirjavien ja vaihtelua havaittiin erityisesti sosiaalityössä (emt., 120). Vaitiolovelvollisuutta perustellaan asiakkaan oikeudella omaan yksityisyyteensä. Sosiaalityön on pyrittävä asiakkaan edun mukaiseen toimintaan, mutta vaitiolovelvollisuuden sisällä työntekijä saattaa saada esimerkiksi kolmanteen osapuoleen liittyvää tietoa, joka voi pakottaa luottamuksellisen tiedon luovuttamiseen eteenpäin. Sosiaalityöntekijöiltä edellytetään sekä ehdotonta luottamuksellisuutta ja vaitiolovelvollisuutta asiakasta kohtaan että tiedon jakamista muiden ammattilaisten kanssa sosiaalityön moniammatillisessa toimintaympäristössä. Lisäksi edellytetään työssä

kertyneen tiedon jakamista organisaation ja yhteiskunnan kehittämiseksi. (Clark 2006, 121–122.)

Suomalaisessa julkisessa keskustelussa sosiaalityöntekijät näyttäisivät toisinaan jopa piiloutuvan asiakkaalle antamansa vaitiolovelvollisuuden taakse, vaikka asioista voisi olla mahdollista puhua myös ilmiön tasolla, ilman asiakastietojen paljastamista. Toisaalta varovaisuus julkisissa kannanotoissa on viranomaisroolissa toimivalle ymmärrettävää. Viranomaisen tulisi toimia neutraalisti, jolloin omat kannanotot tulee pitää tästä roolista erillään, yksityisinä puheenvuoroina. Hiljaa pysymistä voidaan pitää neutraalina ja sitä kautta kenties luotettavanakin toimintana. (Laakkonen 2012, 60–61.) Hiljaisuus julkisessa keskustelussa voi kuitenkin näyttäytyä myös ongelmallisen asiantilan hyväksymisenä, josta myös Buttny (1993, 39) kirjoittaa.

Clark (emt., 123) jakaa luottamuksellisuuden kahteen osaan. Ensimmäisenä on vaitiolovelvollisuus asiakkaan asioissa, josta on mahdollista poiketa vain tarkoin määritellyissä tilanteissa. Tällainen tilanne on lastensuojelun kontekstissa esimerkiksi lapsiin kohdistuvan rikoksen paljastuminen luottamuksellisessa asiakassuhteessa. Luottamuksellisuuden toisena ulottuvuutena on aktiivinen tiedonjako asiakkaan suostumuksesta, asiakkaan tai yleisen edun niin vaatiessa. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi viranomaisverkostossa tapahtuva tietojen vaihto asiakkaan asiaa hoidettaessa. Näissä tilanteissa luottamuksellisuus säilyy, koska asiakas itse määrittelee mitä hänen luovuttamiaankin tietoa jaetaan. (Emt.)

Luottamuksellisuuteen kiinteästi liittyvää yksityisyyden käsitettä voidaan myös tarkastella kahdesta suunnasta. Toisaalta yksityisyys liittyy asian henkilökohtaisuuteen yksilön kannalta, kuten kirjesalaisuuteen tai henkilökohtaiseen keskusteluun, jonka sisältöä ei ole tarkoitettu muille. Yksityinen voidaan nähdä myös julkisen vastakohtana, jolloin viitataan esimerkiksi yksityishenkilön tekemisten vaikutuksiin verrattuna julkisuuden henkilön vastuuseen tekemisistään. Nämä eivät kuitenkaan toimi irrallisina, vaan limittyvät toisiinsa yleisenä yksityisyyden kunnioittamisen periaatteena, jota tulisi noudattaa myös arkielämässä ammattieettisistä ohjeista riippumatta. (Emt., 123–124.)

Luottamuksellisesta (confidential) toiminnasta puhuttaessa täytyy kolme odotusta; yhteisymmärrys asian tärkeydestä (significance), salassa pidettävästä luonteesta (secrecy) ja osapuolten välisestä luottamuksesta (trust). Näiden odotusten kanssa kilpailee velvoite ulkopuolisten suojelemisesta mahdolliselta haitalta, jonka asiakas tai

asiakasryhmä voi toiminnallaan aiheuttaa ja josta ammattilainen on saanut tietoa. Luottamuksellisia tietoja kertoessaan asiakas saattaa myös toivoa, että ammattilainen puuttuisi asiaan tai ongelmaan, jota asiakas ei ehkä itse pysty ratkaisemaan. Tällöin luottamuksellisen tiedon saamisen etuoikeutus muuttuukin dilemmaksi. (Clark 2006, 124–125.)

Luottamuksellisuuden teema näyttäytyy Clarkin (emt., 128–130) mukaan etenkin niiden asiakasryhmien kohdalla, joiden tietojen vuotaminen ulkopuolisille voi olla erityisen haitallista. Tällaisiksi ryhmiksi tutkimukset nostavat erityisesti lapset. Heidän kanssaan ammattilaiset usein kamppailevat luottamuksellisuuteen liittyvien vastuiden kanssa. Esimerkiksi lasten hyväksikäyttötapauksissa lapsen suojeleminen häneen kohdistuvalta haitalta voi ajaa ohi lapselle itselleen annetusta luottamuksellisuuslupauksesta. Myös lapsen suostumuksen saaminen tietojen luovuttamiseen voi olla haastavaa lapsen kehitystasosta riippuen. (Clark 2006, 129–130)

Clark (emt., 134) liittyy keskustelut vaitiolovelvollisuuteen liittyvästä luottamuksellisuudesta ja julkisesta selontekovelvollisuudesta (ks. Juhila 2009) toisiinsa; kyse on turvallisuuden ja hyväksyttävissä olevan riskin tasapainosta sekä niihin liittyvästä ammatillisesta harkinnasta. Hän perää julkista keskustelua siitä, mihin raja yksityisen henkilön ja julkisen edun suhteen tulisi vetää. (Clark 2006, 134.)

3.3 Lehtikirjoitukset todellisuuden rakentajina

Median vaikutus ihmisten arkeen niin sisältöjen kuin ajankäytön suhteen on kasvanut 1900-luvun lopun ja 2000-luvun aikana (Kunelius ym. 2009, 12). Koko media-ala on muuttunut ja uusia tapoja käydä julkista keskustelua on kehitetty esimerkiksi sosiaalisen median muodossa, vanhojen valtamedioiden, kuten sanomalehtien ja televisiokanavien, etsiessä paikkaansa muuttuvassa kentässä. Medialla mielletään olevan valtaa vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen jo siitäkin syystä, että valtaosa ihmisten saamasta tiedosta tulee eri medioiden välittämänä. (Loseke 2003, 41; Fairclough 1997, 58). Vaikka valta tunnustetaan, median tutkimuksessa keskustellaan siitä, kuka tätä valtaa lopulta käyttää. Sanomalehdessä julkaistavaksi päätyvien mielipidekirjoitusten valintaa voidaan kuitenkin pitää viime kädessä lehden toimituksen päätöksenä. Näissä tilanteissa valta siitä, kuka pääsee ääneen ja kuka ei, on medialla. (Kunelius ym. 2009, 22.) Mediatarjonta on

lisääntynyt viime vuosikymmeninä huomattavasti ja sen sisältö on myös viihteellistynyt. Samalla kun esimerkiksi sanomalehtien poliittinen sitoutuminen on vähentynyt, on pääkirjoitusten painoarvo laskenut. (Emt., 22–23, 268; Fairclough 1997, 58.)

Eri medioilla on omat kohdeyleisönsä. Tiettyjä sanomalehtiä ja televisiokanavia seuraavat usein tietyssä yhteiskunnallisessa asemassa olevat henkilöt. Suomalaisten päätöksentekijöiden mediakulutusta tutkittaessa aineistoni lähteenä käyttämäni Helsingin Sanomat mainittiin tärkeimmäksi sanomalehdeksi ja yhdeksi kolmesta tärkeimmästä mediasta Suomessa. Tutkimuksessa Helsingin Sanomia kuvailtiin ylisanoin ja sitä pidettiin hyvin arvostettuna julkisen esiintymisen areenana, jossa valtaeliitti kävi myös keskinäistä vuoropuheluaan. Puheenvuoron saamista ”Hesarissa” arvostettiin ja sitä myös tavoiteltiin. (Kunelius ym. 2009, 265–267.)

Julkisen keskustelun paikan esiintuomisella puheenvuorot kontekstualisoidaan, liitetään paitsi keskustelun aiheena olevaan ilmiöön, myös keskusteluympäristöön eli tässä tutkimuksessa mediaan, jossa selonteot on annettu (Jokinen ym. 1993, 29–30; Loseke 2003, 56). Helsingin Sanomissa julkaistu mielipidekirjoitus ja siinä annettu selonteko saa erilaisen yleisön lisäksi tavallaan erilaiset kehykset kuin pienessä maakuntalehdessä julkaistu sama kirjoitus. Tällä on vaikutusta annetun kommentin, tässä tutkimuksessa selonteon, painoarvoon samalla tapaa kuin kirjoittajan mahdollisella asiantuntijapositionillakin. (Hall ym. 2006, 15.)

Sosiaalisen konstruktionismiin liittyvä ajatus siitä, että luomme yhteisen käsityksemme ympäröivästä todellisuudesta vuorovaikutuksessa toistemme kanssa, sopii hyvin sosiaalityön tutkimukseen ja selontekojen tutkimiseen julkisessa keskustelussa. Näkökulma vaikuttaa siihen, miten hahmotamme meitä ympäröivän todellisuuden ja siinä vaikuttavat ilmiöt. Voimme kyseenalaistaa havaintomme ja muodostaa näkemyksemme aina uudelleen saamamme palautteen ja siitä tekemiemme tulkintojen avulla. (Burr 1995, 4–5.) Näkökulmaamme ohjaavat omien havaintojemme ja tulkintojemme lisäksi ne ihmiset, joiden kanssa olemme vuorovaikutuksessa. Julkisessa keskustelussa, kuten sanomalehtikirjoituksissa, voidaan kyseenalaistaa yhteiskunnan toimintaa tai esittää vaateita harjoitettua politiikkaa kohtaan. Tätä keskustelua seuraamalla ja siihen osallistumalla luomme yhteistä ymmärrystämme yhteiskuntaamme liittyvistä asioista. (Loseke 2003, 93–94.)

Julkisessa keskustelussa todellisuutta uusinnetaan käytettävän kielen avulla, jolloin kieli ja sanat voidaan nähdä aktiivisena toimintana, ei vain passiivisena kuvauksena puhujan havainnoista. Kieli ei ole todellisuudesta irrallaan, vaan kiinteästi siihen sidottu. Näin ollen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostunut, mutta tietyssä määrin vakiintunut käsite, kuten lastensuojelu, pitää sisällään tietyt elementit. Näiden elementtien olemassaoloa ei voida hetkessä muuttaa, esimerkiksi vain päättämällä, että tästä lähtien lastensuojelulla tarkoitetaan sitä, mitä ennen päivähoitoksi kutsuttiin. (Jokinen ym. 1993, 19–23; Burr 1995, 33–35; Fairclough 1997, 74–75.)

Käsitteen sisällön muuttaminen on hidas prosessi, joka vaatii perusteluja ja yleistä hyväksyntää. Myös sosiaalisten ongelmien käsitteet muodostuvat niiden esiin nostamisen ja nimeämisen kautta. Pelkkä toiminnan, vaikka lapsen fyysisen kurittamisen, olemassa olo ei tee siitä sosiaalista ongelmaa. Ihmisten reaktio toimintaan ja sen nimeäminen ongelmaksi tekevät siitä sosiaalisen ongelman. (Loseke 2003, 13–14, 44.)

Sosiaalisten ongelmien esille nostaminen sanomalehdessä tuo näkyvyyttä ilmiölle. Ilmiöstä tulee enemmän totta myös sellaisille ihmisille, joiden henkilökohtaiseen elämänpiiriin ilmiö, vaikkapa lastensuojelu, ei kuulu. Asiantuntijatahot saattavat saada muuten vähälle huomiolle jäävät argumenttinsa julkiseen keskusteluun antamalla haastattelun aiheesta. Median edustajilla, esimerkiksi sanomalehden toimituksella, on kuitenkin vaikutusta siihen, miten asiantuntijan sanoma yleisölle esitetään ja miten se vaikuttaa yleiseen käsitykseen asiasta. Julkaistavaksi valitaan vain osa haastattelutilanteessa käydystä keskustelusta ja median taipumus yksinkertaistaa kerrottua saattaa vaikuttaa lopputulokseen. (Loseke 2003, 44–45.) Mieliopidekirjoituksissa toimituksen rooli on tältä osin pienempi, vain julkaistavien kirjoitusten valinta. Tällöin mieliopidekirjoituksella asiantuntijan on mahdollista päästä vaikuttamaan julkisen keskustelun kulkuun kenties haastattelua enemmän. Toisaalta voidaan pohtia mieliopidekirjoituksen painoarvoa suhteessa uutisena julkaistuu kannanottoon.

Ajoitus on myös keskeistä julkiseen keskusteluun osallistumisessa. Lastensuojelun resurssipulan kaltainen sosiaalinen ongelma saa ihmisten ja samalla myös median huomion erityisesti silloin, kun julkisuuteen tulee Eerikan tapauksen kaltainen tragedia. Kun huomio on kiinnittynyt aiheeseen, on otollista tuoda esiin myös sellaisia ilmiöön liittyviä ongelmia, jotka eivät ehkä suoraan käy ilmi kyseisessä uutisessa. (Loseke 2003, 58–59.) Tragedian taustalla vaikuttaneiden ongelmien julkittomisen avulla on mahdollista

laajentaa yleistä käsitystä sosiaalisesta ongelmasta ja sen korjaamiseen vaadittavista toimista.

Sanomalehdissä käyty lastensuojelukeskustelu on osa laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. Mediassa käytäviä keskusteluja, diskursseja tutkittaessa tulisi huomioida median tiedottajaroolin lisäksi myös sen yhteiskuntaa valvova ja arvoja uusintava tehtävä. Arvostetusta sanomalehdestä puhuttaessa markkinatalouden vaikutus ja viihteen tuottamisen pyrkimys ovat kenties sivuroolissa, mutta ne ovat kuitenkin mahdollisia vaikuttajia puheenvuorojen tarjoamiseen ja rajaamiseen. (Fairclough 1997, 67–68.) Tutkimusaineistoni on koottu Eerikan tapausta käsittelevistä artikkeleista, joka on osa tätä sanomalehdissä käytyä keskustelua. Tapauksen yhteys laajempaa kokonaisuuteen tulee ymmärtää ja pitää mielessä yksittäisistä artikkeleista poimittuja selontekoja analysoitaessa. Irrallisina, ilman kontekstin ymmärrystä, ne saattavat luoda todellisuutta, joka ei kuvaa selontekoja antaneiden käsitystä tapahtumista. (Emt., 71.)

Julkinen keskustelu nivoutuu monesti yhteen yhteiskunnassa harjoitettavan politiikan kanssa. Ongelman määrittely on merkittävässä roolissa politiikassa, jossa samaa ilmiötä voidaan perustella täysin vastakkaisilla argumenteilla. (Lappalainen 2007, 195.) Julkista keskustelua tutkittaessa on keskeistä perustella oma näkökulma ja ongelmanmäärittely huolellisesti ja jättää sitten lukijan arvioitavaksi, ovatko perustelut uskottavia (Peltola 2007, 113).

4 Tutkimuksen eteneminen

4.1 Tutkimuskysymys

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää sosiaalityön kentän toimijoiden osallistumista julkiseen keskusteluun. Tarkastelen teemaa keväällä 2012 menehtyneen suomalaistytön tapauksen yhteydessä käydyn sanomalehtikirjoittelun kautta. Käytän tutkielmassani tästä tapauksesta nimeä Eerikan tapaus. Tapauksesta on julkisuudessa syytetty lastensuojelun sosiaalityötä ja tutkielmassani haluan selvittää, miten sosiaalityön edustajat ovat vastanneet näihin syytöksiin. Näistä vastauksista etsin selontekoja, joissa selitetään tai puolustetaan sosiaalityötä syytösten edessä. Kiinnostukseni kohteena on lisäksi se, mitä lastensuojelusta kerrotaan julkisesti.

Tutkimuskysymykseni on:

Miten sosiaalityön edustajat vastaavat alaa kohtaan esitettyihin lastensuojelun selontekovaateisiin julkisessa keskustelussa Eerikan tapauksen yhteydessä?

4.2 Tapaustutkimus selontekojen kehyksenä ja tapaus Eerika

Tapaustutkimusta ei pidetä tutkimusmenetelmänä vaan tapana hahmottaa todellisuutta tietyn näkökulman kautta (Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 198). Tapaustutkimuksessa tavoitteena on kuvata ilmiötä niin perusteellisesti, että lukija voi itse tehdä yleistyksiä vertaamalla tapausta omiin kokemuksiinsa. Perusteellisen aiheen kuvauksen tarkoitus on siis tehdä asia mahdollisimman läpinäkyväksi kuvaamalla tutkimuksen eri vaiheet, perustelemalla tutkijan valinnat ja käyttämällä joustavasti aiheen kannalta relevanttia aineistoa. (Laine ym. 2007, 30; Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 198-199.)

Tapaus on aina osa historiallista ilmiötä, josta se rajauksen avulla nostetaan kuvaamaan tutkittavaa ilmiötä. Tapaus voi olla tyypillinen ilmiön edustaja, jolloin voidaan ajatella sen kertovan jotain myös ilmiöstä yleisemmin. Toisaalta tapaus voi olla selkeä poikkeus totutusta, kriittinen tapaus, joka kenties muuttaa vallalla olevaa käsitystä kyseisestä ilmiöstä. (Laine & Peltonen 2007, 97–98.) Kriittinen tapaus voi osaltaan myös auttaa ymmärtämään ilmiön ainutlaatuisia piirteitä ja näkemään niiden taustalla olevat asiayhteydet (Peltola 2007, 112).

Tapaustutkimuksen avulla pyritään ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä kokonaisuutena, joka muodostuu prosesseista ja jota voidaan tarkastella eri näkökulmista. Tätä kautta tavoitteena on ymmärtää myös ilmiön kulttuurista tai historiallista taustaa. Tapaustutkimuksen tarkoituksena voi olla tietyn yhteiskuntaryhmän äänen esiin tuominen tai tuottaa uutta tai testata jo olemassa olevaa teoriaa. Sosiaalisten tilanteiden tutkiminen vaatii niin toimintaympäristön eli kontekstin kuin tapauksen tarkastelua toisiinsa vaikuttavina tekijöinä. Sosiaalinen tilanne on sarja rajatun aikavälin tapahtumia, jotka yhdistyvät tutkimuksen analyysissä toisiinsa. Tutkija pyrkii selvittämään miten tapahtumat ja konteksti vaikuttavat toisiinsa. Samalla tulee huomioida myös tutkimusta edeltäneet tapahtumat sekä tapahtumaketjut tutkimusjakson jälkeen. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 41–46; Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 191–192.) Tutkimusongelman tulisi määrittää

tutkimuksen kohde ja tapa, jolla tutkimus toteutetaan. Hyvien tutkimuskysymysten merkitys on keskeinen; niissä tutkimuksen kannalta tärkeimmät asiat ovat selkeästi esillä ja sellaisessa muodossa, että niihin on mahdollista vastata. (Häikiö & Niemenmaa 2007, 47.) Tärkeänä tapaustutkimuksessa voidaan pitää myös aineiston muodostamaa kokonaisuutta. Tämä kokonaisuus on tapaus, johon tutkimus keskittyy. (Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 190.)

Tapaustutkimusta kritisoidaan usein sen kehnosta yleistettävyydestä. Vasta-argumenttina voidaan esittää, että tapaustutkimuksen tavoitteena on ennen kaikkea luoda käsitys kokonaisuudesta kyseisen tapauksen ympärillä. (Leino 2007, 214; Saarela-Kinnunen 2010, 190.) Toisaalta Lappalainen (2007, 213) korostaa yleistettävyyden sijaan eriyttämisen tärkeyttä. Leino (2007, 214) sen sijaan toteaa onnistuneen tapaustutkimuksen tarjoavan mahdollisuuden myös yleistämiseen. Hänen mukaansa yleistämisen ja tarkan eriyttämisen välille jää, niin tutkijalle kuin lukijallekin, paljon tilaa vertailla eri tapauksia ja tehdä omia päätelmiä ilmiöiden ainutkertaisuudesta ja yleisyydestä. (Emt., 215; Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 194.)

Yleistettävyysskeskustelussa yhtenä juonteena kulkee myös ajatus kokemuksellisesta tiedosta. Siinä lukija suhteuttaa lukemansa omiin kokemuksiinsa ja oppii samalla niin itsestään kuin tutkimuskohteestakin. Tällöin voidaan puhua kokemuksellisen ymmärtämisen avulla yleistämisestä. Esiin tulee tutkijan vastuun lisäksi lukijan vastuu tekemistään johtopäätöksistä. Tutkijan on pyrittävä avaamaan kaikki tutkimuksen vaiheet ja tekemään työnsä mahdollisimman läpinäkyväksi. Tämän jälkeen lukijan tulisi punnita tekemiään päätelmiä myös eettisistä lähtökohdista. Tutkijan tehtävänä on kasvattaa lukijan ymmärrystä siinä määrin relevantein perustein, että uuden näkökulman omaksuminen tulisi lukijalle mahdolliseksi. (Leino 2007, 216–217.)

Donmoyer (2000, ref. Leino 2007, 217) on todennut tapaustutkimuksen olevan käyttökelpoinen tilanteessa, jossa tietystä tapahtumasta on vallalla useita erilaisia tulkintoja. Tavoitteena on ymmärryksen lisääminen, ei oikean tulkintatavan osoittaminen. Usein tämä johtaa myös useamman kysymyksen kuin vastauksen löytymiseen. Lukijalle on hyvä tarjota kausaalisuhteita eli miten tai miksi tietyt ihmisryhmät käyttäytyvät tietyssä tilanteessa tietyllä tavalla. (Emt., 217–218.)

Teoria ja empiria pitäisi saada keskustelemaan tutkimuksessa, mutta myös käsitteitä tulisi keskusteluttaa teorian sisällä. Konstruktionistinen ajatus ympäröivän maailman

muotoutumisesta aina uudelleen ihmisten välisen kommunikaation kautta sopii hyvin myös ajatukseen tapaustutkimuksen mahdollisuudesta tuottaa aineksia käsityksemme laajemmasta ilmiöstä. Parhaimmillaan tapaustutkimus ei ole vain tutkijan jäsentämä selvitys ilmiöstä, vaan tapa tuottaa tarkempaa ymmärrystä maailmasta. (Peltola 2007, 111–113.)

Tässä tutkimuksessa tapaustutkimus tarjoaa kehykset ilmiön hahmottamiselle ja aineiston äärelle pääsemiselle. Aineiston analyysimenetelmänä käytän selontekoanalyysia, jossa aineistoa diskursiivisesti lukemalla pyrin erottelemaan eri selonteot, jäsentelemään ne aihepiireittäin ja luomaan aihepiireistä laajempia selontekoryhmiä (Buttny 1993, 58–61; ks. myös Burr 1995, 48–48). Analyysissa tarkastelen sosiaalityön edustajien selontekojen kautta tuotettua todellisuutta julkisessa keskustelussa.

Lähestyn sosiaalityön selontekojä julkisessa keskustelussa julkisuuteen nousseen lastensuojelutapauksen kautta. Elokuussa 2012 uutisoitiin kahdeksanvuotiaan helsinkiläisen Eerikan saman vuoden toukokuussa tapahtunut väkivaltainen kuolema. Eerika oli menehtynyt isänsä ja äitipuolensa pahoinpitelemänä, usean viranomaistahon ja läheisten huolesta ja avusta huolimatta. Lastensuojelu oli ollut perheen elämässä usean vuoden ajan ja tästä syystä tytön kuolemaa pidettiin lastensuojelun täydellisenä epäonnistumisena. Omassa tutkielmassani Eerikan tapauksesta tekee tapauksen, ei niinkään inhimillinen kärsimys ja traaginen teko, vaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin ja koko alaan kohdistunut julkinen kritiikki ja erityisesti sosiaalityön asiantuntijoiden reagointi tämän kritiikin edessä. Näkökulmani luo tapauksen tulkintakontekstin, sen mitä tapaus ilmentää ja miksi se on tapaus (Laine & Peltonen 2007, 101).

Tapaus on nostanut esiin yksittäisessä asiakastapauksessa sattuneiden virheiden ja vallinneiden olosuhteiden ohella keskustelun koko sosiaalityön ja lastensuojelun tilasta Suomessa. Sosiaalityö on joutunut kriittisen arvioinnin kohteeksi ja tapauksen avulla haluan selvittää, miten sosiaalityön toimijat ovat tähän arviointiin reagoineen. Aineistoni artikkeleissa toivottiin konkreettisia toimia lastensuojelutyön olosuhteiden kehittämiseksi. Syksyllä 2012 Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) asetti työryhmän selvittämään lastensuojelun tilaa Suomessa sekä laatimaan toimenpide-ehdotuksen mahdollisten ongelmien ratkaisemiseksi. Työryhmään kutsuttiin lastensuojelun asiantuntijoita eri positioista ja sen puheenjohtajana toimi sosiaalineuvos Aulikki Kananoja. Työryhmä

julkaisi ensimmäisen väliraporttinsa 30.11.2012 ja loppuraporttinsa toimenpide-ehdotuksineen 19.6.2013. (Kananoja ym. 2013.)

Eerikan tapauksen ympärillä käytävä lastensuojelukeskustelu on jännitteistä ja sitä leimaavat voimakas vastakkainasettelu ja vastuunkantajan etsintä. Tapausta voidaan pitää lastensuojelun täydellisenä epäonnistumisena, jossa yhteiskunta ei viime kädessä ole pystynyt suoriutumaan tehtävästään.

4.3 Aineiston esittely

Sanomalehtikirjoitukset on aina tuotettu tietyssä kontekstissa ja kohdennettu suurelle yleisölle. Toimittaja tekstin kirjoittajana tukeutuu usein yleisesti arvostettuihin asiantuntijatahoihin, kun taas asiantuntija (esimerkiksi sosiaalityöntekijä) mielipidekirjoitusta kirjoittaessaan nojaa tietoonsa ja mahdollisesti työssä hankkimaansa kokemukseen. Toimittajan haastatteleman asiantuntijan sanoma välittyy tavallaan suodattimen (lehden toimitus) kautta, kun taas julkaistu mielipidekirjoitus on tavallisesti sanatarkasti kirjoittajansa tuottama. (Nikunen 2005, 72–73.) Sanomalehtikirjoitukset ovat valmiita tutkimusaineistoja eikä tutkija pysty vaikuttamaan niiden muodostumiseen samalla tapaa kuten esimerkiksi haastatteluaineistoa kerätessä. Aineisto on olemassa ja kaikkien saatavilla tutkijasta riippumatta. Valmista aineistoa käyttäessään tutkija rajaa oman aineistonsa isosta sanomalehtikirjoitusten massasta siten, että tutkimuskysymyksiin vastaaminen on mahdollista. Valmiita tekstejä tutkittaessa tulee huomioida aineiston sosiaalinen konteksti eli mihin tarkoitukseen tekstit on luotu ja missä ne on julkaistu (Emt., 50).

Jotta voisin ymmärtää sosiaalityön julkisuudessa antamia selontekoja, koin tärkeäksi tarkastella niitä syytöksiä ja selontekovaateita, joita ammattikuntaa kohtaan Eerikan tapauksen yhteydessä on esitetty. Sosiaalityön selontekoja vaatineissa puheenvuoroissa syyllistettiin lastensuojelua yleisestä kykenemättömyydestä suoriutua perustehtävästään, lasten suojelemisesta. Vaikka syytökset esitettiin Eerikan tapaukseen liittyen, nostettiin niissä esiin myös lastensuojeluun yleisemmin liittyviä ongelmia ja ihmettelyä. Lastensuojelua syytettiin perheiden hädän huomiotta jättämisestä ja toisaalta liian aikuislähtöisestä työotteesta. Valtaosa kannanotoista kritisoi lastensuojelun hitautta huostaanottojen yhteydessä, mutta muutamissa puheenvuoroissa todettiin

huostaanottoihin päädyttävän liian heppoisin perustein. Näitä syytöksiä esittivät tavalliset kansalaiset, lastensuojelun entiset ja nykyiset asiakkaat, poliitikot sekä eri viranomaistahot. Kritiikkiä annettiin myös sosiaalityön ja yhteiskuntatieteiden sisältä, erityisesti koskien työkäytäntöjä ja viranomaisyhteistyötä.

Julkisuuteen tuleva, tiettyä ammattikuntaa koetteleva kriisi voi haasteistaan huolimatta saada aikaan myös kehitystä ja uusia näkökulmia kyseistä alaa koskien. Malmsten (2007, 66) kirjoittaa väitöskirjaansa varten tutkimansa ympäristökriisin paitsi haastaneen ympäristönsuojelualan käytäntöjä, myös hyödyttäneen alan kehitystä vilkastuttamalla julkista keskustelua aiheesta, ja lopulta lisäämällä yhteistyötä eri osapuolten välillä. Julkisesti käsitellyn kriisin kautta ala saattaa löytää ongelmakohtansa ja vaihtoehtoisia tapoja toimia (emt., 60). Julkinen keskustelu luo käsitystä asioiden tilasta aina uudelleen, jolloin jokaisella keskusteluun osallistuvalla on omalla puheenvuorollaan mahdollisuus vaikuttaa tähän yhteiseen kuvaan ja käsitykseen ilmiöstä (Laakkonen 2012, 56).

Aloitin aineiston keruun Helsingin Sanomien ja Aamulehden sähköisistä arkistoista. Hain artikkeleita, jotka oli julkaistu elokuun 2012 jälkeen, jolloin Eerikan kuolema uutisoitiin ensimmäisen kerran yksityiskohtineen ja laajempi julkinen keskustelu alkoi. Lähtiessäni keräämään aineistoa, tarkoitukseni oli käyttää sekä Helsingin Sanomien että Aamulehden sähköisiä arkistoja ja etsiä niistä Eerikan tapaukseen liittyvää keskustelua, johon sosiaalityön edustajat olisivat osallistuneet. Hyvin pian kävi kuitenkin ilmeiseksi, että rajausta oli tarkennettava artikkeleiden runsauden vuoksi. Rajausta oli tarpeen myös lehtien ominaisuuksien vuoksi; Helsingin Sanomat on paitsi Helsingin paikallislehti, myös valtakunnallisesti luettu ja arvostettu lehti, joka uutisoi koko maassa tapahtuvia asioita (ks. Kunelius ym. 2009, 266). Koska Eerikan tapaus oli tapahtunut juuri Helsingissä, oli Aamulehden pois jättäminen perusteltua. Aamulehdestä jo keräämääni aineistoa päätin hyödyntää yleisemmällä tasolla aiheeseen perehtymiseen.

Etsin artikkeleita hakusanoilla ”lastensuojelu”, ”Eerika”, ”sosiaalityö” ja ”sosiaalityöntekijä”. Ensimmäisiin hakuihin en rajannut artikkeleiden ilmestymisajankohtaa lainkaan, vaan luin hauilla tulleita artikkeleita käänteisessä kronologisessa järjestyksessä tuoreimmasta aina vuoden 2012 alkuun asti. Halusin saada käsityksen myös Eerika-tapausta edeltäneestä, sosiaalityötä ja lastensuojelua koskevasta julkisesta keskustelusta nähdäkseni mahdollisen muutoksen kirjoittelun sävyssä. Aineiston keruun edetessä ja artikkelimäärän paisuessa myös ajallinen rajausta tuli eteen ja lopulta aineistoon päätyi 1.9.2012 ja

19.12.2012 välillä ilmestyneitä artikkeleita. Näin rajautunut aineistoni käsittelee juuri Eerikan tapauksen julkisuuteen tulon jälkeen annettuja selontekoja lastensuojelun näkökulmasta. Syksyllä 2012 sekä selontekovaateet että selontekojen antaminenkin kävi vilkkaimmillaan julkisuudessa. Joulukuussa 2012 tapauksen johdosta perustettu työryhmä antoi ensimmäisen tiedotteensa alustavista havainnoistaan asiassa lastensuojelun tilasta. Tämän jälkeen kirjoittelu aiheen tiimoilta selvästi harveni.

Ensimmäisellä lukukierroksella Helsingin Sanomista löytyi edellä mainituilla hakusanoilla 130 artikkelia, jotka käsitelivät lastensuojelua, sosiaalityötä tai Eerikan tapausta. Mukana oli niin uutisia, mielipidekirjoituksia kuin kolumnejakin. Osa artikkeleista käsitteli samaan aikaan käytyä suomalais-venäläisen perheen neljän lapsen huostaanottoa Vantaalla. Kirjoittajina ja kertojina näissä artikkeleissa oli toimittajia, sosiaalityön asiakkaita, sosiaalityöntekijöitä sekä muita asiantuntijoita, kuten tutkijoita, sosiaalityön opettajia ja hallinnon, poliisin sekä politiikan edustajia.

Ensimmäisen lukukierroksen jälkeen valikoin artikkeleista vain ne kirjoitukset, joissa suoraan vastuullistettiin lastensuojelua Eerikan tapauksesta tai joissa sosiaalityön asiantuntijat vastasivat tähän vastuullistamiseen. Näitä artikkeleita löytyi 69 kappaletta. Osassa näistä artikkeleista (6 kappaletta) selvitettiin yleisellä tasolla miten lastensuojeluprosessi etenee lastensuojeluilmoituksesta mahdolliseen huostaanottoon ja jälkihuoltoon. Vastuuta perättiin 26 artikkelissa, mutta ei ainoastaan sosiaalityöltä vaan myös esimiehiltä, poliittisilta päättäjiltä (kunta- ja valtiotasolla), peruspalveluiden tuottajilta (koulu, päivähoito, neuvola), valtiolta (ministeriöt, Valvira, AVI), lastensuojelulainsäädännöltä sekä kaikilta kansalaisilta. Kirjoittajat pohtivat muun muassa, voiko yhteiskunta olla vastuussa yksittäisen kansalaisen pahuudesta ja toisaalta myös miten viranomaistoimintaa valvotaan ja ovatko palvelut kaikille kansalaisille samantasoisia asuinkunnasta riippumatta. Kirjoituksiin vastasivat sosiaalityöntekijöiden ja muiden sosiaalityön asiantuntijoiden (tutkijat, opettajat, hallinnon asiantuntijat) lisäksi myös lastensuojelun asiakkaat, muut viranomaiset sekä tavalliset kansalaiset. Sosiaalityön asiantuntijoiden selontekoja vastuullistamiseen annettiin yhteensä 24 artikkelissa. Aineiston rajaaminen vastaamaan tutkimuskysymystäni jatkui koko aineiston analyysin ajan.

Tämän jälkeen luin sosiaalityön edustajien antamia selontekoja, joissa he ottivat kantaa esitettyyn vastuullistamiseen. Etsin teksteistä kannanottoja ja selityksiä tapahtuneeseen

tragediaan sekä kertomuksia sosiaalityön arjesta. Näiden kirjoitusten rinnalla luin Helsingin Sanomista myös syyttäviä ja vastuullistavia artikkeleita nähdäkseni millaisiin syytöksiin selonteot oli kirjoitettu. Syyttävistä kirjoituksista nousi selvästi esiin kaksi vastuullistettua tahoa. Vastuuseen haluttiin sosiaalityöntekijöitä, vaikka myös lastensuojelun ja muiden julkisten palveluiden rakenteita kritisoitiin. Lisäksi toivottiin neuvolan, koulun ja terveydenhuollon puuttuvan asioihin ennen kuin lastensuojelun huoli herää. Neuvoloiden ja koulujen vastuullistaminen liittyi lähinnä tarjolla olevien palveluiden niukkuuteen, jonka takana nähtiin riittämättömät resurssit ja 1990-luvun laman seurauksena alkanut subjektiivisten palveluiden karsiminen. Tämä poikkesi lastensuojelun vastuullistamisesta, jossa ongelmia pidettiin usein työntekijöiden vastuulla.

Ehkäisevä työ mainittiin inhimillisesti järkevänä ja myös taloudellisena vaihtoehtona perheiden pahoinvoinnin helpottamiseksi ja Eerikan kaltaisten kohtaloiden välttämiseksi. Vain harva artikkeli vastuullisti suoraan perheitä tai kaltoinkohtelijoita, vaikka näin aluksi itse oletin. Päävastuu tapahtuneesta näyttää julkisessa keskustelussa ohjautuvan lastensuojelun sosiaalityölle. Tekijät on vastuullistamiskeskustelussa ohitettu muutamaa mainintaa lukuun ottamatta. Buttny (1993, 8–9) mainitsee tilanteita, jolloin vastuuta teosta ei vieritetäkään ainoastaan tekijälle. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi sairauden vaikutukset toimintakykyyn ja harkintaan tekoa tehdessä. Eerikan tapauksessa tuomioistuin ratkaisee tekijöiden syyntakeisuuden ja julkinen keskustelu on ehkä siksi sivuuttanut heidät vastuukeskustelusta. Toisaalta heidän vastuutaan voidaan pitää itsestäänselvyytenä, joten yksilön vastuunkannon epäonnistuessa yhteiskunnalta edellytetään puuttumista.

Etsin aineistosta keskusteluketjuja, joissa vastuullistamiseen olisi vastattu ja kenties vastaus olisi aiheuttanut jälleen uuden reaktion. Tällaisia selvästi toisiinsa liittyviä ketjuja löytyi niukalti juuri omaan tutkimuskysymykseeni liittyen. Viikasta, ketjun muodostavaa keskustelua käytiin sen sijaan muun muassa sosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimuksista ja koulutusmääristä liittyen sosiaalialan työvoimapulaan. Keskusteluketjujen puuttuminen saattaa johtua myös siitä, että julkista keskustelua käytiin useassa eri mediassa samanaikaisesti, jolloin Helsingin Sanomissa on saatettu antaa selonteko jossakin toisessa tiedotusvälineessä esitettyihin syytöksiin. Julkista keskustelua Eerikan tapauksesta käytiin siis laajalti myös muissa tiedotusvälineissä, joten aineistossani oli nähtävissä vastauksia ja viittauksia näihin keskustelupolkuihin. En kuitenkin puutu tutkielmassani muuhun aiheen ympärillä käytävään keskusteluun, vaikka seurasin sitä

aiheeseen tutustuessani. Se on ollut vaikuttamassa omaan ymmärrykseeni asiasta ja tästä muistutan itseäni analyysiä ja johtopäätöksiä tehdessäni. Pysin tutkimuksen eri vaiheissa pitämään mielessä oman ennakoajatukseni tutkimuskohteeni suhteen ja antamaan aineistolle mahdollisuuden muuttaa sitä. Se vaatii huolellisuutta niin aineiston keruu- ja analysointivaiheessa kuin koko kirjoittamisprosessin ajan.

Tapauksen sosiaalipoliittisen tarkastelun olen jättänyt tutkielmassani vähemmälle, vaikka ymmärrän julkisen keskustelun osaltaan kuvaavan yhteiskunnan poliittista ilmapiiriä ja toisaalta näen julkisen keskustelun tavaksi vaikuttaa poliittiseen päätöksen tekoon. Tarkoitukseni on tarkastella sosiaalityötä professiona ja ammatillisena toimintana, ei niinkään poliittisena vaikuttamisena.

Seuraavassa aineiston analyysin etenemistä kuvaavassa luvussa nostan otteina esiin tiettyjä artikkeleissa annettuja selontekoja, jotka mielestäni kuvaavat erityisen hyvin esiteltyä selontekoryhmää. Otteiden perässä on hakasuluin merkitty artikkelin numero, artikkelityyppi (mielipidekirjoitus tai uutisartikkeli) sekä julkaisupäivämäärä. Aineiston artikkelit otsikoineen ja tarkempine viitteineen on listattu liitteeseen 1.

4.4 Analyysin eteneminen

Julkiseen keskusteluun osallistuneet sosiaalityöntekijät sekä sosiaalityötä vastuullistaneet tahot tuntuvat olevan yhtä mieltä Eerikan tapauksen vakavuudesta ja siitä, että virheitä on tapahtunut niin yksittäisen työntekijän kuin järjestelmänkin tasolla. Annettua selontekoa voidaan pitää selittävinä selontekoina (Buttney 1993,16–17), jolloin epäonnistuminen myönnetään ja tapahtuneeseen halutaan antaa selityksiä esimerkiksi vallitseviin olosuhteisiin liittyen. Vaikuttaisi siltä, että näkemykset jakautuvat juuri näistä virheiden taustalla olleista seikoista puhuttaessa: toisaalta kiire ja liian suuret asiakasmäärät ja toisaalta välinpitämättömyys ja hallinnolliseen työhön keskittyminen. Sosiaalityöntekijät korostavat tapauksen ainutkertaisuutta, mutta toisaalta arvelevat tapahtumien taustalla olleen hyvin yleiset, puutteelliset työskentelyolosuhteet.

Lastensuojelua vastuullistaneisiin ja syyllistäviin kannanottoihin vastanneista 24 artikkelista oli löydettävissä yhteensä 55 eri selontekoa. Aluksi ryhmittelin selonteot kymmeneen aihepiiriin selontekojen sisällön perusteella. Yhden aihepiirin muodostivat

kiireellä lastensuojelun epäonnistumisia selittävät selonteot. Näiden selontekojen mukaan *kiire* vaikutti lastensuojelutyön kaikkiin osa-alueisiin asiakkaiden kohtaamisesta tehtävien ja päätösten valmisteluun. *Työvoimapulaan* ja siihen liittyviin ongelmiin vedottiin toisessa aihepiirissä. Tähän kuului myös keskustelu epäpätevien sosiaalityöntekijöiden käytöstä lastensuojelussa. Seuraavan selontekoaihepiirin muodostivat *työkäytännöillä* ongelmia selittävät selonteot. Näihin työkäytäntöihin liittyivät muun muassa lastensuojelun menetelmäosaamisen hyödyntäminen ja lastensuojelun sisäinen työnjako sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden kesken.

Lastensuojelun *julkisuuskuva ja tiedon puute* työn sisällöstä julkisessa keskustelussa nostettiin omaksi aihepiirikseen. Tiedonpuutteeseen pyrittiin vaikuttamaan annettujen selontekojen avulla. Yhden aihepiirin muodostivat myös *ongelmat tiedonkulussa*. Lastensuojelua vastuullistavissa puheenvuoroissa sosiaalityötä syytettiin tiedon pimittämisestä, mutta näissä selonteoissa tuotiin esiin tiedonkulun ongelmia myös laajemmin viranomaisverkostossa. Sosiaalityön sisäisiin haasteisiin vedottiin selonteoissa, jotka selittivät lastensuojelun ongelmia eri organisaatioiden *toisistaan poikkeavilla tavoilla tulkita lastensuojelulakia*.

Oman aihepiirinsä muodostivat myös *sosiaalityöntekijöiden palkkaan ja alan arvostuksen puutteeseen* vetoavat selonteot. Näihin selontekoihin liittyivät myös keskustelut sosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimuksista. Laajemmin julkisiin palveluihin liittyi taas aihepiiri, jonka selonteot selittivät lastensuojelun ongelmia *ehkäisevien lastensuojelupalveluiden puutteella*.

Kahdessa viimeisessä aihepiirissä väkivallan uhan läsnäolo lastensuojelussa tuotiin esiin. Toisessa lastensuojelun ongelmia selitettiin *väkivallan tunnistamisen haasteilla*, joita selontekojen antajien mukaan oli myös kokeneilla sosiaalityön ammattilaisilla. Toisessa taas väkivallan uhkaa lähestyttiin *työntekijöiden työturvallisuuden näkökulmasta*. Seuraavalla sivulla esittelen annetut selontekojen aihepiirit sekä kuhunkin aihepiiriin kuuluvien selontekojen kappalemäärät taulukkomuodossa.

Taulukko 1 Annetut selonteot ja niiden lukumäärä aineistossa

selonteon aihe	selonteot/kpl
1.kiire	9
2.työvoimapula	9
3.työkäytännöt	9
4.tiedon puute työstä julkisuudessa	6
5.ongelmat tiedonkulussa	6
6.erot lain soveltamisessa	5
7.palkka ja arvostuksen puute	4
8.ehkäisevän lastensuojelun puute	4
9.väkivallan tunnistamisen haasteet	2
10.ongelmat työturvallisuudessa	1

Saadakseni aineiston vielä hallittavampaan muotoon, muodostin yllä olevasta kymmenestä selontekojen aihepiiristä kolme selontekoryhmää. Näihin ryhmiin sijoitin aiheiden perusteella toisiinsa erityisen läheisesti liittyvät selonteot. Nämä selontekoryhmät ovat *resursseilla selittäminen, työn organisoinnilla selittäminen* sekä *lastensuojelun julkisuuskuvalla selittäminen*.

Päädyin kyseiseen jaotteluun sosiaalityön edustajien esittämien selontekojen sisältöjä ja aiheita yhdistelemällä. Kaikki selonteot olisivat olleet liitettävissä toisiinsa, mutta halusin nostaa nämä kolme teemaa esiin, koska mielestäni niihin sisältyy vastuullistamiskeskustelussa annettujen sosiaalityön puheenvuorojen pääaiheet. Kolmannen ryhmän, lastensuojelun julkisuuskuvalla selittämisen, erotin omaksi ryhmäkseen, vaikka se oli selontekojen määrän suhteen selvästi pienempi ja liittyi läheisesti niin resursseihin kuin työn organisointiin ja rakenteisiin.

Taulukossa 2 on vielä esitelty muodostetut selontekoryhmät aihepiireittäin sekä kunkin ryhmän sisältämien selontekojen kappalemäärät.

Taulukko 2 Aihepiirien muodostamat selontekoryhmät sekä kuhunkin aihepiiriin kuuluvien selontekojen lukumäärä aineistossa

selontekoryhmät	selontekojen aiheet	selonteot/kpl
1. Resursseilla selittäminen	kiire, työvoimapula, palkka ja arvostuksen puute	22
2. Työn organisoinnilla ja käytännöllä selittäminen	työkäytännöt, ongelmat tiedonkulussa, ehkäisevän lastensuojelun puute, erot lain soveltamisessa, väkivallan tunnistamisen haasteet, ongelmat työturvallisuudessa	27
3. Lastensuojelun julkisuuskuvalla selittäminen	tiedon puute julkisuudessa	6

Julkisuuskuvaselonteissa tuotiin voimakkaasti esiin lastensuojelun julkisuuskuvan yksipuolisuutta ja sen vaikutuksia alan asemaan yhteiskunnassa. Valtakunnallisesti merkittävään sanomalehteen kirjoittamalla ja haastatteluja antamalla sosiaalityön asiantuntijat halusivat omalta osaltaan olla vaikuttamassa tähän kuvaan. Katson sen nivovan yhteen kahta ensimmäistä aihepiiriä ja liittyvän kiinteästi valitsemaani aineistoon, valtakunnallisessa sanomalehdessä käytyyn julkiseen keskusteluun.

Kirjoituksissa toivottiin, ettei vain yksittäisiä työntekijöitä syyllistettäisi tapahtuneesta. Koettiin tärkeäksi selvittää asiaa hoitaneiden viranomaisten toiminta, mutta samassa yhteydessä toivottiin myös rakenteiden, työn tekemisen reunaehtojen ja mahdollisten organisaatioiden sisäisten ohjeiden tutkimista.

4.5 Eettiset kysymykset ja suhteeni tutkimuskohteeseen

Etiikka ja yleisesti hyväksytyjen arvojen mukaan toimiminen ovat tärkeitä niin käytännön sosiaalityössä kuin sosiaalityön tutkimuksessakin. Työntekijä ja tutkija joutuvat punnitsemaan ja perustelevaan valintojaan ympäristön kilpailevien arvojen paineessa. Suomessa tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) pyrkii edistämään tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua sekä tarjoamaan ohjeita eettisesti hyvän tutkimuksen tekemiselle. Neuvottelukunnan (TENK) laatimat ohjeet ovat yleisluontoisia ja niitä täydentämään eri tieteenalat ovat luoneet omia eettisiä normistojaan. (Hallamaa ym. 2006, 404–405.)

D’Cruz ja Jones (2004, 14) näkevät sosiaalityön tutkimuksen yhtenä sosiaalityön metodina käytännön työmenetelmien rinnalla ja haluavat osaltaan hälventää tutkimuksen tekemiseen liittyviä ennakkoluuloja. Käytännön sosiaalityö auttaa heidän mukaansa oivallisesti osoittamaan sen, miten politiikka käytännössä on toteutettavissa ja mitä teemoja tutkimuksen tulisi tarkastella lähemmin. Tämä vuoropuhelu toimii myös toiseen suuntaan eli tutkimuksessa kehitetään sosiaalityön teoriaa, johon sosiaalityön käytäntöjenkin tulee perustua. (Emt., 2).

Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta tuskin voitaisiin tehdä ilman vaikuttamisen tavoitetta tai ainakin sen mahdollisuutta. Humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa puhutaan kolmesta perinteestä: ymmärtämisestä, selittämisestä ja vaikuttamisesta. (Hallamaa ym. 2006, 117–121.) Myös D’Cruz ja Jones (2004, 31) kirjoittavat sosiaalityöntekijän ja tutkijan aseoitumisesta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja alan aiempaan tutkimukseen. On tärkeää ymmärtää minkä tiedon varassa aiemmin on toimittu ja miten tieto on mahdollisesti ajan saatossa muuttunut. Tiedon ja tilanteen subjektiivisuus on sosiaalityössä yleisesti tiedostettu, vaikkei se ongelmaton olekaan. Alan tutkimuksessa ajatellaan, että subjektiivisuus vaikuttaa tutkijan aseoitumiseen suhteessa tutkimuskohteeseen ja se on otettava huomioon tutkimusprosessin aikana. (Emt., 31–32.)

Oma positioni tutkittavaan ilmiöön ei ole täysin ongelmaton. Sosiaalityön opintojeni loppuvaiheessa olevana tiedän jotain niistä reunaehdoista, jotka määrittävät käytännön lastensuojelutyötä, vaikkei aineistoni niitä esiin tuonutkaan. Olen opintojen aikana tutustunut sosiaalityön arjen haasteisiin harjoittelujaksoillani sekä keskusteluissa eri tehtävissä toimivien sosiaalityöntekijöiden kanssa. Aikuisena ammatinvaihtajana olen myös kohdannut ihmettelyä sosiaalialan valinnasta ja siitä, miten ala haasteineen voi

kiinnostaa. Minulla on myös kokemukseeni perustuvia epäilyjä siitä, miksi sosiaalityöntekijät vaikenevat työstään julkisessa keskustelussa. Pysin pitämään nämä asiat mielessä koko tutkimusprosessin ajan ja säännöllisesti kyseenalaistamaan omat ennakkokäsitykseni tutkimuskysymysten vastauksista.

Aiheeseen paneutuessani seurasin tapauksesta ja yleisemmin lastensuojelusta käytyä julkista keskustelua myös aineistoni ulkopuolella melko laajasti. Halusin selvittää julkisen lastensuojelukeskustelun suuntaa ennen syksyä 2012 ja siten perehtyä vallinneeseen keskustelupiriin ja sosiaalityön rooliin siinä. (ks. Häikiö & Niemenmaa 2007, 41–46; Saarela-Kinnunen & Eskola 2010, 191–192). Ymmärrän tietämykseni tapauksen yksityiskohdista ja taustatekijöistä kasvaneen tutkimusprosessin edetessä. Pysin aineistoa lukiessani kiinnittämään huomiota erityisesti siihen, että julkisuuteen on tullut paljon tietoa tapauksesta syksyn ja talven 2012 jälkeen, jolloin aineistoni artikkelit on julkaistu. Kirjoittajat ovat toimineet silloisen tiedon varassa, siinä yhteiskunnallisessa tilanteessa, ilman tietoa esimerkiksi tapaukseen liittyvän oikeusprosessin etenemisestä.

5 Sosiaalityön selonteot – lastensuojelun puolustuspuheenvuoro

5.1 Resursseilla selittäminen

Resurssiselonteot pitivät sisällään puheen kulloinkin lastensuojeluun käytettävissä olevista voimavaroista, joita aineistossani olivat *taloudelliset resurssit, henkilöstö- ja aikaresurssit* sekä näihin liittyvien rajoitusten vaikutukset lastensuojelun tehokkaaseen ja tulokselliseen hoitamiseen. Taloudellisissa resurssiselonteissa viitataan esimerkiksi akateemisten sosiaalityöntekijöiden suhteellisen *alhaisen palkkatasoon* ja yleisemmin kuntien *lastensuojelupalveluihin budjetoimiin varoihin*. Henkilöstöresurssiselonteot taas liittyvät työvoimapulaan, työntekijöiden vaihtuvuuteen, suuriin asiakasmääriin ja siihen liittyvään kiireeseen. Aikaresurssiselonteot ovat yhdistettävissä kahteen ensimmäiseen, mutta ne mainitaan aineistossa erikseen etenkin asiakastyöhön käytettävissä olevan ajan rajallisuutena. Tämä näyttäytyy *kiireenä* työssä. Yhdeksi aikapulan syyksi aineistossa esitetään liian suuria asiakasmääriä.

Tähän selontekoryhmään kuuluu yhteensä 22 mainintaa liittyen resursseihin. Suuret asiakasmäärät, työvoimapula, matala palkkataso ja työntekijöiden vaihtuvuus nousevat esiin 11 eri artikkelissa pohdittaessa syitä lastensuojelun epäonnistumisiin.

Tapahtumien tai lastensuojelun haastavan tilanteen selittäminen riittämättömillä resursseilla kuuluu Buttyn (1993, 6, 60) mainitsemaan ympäristöllä ja vallitsevilla olosuhteilla selittämiseen. Seuraavassa otteessa on lastensuojelussa työskennelleen sosiaalityöntekijän antama selonteko *palkkatasoon* liittyen.

”Palkka ei vastaa työn vaatimaa koulutustasoa ja raskasta työtä jatkuvan paineen ja kiireen alaisena. Alan korkeakoulutetut sosiaalityöntekijät hakeutuvat muihin tehtäviin. (...) Entisenä lastensuojelun työntekijänä tiedän, että alan palkkausta ja pätevien työntekijöiden saantia on yritetty saada kuntoon jo vuosia, ja se on ollut tiedossa ministeri- ja eduskuntatasoa myöten.” [9, mielipidekirjoitus 8.9.2012]

Kirjoittaja selittää lastensuojelun työvoimapulaa *matalalla palkkatasolla*, joka ei kannusta korkeakoulutettuja työntekijöitä sitoutumaan työhön, samalla implisiittisesti vihjaten, että työntekijöiden koulutus on linjassa työn vaativuuden kanssa. Hän mainitsee omaan kokemukseensa viitaten, että työ on raskasta eikä palkka ole suhteessa työn vaatimuksiin. Samaan argumentaatioon viittaa seuraavassa otteessa sosiaalityön professori, ottaessaan kantaa lastensuojelun pulaan pätevistä sosiaalityöntekijöistä.

”Tuntuu pahalta toistaa tätä vuodesta toiseen, mutta perusongelma vakavassa sosiaalityöntekijäpulassa on työn vaativuuden ja palkan epäsuhta.” [19, mielipidekirjoitus 11.10.2012]

Kahdessa edellisessä otteessa korostetaan, että palkkauksen korjaamista vastaamaan työn vaativuutta on ehdotettu ja odotettu jo pitkään, vuosia. Selontekovelvollisuutta lastensuojelun ongelmista halutaan näillä selonteoilla siirtää ainakin osittain päättäjille, jotka voisivat puuttua *palkkatasoon* ja näin paremmin turvata ammattitaitoisten työntekijöiden saatavuuden ja työn laadun. (Ks. Buttny 1993, 13–16). Selityksestä on luettavissa, ettei yksittäisen sosiaalityöntekijän voida olettaa tekevän kuormittavaa työtä kohtuuttoman matalalla palkalla. Tällöin taloudellisista resursseista, kuten palkoista, päättävien tahojen halutaan ottavan vastuuta asiantilasta. Selontekovelvoitetta siirretään työnantaja- ja päättäjätahoille. Työvoimapulaa selitettiin alhaisen palkkatason lisäksi myös

haastavilla työolosuhteilla sekä lastensuojelun julkisuuskuvalla. Kahteen viimeksi mainittuun palaan luvuissa 5.2 ja 5.3.

Väsytys resurssikysymykseen nostettiin esiin myös toisesta näkökulmasta. Seuraava ote on heti Eerikan tapauksen julkisuuteen tulon jälkeen annetusta Helsingin sosiaalijohtajan haastattelusta.

”Voutilaisen mukaan Helsingin lastensuojelun resurssit ovat hyvät, jos niitä verrataan muuhun Suomeen. ´En haluaisi mennä sen taakse, että aletaan räksyttää resursseista. Jos selviää, että tapaus johtuu resursseista, niin sitten reagoidaan siihen. Jos tällainen hirvittävä katastrofi tapahtuu, jossain on aukko. Täytyy lähteä siitä, että jokin kuviossa ei mennyt kohdalleen. Muut tulkinnat ovat yhteisen vastuun pakoilua”.[2, uutisartikkeli 1.9.2012]

Selonteon antaja toteaa, että resurssien taakse meneminen olisi liian suoraviivaisena ratkaisumalli kyseisen tragedian kohdalla. Puheenvuorossa todetaan, että virhe on tapahtunut, jolloin selonteko on selittävä ja omasta toiminnasta raportoiva (ks. Buttny 1993, 13–15). Selonteossa painotetaan, että tapahtuneen taustalla olleet syyt pyritään selvittämään eikä tukeuduta oletettuun selitykseen resurssien vähyydestä julkisten palveluiden tuottamisessa. Toiminnan rationaalisuutta ja vastuunkantoa tuodaan esiin selvittämällä, että vasta perusteellisten selvitysten valmistuttua ryhdytään tarvittaviin toimenpiteisiin, jotta vastaavalta vältyttäisiin.

Edellisessä aineisto-otteessa vedottiin Helsingin lastensuojelun hyvään tilanteeseen valtakunnallisesti vertailtuna. Seuraavassa katkelmassa pääkaupungin lastensuojelutilannetta kommentoi viranomaisten valvonnasta vastaava oikeuskanslerinvirasto.

”Apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen kritisoi Helsinkiä perjantaina siitä, ettei se ole noudattanut lastensuojelulaissa säädettyjä ehdottomia määräaikoja. Puumalainen piti kaupungin laiminlyöntiä vakavana. Hän katsoi, että puutteet vaarantavat vakavasti suojelun tarpeessa olevien lasten perusoikeuksia.” [18, uutisartikkeli 5.10.2012]

Tässä selonteossa tuodaan esiin lakisääteisten määräaikojen rikkominen Helsingissä. Tämän voidaan katsoa olevan ristiriitainen selonteko kaupungin sosiaalijohtajan aiemmin esittämän näkemyksen kanssa, jossa todetaan Helsingin kaupungin

lastensuojeluresurssien olevan valtakunnallista tasoa paremmat. Selonteko voidaan toki tulkita myös niin, että myös valtakunnallisesti resurssitaso on perin heikko.

Selontekoja vaaditaan ja annetaan näissä otteissa yleisesti arvostetuista asiantuntijapositioneista. Korkea virkamiesasema tuo uskottavuutta, jolloin siitä positioista annettua selontekoa ei voida uskottavasti haastaa alemmasta asemasta käsin. (Buttny 1993, 25–26; Odugbemi & Lee 2011, 59–62.) Helsingin kaupungin lastensuojelun lakisääteisten määräaikojen noudattamiseen vastattiin lyhyesti kaupungin perhepalvelun johtajan antamassa haastattelussa jo samana päivänä.

”Yhdenkään lapsen turvallisuus ei järky sen takia, että Helsinki ei sataprosenttisesti noudata lastensuojelulain määräaikoja (...) Lisäksi sosiaalivirasto on hänen mukaansa saanut määräaikaisesti lisäresursseja.” [18, uutisartikkeli 5.10.2012]

Arvostetun asiantuntijan selontekovaateeseen on vastattu välittömästi. Yhdistän tähän tilanteeseen selontekovelvollisuuteen liittyvän epäsymmetrisen valta-asetelman (Juhila 2009, 297; Odugbemi & Lee 2011, 59–62). Viranomaisia valvovan tahon vaateeseen on vastattava. Vastaamatta jättäminen olisi saattanut myös vaikuttaa kritiikin hyväksymiseltä (Buttny 1993, 39–44). Oletettavasti toimittaja on ottanut kaupungin edustajiin yhteyttä ja tarjonnut mahdollisuutta vastata esitettyyn kritiikkiin ja kaupungilla on katsottu tarpeelliseksi reagoida välittömästi.

Selonteossa myönnetään kaupungin epäonnistuminen lastensuojelun määräaikojen noudattamisessa, mutta todetaan, ettei lasten turvallisuus järky. Tällä viitataan keskustelun kontekstiin, Eerikan tapaukseen. Selonteko haluaa lieventää kaupungin tekemää rikkomusta osoittamalla, etteivät sen seuraukset ole olleet merkittäviä. Lisäksi mainitaan, että ongelman korjaamiseksi on osoitettu lisäresursseja, joka kertoo kaupungin selityksestä huolimatta ymmärtävän vastuunsa.

Toisaalta lasten turvallisuuteen vetoava selitys voidaan nähdä myös kyseisen lain pykälän merkityksen kyseenalaistamisena. Todetaan, että lakia ei noudatettu, mutta rikkomusta ei pidetä vakavana (Buttny 1993, 13–15, 39). Samassa uutisartikkelissa perhepalvelun johtaja antaa selonteon työn organisointiin liittyen, johon palaan luvussa 5.2.

Tehdyn virheen vaikutusten arvioinnin lisäksi virheeseen johtanutta toimintaa ja sen taustoja on selonteoissa pyrittävä määrittelemään. Konsensukseen pääsemiseksi asiassa on tärkeää hahmottaa tekijöiden, tässä tapauksessa virkamiesten tai

sosiaalityöntekijöiden, toimintaa ohjanneet motiivit. (ks. Buttny 1993, 13–16, 60.) Aineistoni selonteoissa lastensuojelun virhe nimetään yleisesti työtapaturmaksi tai *kiireessä* väsyneenä tehdyksi erehdykseksi (ks. Hall ym. 2006, 23). Tällä tuodaan esiin työntekijöiden vastuuta lieventäviä, kontekstiin liittyviä seikkoja (Buttny 1993, 60). *Resurssiselonteoissa* kuvataan lastensuojelun taustatekijöitä tai ympäristön vaikutuksia, jotka eivät välttämättä ole olleet vastapuolen tiedossa (Juhila 2012, 309–310). *Kiire* näyttää leimaavan lastensuojelun arjen kuvauksia läpi aineistoni. Sosiaalityö psykososiaalisena vuorovaikutustyönä kärsii kiireestä niin asiakastilanteissa kuin viranomaisyhteistyönä tehtäviä selvityksiä tehtäessä (ks. Bardy 2013, 75). Seuraavassa otteessa pitkään alalla ollut lastensuojelun sosiaalityöntekijä kuvaa kiireen näyttäytymistä lastensuojelun arjessa. Haastattelu on annettu heti Eerikan tapauksen uutisoinnin jälkeen.

”Kaikki tietävät, mikä on lastensuojelun tila Suomessa. Täytetään lain kirjain, mutta ei ehditä keskittyä lapsiin ja perheisiin. Ei ehditä tavata, ei ehditä havainnoida eikä ehditä kohdata. (...) Tästä tapauksesta en tiedä, mutta yleisesti voi sanoa, että riskit kasvavat, jos työtä ei ehdi tehdä kunnolla.” [1, uutisartikkeli 1.9.2013]

Selonteossa vedotaan kiireeseen lastensuojelun epäonnistumisten syynä. Sosiaalityöntekijä antaa selonteon juridisen vastuun täyttämisestä mainitsemalla, että lain kirjain täytetään. Tästä huolimatta hänen kokemuksensa on, ettei työtä ehditä tehdä riittävän huolella ja epäonnistumisten vaara on olemassa. Selonteossa tuodaan esiin asiakastyön vaatiman aikaresurssin merkitystä, lasten ja perheiden kohtaamiseen tarvitaan aikaa, jota ei tällä hetkellä ole riittävästi. Tätä kautta vastuuta ja selontekovelvollisuutta siirretään aikaresursseista päättävälle tahoille.

Buttny (1993, 60–61) toteaa, että selonteoissa nostetaan esiin, ja toisaalta jätetään mainitsematta, tiettyjä asioita selonteon antajan harkinnan mukaan. Merkittävää kokonaiskuvan kannalta saattaa olla julkilausutun lisäksi se, mikä jää sanomatta. Aineistossa tuodaan esille huoli lastensuojelun tilasta; kiireestä, vaihtuvista työntekijöistä ja asiakkaiden kriisiytyneistä tilanteista (ks. Bardy 2013, 75). Kirjoituksissa, kuten edellisessä aineistonäytteessä todetaan, että tilanne on huono muuallakin kuin Helsingissä eikä pelkkä lakisääteisten käsittelyaikojen noudattaminen varmista hyvää lastensuojelutyötä. Buttnyn (emt.) ajatusta mukaillen voidaan pohtia, tarkoittaako selonteon antaja, että Eerikan tapauksen kaltaisia tragedioita voi hyvin sattua muuallakin.

Selonteossa tuodaan esille konkreettinen huoli lastensuojelun työoloista, vaikka varmaa tietoa juuri Eerikan tapauksen yhteydessä vallinneista oloista ei kirjoittajalla ole. Salassapito- ja vaitiolovelvollisuussääntöihin (Clark 2006, 120) vedoten tällaista tietoa ei ole voitu kertoa julkisuudessa. Katse halutaan kääntää yksittäisen työntekijän syyttämisestä ympäröiviin olosuhteisiin, joista kirjoittajalla on omakohtaista kokemusta. Selonteissa vedotaan koulutetun sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden lisäksi työssä kertyneeseen kokemustietoon (Buttny 1993, 25–26).

Selonteot tuovat esiin, miten niukat henkilöstöresurssit lisäävät kiirettä ja miten kiire vaikuttaa asiakastyön hoitamiseen. Lastensuojelun *työvoimapula* koetaan ongelmaksi jo nyt ja sen koettiin vain pahenevan tulevaisuudessa suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle (ks. myös Bardy 2013, 122). Selonteissa oltiin huolissaan kuormittavan tilanteen itseään ruokkivasta noidankehästä; kun työolot ovat huonot ja työmäärä tuntuu kohtuuttomalta, motivoituneitakin työntekijöitä on vaikea saada sitoutumaan työpaikkaan ja jaksamaan työssä. Työoloista kertomalla selontekojen antajat tuovat esiin kontekstin, ympäröivän todellisuuden vaikutusta työntekijöiden toimintaan (ks. Buttny 1993, 75). Lastensuojelun sosiaalityöntekijä kuvaa työvoimapulan vaikutuksia omassa työssään seuraavasti:

”Resurssien puutteellisuuden vuoksi joudumme kuitenkin jatkuvasti priorisoimaan työtä perheiden kustannuksella ja tekemään työtä voimavarojemme äärirajoilla.” [14, mielipidekirjoitus 12.9.2012]

Voimavarojen äärirajoilla työskentelemistä voidaan pitää tilanteena, jossa työntekijän vastuu työnsä tuloksista on vähintään kyseenalainen. Työnantajan tulisi huolehtia kohtuullisista työoloista, mitä selonteon mukaan lastensuojelussa ei aina tapahdu. Jälleen palataan selontekovelvollisuuden siirtämiseen toisaalle (Buttny 1993, 1–3, 21), tässä tapauksessa työoloista vastaavan työnantajan taholle.

5.2 Työn organisoinnilla ja käytännöillä selittäminen

Työn organisointiin liittyvissä selonteissa selitetään lastensuojelun epäonnistumisia muun muassa vedoten haasteisiin lastensuojelun johtamisessa, moniammatillisessa yhteistyössä eri viranomaisten välillä ja työnjaossa sosiaalityön sisällä. Lastensuojelun

mahdollisuudet asiakkaiden auttamiseksi ovat riippuvaisia yksittäisen sosiaalityöntekijän työpanoksen lisäksi pitkälti myös työn organisoinnin tavoista (ks. Buttny 1993, 3, 21). Tähän aineistoni isoimpaan selontekoryhmään kuuluu yhteensä 27 selontekoa.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) asetti syksyllä 2012 työryhmän (Kananoja ym. 2013) selvittämään lastensuojelun tilaa Suomessa sekä antamaan toimintasuosituksia mahdollisesti havaittavien puutteiden korjaamiseksi. Työryhmään kuuluivat ryhmää johtaneen sosiaalineuvos Aulikki Kananojan lisäksi kuusi johtavassa asemassa olevaa lastensuojelun ja lapsiasian asiantuntijaa. Ryhmän väliraporttia käsitelleessä uutisessa lastensuojelun tilaa selitetään seuraavasti:

”Lastensuojelu vaatii kokonaisvaltaisen uudistuksen, katsoo sosiaali- ja terveysministeriön selvitysryhmä. Sen mukaan lastensuojelun laadun hallinta kunnissa on satunnaista ja kuntien erot suuria.(...) Ryhmä pitää välttämättömänä, että lastensuojelun kehittämis- ja ohjausstrategiat selvitetään valtakunnallisesti uudelleen.(...) Joissain kunnissa on ryhmän mukaan hyviä käytäntöjä, mutta ne eivät siirry kunnasta toiseen. Myöskään järjestöjen ja muiden epävirallisten toimijoiden oppeja ei hyödynnetä riittävästi. [22, uutisartikkeli 5.12.2012]

Selonteossa otetaan melko voimakkaasti kantaa lastensuojelun uudistustarpeeseen. Työryhmä on havainnut eroja lastensuojelukäytännöissä kuntien välillä ja tätä tulisi korjata valtion tiukemmalla ohjauksella. Selonteko vastuuttaa lastensuojelun palveluiden epätasapuolisesta jakautumisesta kuntia ja myös valtiota kuntia valvovana tahona. Tässä organisaatiotason *käytäntöjen ja työn organisoimisen* esiin nostamisessa työntekijätason selontekovelvollisuus nähdään vähäisenä. Toisaalta siinä kerrotaan myös positiivisista asioista, kuten hyvien käytäntöjen olemassa olost. Näiden hyvien käytäntöjen levittämisessä sen sijaan ei ole selontekojen mukaan onnistuttu ja tähän halutaan kiinnittää huomiota. Julkisten palveluiden rinnalla toimivien, pitkälti julkisrahoitteisten toimijoiden, kuten järjestöjen rooli suomalaisessa lastensuojelussa on jäänyt julkisessa keskustelussa taka-alalle ja se tuodaan tässä selonteossa näkyväksi. (ks. Heino 2008, 98; Bardy 2013, 71)

Selonteoissa uskotaan, että lastensuojelun laatua pystytään parantamaan *työn organisoimista* kehittämällä ja kuntien välisiä eroja pienentämällä. Uusien selvitysten tekemisen sijaan toivotaan konkreettisia ohjeita esimerkiksi laatusuosituksen muodossa. Sosiaalialan yliopettaja, hallintotieteen tohtori Sirkka Rousu toteaa aiheesta seuraavaa:

”Lastensuojelutyön tueksi laadittiin myös aiemmin Kansalliset linjaukset -asiakirja, joka olisi voitu vahvistaa esimerkiksi valtioneuvoston periaatepäätöksenä. (...) Työryhmä, jonka jäsenenä olin, toimi ministeriön kansallisessa lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa vuosina 2004–2007. Tämäkään asiakirja ei edennyt ministeriössä mihinkään.(...) Lastensuojelun väki on odottanut vuosia kansallisia suosituksia. Niissä määritetään lakia tarkemmalla tasolla se, millaisin periaattein lastensuojelua tulee kaikissa kunnissa toteuttaa, johtaa ja kehittää. (...) Vuosien työstä ja puheista pitäisi syntyä jo päätöksiä ministeriössäkin.” [23, mielipidekirjoitus 7.12.2012]

Selonteosta paistaa turhautuminen vallitsevaan asiantilaan lastensuojelussa; kirjoittaja mainitsee itse osallistuneensa valtakunnalliseen kehittämistyöhön, jonka tuloksia ei saatu tuotua käytännön tasolle. Selontekovaadetta sysätään valtion johdon suuntaan. Tällä toisaalta siirretään vastuuta, mutta myös kerrotaan lastensuojeluun liittyvistä taustavaikuttajista, jotka eivät kenties ole suuren yleisön tiedossa. (Buttny 1993, 16–17.)

Työn organisointiin ja käytäntöihin liittyvissä selonteoissa kritisoitiin viranomaisyhteistyön kankeutta ja erityisesti tiedonkulkua eri toimijoiden välillä. Lastensuojelua toteutetaan aina moniammatillisessa yhteistyössä asiakkaan käyttämien eri palveluntuottajien ja viranomaisten kesken (Heino 2008, 98–99; Bardy 2013, 71. 74). Esimerkkeinä lastensuojelun yhteistyökumppaneista aineistossa mainittiin koulu ja terveydenhuolto sekä poliisi ja oikeuslaitos. Lastensuojelua syytettiin vaitiolovelvollisuuden taakse piiloutumisesta, mutta tiedon saanti muiltakin viranomaisilta koettiin haastavaksi. Seuraavassa selonteossa sosiaalityöntekijä antaa esimerkin tiedonsaantiongelmista lastensuojelun näkökulmasta.

”Poliisitutkinta tapahtumissa taas saattaa venyä kuukausien päähän, joskus lasta saatetaan kuulla vasta puoli vuotta tapahtumien jälkeen. Kuriositeettina todettakoon, että lastensuojeluun tulee tietoa tutkinnan tuloksista tai mahdollisesta tuomiosta kokemuksen mukaan hyvin harvoin, pahimmassa tapauksessa tuomiosta kuulee asiakkaalta itseltään.” [4, mielipidekirjoitus 5.9.2012]

Viranomaisverkoston yhteistyö koettiin tärkeäksi ja puutteet siinä näkyivät myös lastensuojelun arjessa. Selonteossa tuodaan konkreettisesti näkyväksi tiedonkulun ongelma, vaikkei yksityiskohtaisesti mainitakaan sen seurauksia lastensuojeluprosessin kannalta. Maallikkolukijakin voi kuitenkin päätellä, että tieto poliisitutkinnan tuloksista on

tärkeä lastensuojeluasiassa. Tämän *työkäytäntöjä* koskevan selonteon kautta piirtyy kuva lastensuojelun työntekijästä, joka ympäristöstään johtuvista syistä ei pysty toimimaan tilanteen vaatimalla tavalla (Buttny 1993, 3, 21). Poliisin vastuun esiintuominen lastensuojelulle kuuluvan tiedon jakamisessa kyseenalaistaa ainakin osiltaan sosiaalityöntekijöille osoitettua selontekovaadetta. Puheenvuoro siirtää selontekovelvollisuutta poliisin suuntaan.

Selontekovelvollisuuden katsottiin koskevan laajemmin perheiden kanssa työskentelevää viranomaisverkostoa, edellä mainitun poliisi ohella. Edellisen otteen kirjoittaja jatkaa *työkäytännöillä* selittämistä, kuitenkin lisäten selontekovelvollisten listaan vielä *moniammattillisen viranomaisverkoston* sekä rikoksen tekijät.

”Lastensuojelun toiminnan arvioiminen kahdeksanvuotiaan tytön kuolemaan johtaneessa tilanteessa on erittäin tärkeää, mutta samalla myös koko viranomaisverkoston toiminnan arviointi ja tarvittaessa uudelleen järjesteleminen väkivaltaepäilyissä lienee paikallaan. Unohtamatta kuitenkaan sitä, että rikoksen tekijä, tässä tapauksessa lapsen isä ja äitipuoli, on kuitenkin viime kädessä syyllinen tekoonsa.” [4, mielipidekirjoitus 5.9.2012]

Viranomaisverkoston lisäksi kirjoittaja tuo esiin tekijöiden, Eerikan isän ja äitipuolen, vastuun tapahtuneesta. Samalla osoitetaan, ettei lastensuojelu syyllistynyt lapsen kuolemaan kuin korkeintaan välillisesti. Teon tekijät joutuvat antamaan omat selontekonsa oikeuden edessä. Heidän vastuutaan eivät juuri muut kirjoittajat tai sosiaalityön syyllistäjä tuoneet esille (ks. Buttny 1993, 8–9). Yhteiskunnan vastuuta sen sijaan peräänkuulutettiin ja toivottiin koko palvelujärjestelmän kriittistä arviointia.

Työn organisoinnilla selittävässä selonteossa pohditaan työkäytäntöjen lisäksi myös laajemmin yhteiskuntarakenteitamme ja palveluiden ja tarpeen kohtaamista. Seuraavassa otteessa kuntaliiton sosiaali- ja terveystalouden erityisasiantuntija pohtii näitä rakenteita.

”Lastensuojelun epäonnistuessa etsitään vääriä päätöksiä tehneitä sosiaaliviranomaisia. Perhetragedioiden äärellä pitäisi myös kysyä, onko palvelujärjestelmämme tehokas ja kykeneekö se vastamaan heikkoon avunpyyntöön vai mureneeko apua jonottavien luottamus avun saamiseen niin, että apua ei edes yritetä hakea?” [5, pääkirjoitus 6.9.2012]

Selonteossa kyseenalaistetaan palvelujärjestelmän toimivuuden lisäksi sen maine kansalaisten silmissä. Jos asiakkaat ajattelevat, ettei heille kuitenkaan myönnetä heidän tarvitsemiaan palveluita, eivät he välttämättä edes hakeudu asiakkuuteen. Selonteko voidaan liittää lastensuojelussa kansainvälisesti käytävään riskin arviointikeskusteluun (ks. Parton 2011; Sheppard 2010). Palveluissa on ollut nähtävissä painopisteen siirtyminen *ehkäisevästä työstä* lastensuojelullisen riskin tunnistamiseen, arviointiin ja palvelun tarjoamiseen riskiperheille. Tällöin vain kaikkein vaikeimmassa asemassa olevia perheitä palvellaan lastensuojelussa. (Emt.)

Työn organisointia pohdittiin siis myös palveluiden ajoittamisen kautta. *Ehkäisevät ja* erityisesti universaalit, kaikille kansalaisille tarjotut palvelut ovat pääosin pohjoismaisen hyvinvointivaltion erikoisuus ja meilläkin valtion taloustilanteen kiristyessä kriittisen keskustelun kohteena. Edellisen otteen kirjoittanut sosiaali- ja terveysalan erityisasiantuntija kyseenalaistaa selonteossaan ehkäisevien ja korjaavien palveluiden suhteen palvelujärjestelmässämme.

”Tukeeko palvelujärjestelmä perheitä tarjoamalla laajasti matalan kynnyksen palveluita, vai keskittyykö se etsimään riskioiloissa eläviä lapsia ja suuntaamaan resurssit heihin ennalta ehkäisevän tuen kustannuksella? (...) Viimeistään nyt on vakavasti mietittävä, miten järjestämme palvelut tulevaisuudessa.” [5, pääkirjoitus 6.9.2012]

Työn organisoinnin lisäksi selonteko nostaa esiin laajemman kysymyksen siitä, mitä yhteiskunnan halutaan kansalaisilleen tarjoavan. Kyseessä ei ole enää yksittäisen työntekijän tai organisaationkaan vastuu, vaan selontekoa kaivataan verovaroin tuotetuista palveluista vastaavilta päättäjiltä ja viime kädessä veronmaksajilta itseltään. Haluammeko me matalan kynnyksen palveluita vai vain kohdennettua apua kaikkein vaikeimmassa tilanteessa oleville.

Työn organisointiin selonteoissa tarjottiin parannusehdotuksia ja kerrottiin käytännön esimerkkejä tavoista, jolla lastensuojelutyötä voitaisiin kehittää. Lain kirjaimen toteuttamiseen ehdotettiin muun muassa työn uudelleen organisoimista siten, että määräajoissa pysyttäisiin paremmin. Seuraavassa uutistoimituksen haastattelema Helsingin perhepalvelun johtaja vastaa apulaisoikeuskanslerin kaupungille esittämään selontekovaateeseen (luku 5.1) lakisääteisten määräaikojen rikkomisesta.

”Kaupunki on muun muassa muuttanut työnjakoa niin, että osa sosiaalityöntekijöistä pystyy keskittymään aiempaa paremmin lastensuojelutarpeen selvittämiseen.” [18, uutisartikkeli 5.10.2012]

Selonteossa myönnetään ongelma, mutta todetaan kaupungin jo ryhtyneen toimiin tehtävien uudelleen organisoimiseksi. Tässä esimerkissä lastensuojelun henkilöstöresursseja jaettaessa painotetaan lastensuojelutarpeen arviointia. Samassa uutisartikkelissa sama selonteon antaja kertoo myös, että määräaikaisia lisäresursseja on osoitettu selvitystyöhön (ks. luku 5.1). Ilman näitä lisäresursseja jo olemassa olevien lastensuojelun asiakkaiden saamat palvelut ruuhkautuisivat ja ongelma siirtyisi siihen työn vaiheeseen, jossa lakisääteisten määräaikojen vaikutukset ovat pienemmät. Toimenpiteellä ratkaistaan ongelma ainakin määräaikaisesti.

Työkäytäntöjä selittävässä selonteossa tuotiin esiin lastensuojelutyön arkea esimerkiksi vaikeiden asioiden puheeksi ottamisena. Yksi tällaisista on *väkivalta* lastensuojelun perusteena. Se oli myös Eerikan tapauksessa ilmeinen ja sosiaalityötä vastuullistavissa puheenvuoroissa ihmeteltiin, miten lastensuojelu ei ollut havainnut tai miksei se ollut reagoinut perheessä tapahtuvaan väkivaltaan. Vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen on keskeinen osa sosiaalityön asiakastyötä, muttei selontekojen mukaan ongelmatonta ammattilaisillekaan. Seuraavassa otteessa Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ylijohtaja, osastonjohtaja ja projektipäällikkö selittävät näitä ongelmia.

”(...) lapsen kokemaa väkivaltaa on niin vaikea kohdata, että ihmisillä – viranomaiset mukaan lukien – on taipumus mieluummin torjua ja kieltää väkivalta. Ilmiön ilkeys vaikeuttaa myös ongelmaan puuttumista niin yksittäisen työntekijän arjessa kuin laajemmin viranomaisten toiminnassa siitäkin huolimatta, että perheiden elämään puuttumiseen velvoittavat kaikki sellaiset teot, jotka vaarantavat lapsen henkeä, terveyttä ja hyvinvointia” [8, mielipidekirjoitus 8.9.2012]

Selonteossa tuodaan esiin sosiaalityössä keskeinen puuttumisen dilemma. Perheiden yksityisyyteen puuttuminen ei selonteon mukaan ole helppoa, vaikka se kuuluu kiinteästi työhön. *Työkäytäntöihin* liittyvässä selonteossa kuvataan työntekijöiden inhimillistä puolta ja sitä, että lapseen kohdistuva väkivalta on vaikea asia myös sosiaalityöntekijälle. Työnkuvaan liittyvä puuttumisen velvollisuus siis hyväksytään, mutta sen ongelmallisuus ja teemaan kuuluva kontrollin ja tuen läsnäolo halutaan tuoda lukijoiden tietoon (Juhila 2009, 258–260).

Sosiaalityötä on kritisoitu väkivallan hiljaisesta hyväksynnästä lastensuojelutilanteissa, joissa esimerkiksi lapsen pahoinpitelystä ei välttämättä ole tehty rikosilmoitusta (Hurtig 2003, 183). Väkivallan kirjaamiskäytäntöjä lastensuojeludokumentteihin ja niiden vaikutusta päätöksentekoon pohditaan seuraavassa selonteossa. Kirjoittajat ovat sosiaalityö- ja tutkimusorientaationsa kautta sosiaalityön asiantuntijoita.

”Väkivaltatutkijoina emme ole yllättyneitä niistä puutteista väkivallan ehkäisyssä, jotka on tuotu esille Erika-tytön tapauksessa. Tutkimuksissamme huoltoriidoista ja huostaanotoista on käynyt ilmi, että väkivalta ei vaikuta systemaattisesti kärjä- tai hallinto-oikeuden päätöksiin huoltajuudesta tai huostaanotoista. Vanhempien tekemästä väkivallasta kerrotaan huostaanottoasiakirjoissa sivulauseessa, eikä sen vaarallisuutta useinkaan arvioida. (...) Pitkä ja vakavakin väkivaltahistoria saatettiin sivuuttaa mainitsemalla, että perheessä on väkivaltaa. Usein kerrottiin vanhempien välisestä väkivallasta, vaikka iskuja olisi saanut myös lapsi. (...) Vaikka väkivallan olisi kuvattu olleen (sosiaalitoimen olosuhdeselvityksissä) vakavaa tai toistuvaa, ei sillä aina ole vaikutusta huoltoriidan lopputulokseen.” [6, mielipidekirjoitus 7.9.2012]

Selonteossa selitetään lastensuojelun epäonnistumisia *väkivallan sivuuttamisella* huostaanottotilanteissa ja huoltoriidoissa. Kirjoittajat kertovat lastensuojelun kirjaamiskäytännöissä olevan räikeitä puutteita väkivallan dokumentoinnin suhteen. Näillä sosiaalityön *työkäytännöillä*, puutteistaan huolimatta, ei toisaalta nähdä olevan ratkaisevaa vaikutusta päätöksentekoon oikeusasteissa. Selontekovelvollisuutta siirretään oikeuslaitokselle toteamalla, ettei myöskään dokumentoitua väkivaltaa huomioida riittävästi lapsen huoltajuudesta päätettäessä.

Väkivallan tunnistamisen, puheeksi ottamisen ja dokumentoinnin haasteiden lisäksi sosiaalityön selonteissa nostetaan esiin viranomaiskielen käyttäminen asiakastilanteissa (ks. Bardy 2013, 44). Lapsen osallisuudesta häntä koskevissa asioissa on säädetty Lastensuojelulain (2007/417) 4§:ssä. Seuraavassa *työkäytännöillä selittävässä* selonteossa todetaan, ettei asiakkaiden kanssa *käytettyyn kieleen* aina kiinnitetä tarpeeksi huomiota. Selonteon antaja on eläkkeellä oleva johtava sosiaalityöntekijä.

” (...) aloin huomioida, miten me viranomaiset puhumme omaa viranomaiskieltämme myös asiakkaillemme: emme varmistele, onko asiakas, aikuinen tai lapsi, ymmärtänyt, mitä hänelle puhumme. Toivoisin, että kaikkiin niihin tasokkaisiin ja hienoihin lastensuojelun täydennyskoulutuksiin, joita esimerkiksi Helsingin

sosiaalivirasto tarjoaa työntekijöilleen, sisällytettäisiin menetelmiä asiakkaan kanssa viestimiseen ja korostettaisiin asiointikielen selkeyttä.” [13, mielipidekirjoitus 11.9.2012]

Käytettyä kieltä pidetään selonteissa erityisen tärkeänä lasten ja nuorten kanssa asioitaessa. Julkisessa keskustelussa esitetyissä selontekovaateissa käytettyyn kieleen viitataan lastensuojelun nykyisten tai entisten asiakkaiden toimesta. Aikuisasiakkaat toivovat esimerkiksi lastensuojeluprosessin selkokielistä avaamista. Sen kerrotaan vaikuttavan avun vastaanottamiseen ja parantavan osallisuuden kokemusta prosessin aikana. Viranomaisen roolissa toimivia sosiaalityöntekijöitä velvoittaa hallintolain (2003/434) 8§, jossa säädetään viranomaisten neuvontavelvollisuudesta ja 9§, joka velvoittaa viranomaisen käyttämään asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä. Muut selonteot eivät ottaneet kantaa asiointikieleen tai asiakkaan kanssa viestimiseen.

Lastensuojelu viranomaistoimintana on tarkoin säädeltyä (Bardy 2013, 44) ja lainsäädännön tuntemusta voidaan pitää työn asianmukaisen hoitamisen edellytyksenä. Lastensuojelulakia (2007/417) pidetään toimivana, mutta säädösten tulkinta koetaan liian kirjavaksi valtakunnallisesti. Artikkeleissa nostetaan esiin esimerkkejä, joissa osa lastensuojelun ruuhkautumisesta johtuu lain tulkinnasta. Seuraavassa otteessa aihetta käsittelee entinen lastensuojelun työntekijä.

”Käsitykseni mukaan suuressa osassa sosiaalitoimistoja on laissa mainittu ratkaisun tekeminen mielletty kaikissa lastensuojeluilmoitustapauksissa syvällistä arviointityötä vaativaksi prosessiksi. Jokainen ilmoitus aiheuttaa tällöin vähintään yhden kotikäynnin tai vanhemmille varatun ajan sosiaalitoimistoon. Olenpa kuullut kunnista, joissa asiaan uhrataan tässä vaiheessa jopa viisi kotikäyntiä. (...) Turha selvitystyö hautaa pahimmillaan kiireelliset ja vakavat lastensuojelutapaukset outojen rutiinien alle.” [24, mielipidekirjoitus 19.12.2012]

Tässä selonteossa lain tulkinnasta johtuvat *työkäytännöt* selittävät lastensuojelun ruuhkautumista ja kiirettä työssä (ks. Buttny 1993, 15–16). Itsessään käyttökelpoisen *lain tulkintaa* ei pidetä tarkoituksenmukaisena ja siihen toivotaan parannusta. Kirjoituksen julkaisemisen aikaan STM:n perustaman selvitysryhmän väliraportti oli jo julkaistu ja myös siinä oli puututtu epä johdonmukaiseen lain tulkintaan. Otteen selonteosta voidaan lukea oletus, että löyhemmällä lain tulkinnalla voitaisiin lastensuojelun palveluja kohdentaa

tarkoituksenmukaisemmin ja vapauttaa työvoimaa lastensuojelutarpeen selvittämisvaiheesta prosessin muihin osiin.

Sosiaalityön selonteissa tuodaan esiin lastensuojelutyön reunaehtoja, niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden mahdollisuuksiin suoriutua tehtävistään. Lastensuojelu julkisena, verovaroin tuotettuna viranomaistoimintana koetaan selonteissa poliittisten päätösten pelinappulaksi, jonka arkeen vaikuttavat lainsäädännön lisäksi kunnissa tehtävät poliittiset päätökset ja linjaukset. Seuraava ote on mielipidekirjoituksesta, jossa otettiin myös kantaa valtion rooliin sosiaalityön työvoimapulan syvenemisessä. Sosiaalityön professori, yliopistolehtori ja koulutuspäällikkö selittävät lastensuojelun ongelmia poliittisen tahdon puutteella.

”Yhteiskunnan poliittinen tahtotila ja kunnallisen sosiaalityön toimintaympäristö määrittävät, miten yksittäinen työntekijä voi toimia” [15, mielipidekirjoitus 1.9.2012]

Työn organisointiin ja käytäntöihin vaikuttavat kuntien ja valtion tekemät päätökset taloudellisista resursseista sekä esimerkiksi organisaatioiden yhdistymisestä (ks. Buttny 1993, 4). Vaikkei sosiaalityön yhteiskunnallinen rooli muuten lastensuojelun arjessa näkyisi, vaikuttaa se esimerkiksi lautakuntatyöskentelyn muodossa työn tekemiseen. Kunnat saavat itsenäisesti päättää muun muassa sosiaalityöntekijöiden palkkauksesta. Työn tekemisen reunaehdot nostetaan selonteissa esille asioina, johon päättäjätahot kunnissa voisivat halutessaan vaikuttaa. Selonteissa esitetään huoli, että kunnat tiukassa taloudellisessa tilanteessaan säästävät erityisesti pitkän tähtäimen lastensuojelutyöstä, jonka tulokset ovat nähtävissä vasta vuosien päässä. Tässä palataan osittain myös luvun 5.1. *resursseilla selittämiseen*.

5.3 Lastensuojelun julkisuuskuvan vaikutuksilla selittäminen

Sosiaalityön oma käsitys lastensuojelusta näyttää poikkeavan alan julkisesta kuvasta. Alan tutkimuksissa lastensuojelu nähdään mahdollistavana ja jopa lempeänä palveluna, mahdollisuuksia sisältävänä auttamisammattina. (Sinko 2004, 62–63.) Julkisuuskuva on kuitenkin jotain aivan muuta. Julkisessa keskustelussa esitetyissä selontekovaateissa ja syytöksissä sosiaalityöntekijöitä kuvaillaan välinpitämättömiksi ja hallinnollisiin tehtäviin keskittyviksi byrokraateiksi. Tähän kategorisointiin ei kuitenkaan juuri sosiaalityöntekijöiden

selonteoissa vastata ainakaan suoraan, vaan lastensuojelun arjesta kertomalla tuodaan esiin työntekijöiden ominaisuuksia, jotka kyseenalaistavat kyseiset määrittelyt. *Lastensuojelun julkisuuskuvaan* liittyviä selontekoja oli yhteensä kuusi kappaletta.

Sosiaalityössä salassapitovelvollisuus ja asiakkaan yksityisyyden suoja tekevät selontekojen antamisen haastavaksi (ks. Clark 2006, 121–122.) Tapauksiin ei voida ottaa yksityiskohtaisesti kantaa, jolloin sosiaalityön näkökulma tapahtumien taustoista jää väistämättä julkiselta keskustelulta varjoon. Julkisessa keskustelussa on ihmetelty sosiaalityön hiljaisuutta ja kenties tulkittu sitä merkiksi hiljaisesta hyväksymisestä (ks. Buttny 1993 39). Sosiaalityön *julkisuuskuvaa* leimaavaa hiljaisuutta selittää seuraava ote, jonka kirjoittaja on sosiaalialan ammattijärjestön puheenjohtaja.

”Päätöksistä ja etenkin niiden perusteluista ei kuitenkaan kerrota muille kuin asianosaisille eikä niitä riepotella julkisuudessa. Ne eivät kuulu myöskään presidentin tai lapsiasiavaltuutetun tietoon – saati naapurimaan presidentille ja lapsiasiavaltuutetulle.” [20, mielipidekirjoitus 13.10.2012]

Otteessa viitataan Eerikan tapauksen rinnalla käytyyn keskusteluun Suomessa asuvien venäläislasten huostaanotoista, johon Suomen valtion johto otti kantaa syksyllä 2012. Selonteossa selitetään sosiaalityön *julkisuuskuvaan* liittyvää hiljaisuutta tuomalla esiin suomalaisen järjestelmän ehdottomuus asiakkaan yksityisyydensuojan kunnioittamisessa. Asiakas voi kertoa medialle valitsemiaan asioita omasta elämästään, mutta viranomaisella ei samaa mahdollisuutta ole. Selonteossa selitetään suurelle yleisölle kenties osin vierasta käytäntöä, jota selontekovaateissa on hämmästely (ks. Juhila 2009, 308–309). Selontekoja antaneet sosiaalityön edustajat vaikuttavat olevan ylpeitä siitä, että Suomessa asiakkaan oikeudet ovat samat kaikille yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eroa tuodaan julki erityisesti viitattaessa venäläisjupakkaan (liite 2, artikkeli 26).

Sosiaalityön *salassapitovelvollisuutta* tulkitaan siis ehdottomana (ks. Clark 2006, 123–124) ja se näyttäisi vaikuttavan koko sosiaalityön ympärillä käytävään puheeseen. Esimerkiksi lastensuojelun arjesta puhutaan vain yleisellä tasolla tiukasti varoen paljastamasta mitään luottamuksellista. Tämä saattaa johtaa yleiseen kommentoinnin niukkuuteen, joka on liitettävissä sosiaalityön hiljaisuuden kulttuuriin (Närhi 2003, 57; Metteri 2012, 213). Tällöin työ jää epämääräiseksi ja vieraaksi suurelle yleisölle. Julkisessa keskustelussa esitetyissä selontekovaateissa tämä ehdottomuus on tulkittu vaitiolovelvollisuuden taakse

piiloutumiseksi. Tätä vaadetta tuodaan seuraavassa esiin lastensuojelun omasta kontekstista, alalla työskentelevän sosiaalityöntekijän kirjoittamana.

”Tuntuu, että arvostelijat ovat vailla tietoa työn sisällöstä ja työtä ohjaavasta lainsäädännöstä. Lastensuojelutyö on valitettavasti jäänyt valtaväestölle tuntemattomaksi. Julkisuuteen on vaikea saada puolueetonta tietoa lastensuojelutyöstä, sen toimintatavoista ja sitä ohjaavasta lainsäädännöstä. Tulevaisuudessa olisi hyvä keskustella siitä, miten laki määrittää vanhemman ja lapsen oikeuksia ja kuinka esimerkiksi asianajajat vaikuttavat lastensuojelutyöhön.”
[14, mielipide 12.9.2012]

Selonteossa vedotaan sosiaalityön heikkoon tuntemukseen kansalaisten keskuudessa, jolloin lastensuojelun haastavaa tilannetta selitetään sen vääristyneellä *julkisuuskuvalla*. Selonteoissa kerrotaan lastensuojelun arjesta (ks. Juhila 2009, 308–309) viittaamalla lasten huoltajien toiminnan vaikutuksiin lastensuojeluprosessin kulussa. Kerrotaan, että asianajajien käyttö lastensuojeluasioissa, myös oikeussalin ulkopuolella on lisääntynyt. Tämän vaikutuksista lastensuojelutyöhön ei kerrottu suoraan, mutta edellisen otteen tapaan implisiittisesti annettiin ymmärtää, että vaikutuksia on (ks. Buttny 1993, 63–64).

Aineistosta on luettavissa yleinen huoli lastensuojelun *julkisuuskuvasta* ja siitä, miten vähän suomalaiset tietävät lastensuojelun arjesta. Kirjoituksissa toivotaan lastensuojelun olevan kaikkien yhteinen asia, jolloin vastuuta lasten hyvinvoinnista kantaisivat kaikki yhteiskunnan jäsenet. Tiedon puutetta pyritään korjaamaan työn arkea kuvaavilla selonteoilla. Seuraava ote on esimerkki näistä julkisuuskuvaa muuttamaan pyrkivistä selonteoissa. Selonteon on antanut Suomen lapsiasiainvaltuutettu, jonka antamaa haastattelua on käytetty pääkirjoituksen taustoittamisessa.

”Lastensuojelu on raskasta ja vaativaa työtä, josta harvoin saa kiitosta. Lähes aina lastensuojelu joutuu toimimaan tilanteissa, joissa perhe on jo ajautunut kriisiin. Lastensuojeluviranomaiset joutuvat astumaan olosuhteisiin, joissa ristiriidat ovat kärjistyneet ja asioiden todellista laitaa on vaikea selvittää. Vanhemmat eivät usein ole yhteistyöhaluisia, ja kriisissä traumatisoituneen lapsen luottamusta on vaikea saavuttaa. Ristiriitaisissa tilanteissa toimivat lastensuojeluviranomaiset joutuvatkin usein arvostelun kohteeksi: joko on puututtu liian heppoisin perustein tai ei ole puututtu ajoissa. Ne päätökset, joissa on toimittu ajoissa lapsen parhaaksi, eivät nouse keskusteluun.” [12, pääkirjoitus 10.9.2012]

Yleisenä piirteenä julkisessa lastensuojelupuheessa vaikuttaisi olevan konkretian puute. Edellisen selonteon näen kuitenkin yritykseksi korjata tätä trendiä. Siinä tuodaan esiin kritiikin kaksisuuntaisuutta; lastensuojelu ei voi toimia oikein, sillä puuttuminen tapahtuu aina joko liian aikaisin tai liian myöhään. Vaikkei tässäkään selonteossa kerrota yksityiskohtaisesti lastensuojelun toimista, kuvaillaan siinä tilanteita, jotka voivat olla eettisesti kuormittavia ja vaativat sosiaalityölle tyypillistä ammatillista harkintaa (ks. Banks & Williams 2005, 1019; Raunio 2009, 110). Lastensuojelun onnistumiset saavat vain harvoin tilaa julkisuudessa, kun taas epäonnistumiset uutisoidaan laajasti. Sosiaalityön syyllistämiseen lastensuojelun epäonnistumisesta vastataan edellisen selonteon kaltaisilla selityksillä, joissa vedotaan tähän lastensuojelun yksipuoliseen *julkisuuskuvaan*.

Yksipuolista *julkisuuskuvaa* pyritään muuttamaan, mutta tässä tarkoituksessa annetuissa selonteoissa käytetty kieli kiinnittää huomiota. Selonteoissa kerrotaan lastensuojelun asiakkaiden monitahoisista ongelmista, avohuollon tukitoimista, verkostoyhteistyöstä sekä tuen tarjoamisesta avaamatta termejä käytännön tasolla lainkaan. Lastensuojelua vastuuttavissa puheenvuoroissa puututtiin juuri tähän: epämääräisen tiedon antamiseen sekä luvun alussa mainittuun vaitiolovelvollisuuden taakse piiloutumiseen.

STM:n perustaman, lastensuojelun tilaa selvittäneen työryhmän (Kananaja ym. 2013) puheenjohtajaksi myöhemmin valittu sosiaalineuvos kommentoi lastensuojelun julkista puhetta viikko Eerikan tapauksen julkisuuteen tulon jälkeen.

”Sosiaalipuolella saatetaan myös piiloutua salassapitovelvollisuuden taakse, vaikka tilanteita voitaisiin käsitellä yleisellä tasolla. `Esimerkiksi lastenpsykiatrit ovat paljon valmiimpia puhumaan lastensuojeluongelmista.’” [7, uutisartikkeli 7.9.2012]

Selonteko selittää lastensuojelun *julkisuuskuvaa* sosiaalityön tiukalla tulkinnalla salassapitovelvollisuudesta (ks. Clark 2006, 123–124). Vaikka sama velvollisuus sitoo myös esimerkiksi lääketieteen edustajia, he kertovat kohtaamistaan tapauksista yleisellä tasolla, eri tapausten piirteitä yhdistellen. Sosiaalityöntekijät eivät juuri tätä tee. Sosiaalityön yhteiskunnalliseen rooliin kuuluu verovaroin tuotetun toiminnan kehittäminen (ks. Raunio 2009, 185–196) ja työtä koskeva julkinen keskustelu voidaan nähdä yhdeksi yhteiskunnallisen roolin toteuttamisen muodoksi. Tällöin sosiaalityön julkisuudessa käyttämällä kielellä ja sen selkeydellä on merkitystä. Mikäli annetut selonteot eivät tavoita niitä vaatineen tahon kokemusmaailmaa, voidaan selonteot katsoa katteettomiksi tai epäpäteviksi. (Buttny 1993, 25–27.)

Lastensuojelun arkea pyritään avaamaan, jotta tehtyjen päätösten taustalla vaikuttavat tekijät tulisivat yleiseen tietoisuuteen. *Julkisuuskuvaan* liittyvissä selonteoissa todetaan lastensuojelun puuttuvan perheiden yksityisyyteen ja tämä nostaa asiakkaissa usein esiin monenlaisia tunteita. Yksi selonteko tuo esiin puutteet sosiaalityöntekijöiden työturvallisuudessa ja tilanteet, joissa tulee punnittavaksi tehtyjen päätösten mahdolliset vaikutukset työntekijän omaan tai hänen perheensä turvallisuuteen. Seuraavassa entinen lastensuojelun sosiaalityöntekijä kertoo kokemuksistaan.

”Perheiden tilanteita viedään moniammatilliseen tiimiin, ja tukea saadaan aina huostaanottoon asti. Silti sosiaalityöntekijä tietää, että asiakas demonisoi vain ja ainoastaan häntä asian alullepanijana. Mitä jos hänellä itsellään on alaikäinen lapsi? Kumpaa lasta hän haluaa suojella?” [17, mielipidekirjoitus 20.9.2012]

Kirjoittaja selittää sosiaalityön ratkaisuja eettisesti haastavilla tilanteilla (Juhila 2009, 309) Jos on valittava lapsiasiakkaan tai oman lapsen suojelemisen välillä, tilanne on väistämättä vaikea. Selonteosta käy ilmi, että organisaatioissa nämä tilanteet ovat tiedossa ja päätöksenteko ei ole vain yhden työntekijän käsissä. Täysiä takeita työturvallisuudesta ei selonteon mukaan silti ole, jolloin asiakkaan kannalta kielteisen päätöksen tekemiseen liittyy riski. Työturvallisuusnäkökulman esiintuomisella kyseenalaistetaan sosiaalityöntekijän selontekovelvollisuus tilanteessa, jossa työntekijän valinnanmahdollisuudet ovat rajoittuneet (Buttny 1993, 4). Muut aineistoni selonteot eivät tarkastele lastensuojelua turvallisuuden näkökulmasta, vaikka tuovatkin esiin haastavat ja vaikeat tilanteet sekä sen, ettei kiitosta työstä juuri saa.

Yksipuolisella julkisuuskuvalla selittävässä selonteoissa kerrotaan huostaanoton toimenpiteenä leimaavan koko lastensuojelua, vaikka se on vain yksi monista työvälineistä ja aina se viimesijaisin (lastensuojelulaki 2007/417). Pääkaupunkiseudun suurten kaupunkien lastensuojelupalveluista vastaavia sosiaalityön viranhaltijoita haastatelleessa uutisartikkelissa tätä julkisuuskuvaa pyritään muuttamaan kertomalla tilastotietoja lastensuojelun asiakasmääristä sekä erilaisten toimenpiteiden osuudesta koko työkentässä.

”Valtaosa lastensuojelutyöstä on jotain muuta kuin lapsen huostaanottoja tai sijoituksia kodin ulkopuolelle. Lapsen muuttoon kodin ulkopuolelle päättyy vain pieni osa lastensuojeluilmoituksesta käynnistyneestä lastensuojelutyöstä.(...) Suurimmissa kuudessa kaupungissa lastensuojeluilmoitusten määrä on kasvanut muutamassa

vuodessa keskimäärin noin viidenneksen, Espoossa ja Helsingissä lähes kolmanneksen. Kuitenkin esimerkiksi Espoossa sijoitettujen tai huostaan otettujen määrä on pysynyt ennallaan.” [21, uutisartikkeli 26.11.2012]

Selonteossa kerrotaan lastensuojelun työkäytännöistä, joista julkisuudessa huomiota saanut huostaanotto on vain pieni osa. Kyseessä on lastensuojelun arjesta kertova selonteko (ks. Banks & Williams 2005. 1019; Juhila 2009, 308–309), jolla pyritään korjaamaan *yksipuolista julkisuuskuvaa*. Selonteossa tuodaan julki huostaanottojen ja sijoitusten määrää ja sivulauseesta implisiittisesti käy ilmi, että toimenpiteet poikkeavat toisistaan. Kuitenkaan toimenpiteiden eroja ja yksityiskohtia niiden toteuttamisessa ei kerrota eikä myöskään anneta konkreettisia esimerkkejä avohuollon tukitoimista tai lapsen kehitystä vaarantavista olosuhteista.

Lastensuojelun *julkisuuskuvasta* puhuttaessa esiin tuli sosiaalityöntekijän ammattiin liittyvien negatiivisten mielikuvien vaikutus jo olemassa olevaan *työvoimapulaan*, jota käsittelin myös resursseilla selittävien selontekojen yhteydessä luvussa 5.1. Seuraavassa otteessa sosiaalityön opettajat liittävät negatiivisen julkisuuskuvan lastensuojelun työvoimapolakeskusteluun.

”On tärkeää olla syyllistämättä yksittäisiä lastensuojelun toimijoita yksittäisistä tapauksista, koska silloin järjestelmän epäkohtiin ei löydetä oikeaa lääketä. Tulevat sosiaalityöntekijät, jotka valmistuvat yhteen yhteiskuntamme vaativimmista töistä, eivät tarvitse viestiä, että heidät jätetään kantamaan vastuu tämän mittaluokan asioista.” [11, mielipidekirjoitus 10.9.2012]

Selonteossa kuvataan sosiaalityötä yhdeksi yhteiskuntamme vaativimmista töistä, joka on vahva kannanotto selontekovaateissa esiintyvään lastensuojelun kritiikkiin esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden tarkoituksenmukaisiin pätevyysvaatimukseen viitaten. Lisäksi selonteko selittää lastensuojelua vaivaavaa työvoimapulaa ainakin osittain alan *julkisuuskuvalla*. Kirjoittajat ottavat kantaa Eerikan tapauksen tiimoilta meneillään olevaan selvitystyöhön, jossa perheen asioita hoitaneiden sosiaalityöntekijöiden toimia tutkitaan myös mahdollisten oikeudellisten vastuiden osalta. Vastuun henkilöitymistä pidetään huonona tilanteessa, jossa järjestelmässä on korjattavaa. Tällöin vastuuta ei voida säilyttää vain sosiaalityöntekijöille, joiden toimintamahdollisuudet tapauksen yhteydessä ovat saattaneet olla rajalliset (ks. Buttny 1993, 4, 13–16). Tapahtunutta selitetään siis

julkisuuskuvan kautta myös työn organisoinnilla (ks. luku 5.2) sekä resurssiselontekoihin liittyvällä työvoimapulalla (ks. luku 5.1).

Lastensuojelun julkisuuskuvaan liittyvissä selonteoissa puututaan myös tapaan, jolla sosiaalityöntekijöitä kuvataan julkisuudessa. Selontekovaateita esittäneissä puheenvuoroissa työntekijät kuvattiin muun muassa välinpitämättöminä, viranomaisroolinsa taakse piiloutuvina byrokraatteina. Myös heidän kompetenssiaan heille osoitettujen tehtävien hoitamiseen kyseenalaistettiin. Eerikan tapauksen rinnalla käyty sosiaalityöntekijöiden pätevyysvaatimukseen ja korkeakoulutuksen tarpeeseen liittyvä keskustelu voidaan nähdä osaksi tätä laajempaa yleistämistä. Tähän työntekijöiden niin ikään yksipuoliseen julkisuuskuvaan selonteollaan vastasi muun muassa sosiaalialan ammattijärjestön puheenjohtaja.

”Työntekijöiden leimaaminen osaamattomiksi ja kylmiksi vallankäyttäjiksi ei auta lastensuojelutyön kehittämisessä eikä lasten elämän parantamisessa. Sen sijaan työntekijöitä pitäisi kuunnella ja ottaa heidän osaamisensa ja kokemuksensa käyttöön kaikessa lastensuojelun uudistus ja kehittämistyössä.” [20, mielipidekirjoitus 13.10.2012]

Käytännön asiantuntijuuden hyödyntämisen lisäksi kannanotto voidaan nähdä myös yhden sosiaalityön perusajatuksen, kuulluksi tulemisen esiin nostamisena. Kuulluksi tulemisesta puhutaan paljon asiakastilanteiden vuorovaikutuksen ja asiakkaan kuulemisen yhteydessä ja se voidaan liittää myös lastensuojelun keskeiseen osallisuuden käsitteeseen (Lastensuojelulaki 2007/417 § 4, § 5; Kananoja ym. 2013, 33). Selonteossa tuodaan esiin, että myös sosiaalityöntekijät haluavat tulla kuulluksi työtään koskevissa asioissa ja siten olla vaikuttamassa lastensuojelun kehittämistyöhön.

Sosiaalityötä ja lastensuojelua vastuuttavassa julkisessa keskustelussa aihetta käsitellään paljon sosiaalityön ulkopuolisesta viitekehyksestä. Koulun, oikeuslaitoksen ja terveydenhuollon edustajat kritisoivat lastensuojelua ja vaikuttavat ammattiensa yhteiskunnallisen aseman suomalla vaikutusvallallaan lastensuojelun määrittelyyn julkisuudessa. Tässä keskustelussa sosiaalityön oma ääni saattaa toisinaan hukkuu auktoriteeteiltaan vahvempien ammattikuntien äänen alle.

Lastensuojelun julkisuuskuvalla selittäviin selontekoihin kuuluu myös viimeisenä esittelemäni ote, lastensuojelun sosiaalityöntekijä vetoaa sosiaalityön rajallisiin

mahdollisuuksiin suoriutua yhteiskunnan sille asettamasta tehtävästä, lasten suojelemisesta.

”Vaikka lastensuojeluresursseja lisättäisiin merkittävästi ja ilmoituksia pystyttäisiin käsittelemään nopeammin, ei se pelasta kaikkia lapsiamme kaltoinkohtelulta. Lastensuojeluilmoitus on aina syytä tehdä, kun huoli lapsen elämäntilanteesta herää, koska se antaa viranomaiselle luvan puuttua tilanteeseen. Se ei silti saisi olla keino, jolla voidaan siirtää vastuu jollekin toiselle ja poistaa yksilön vastuu auttaa hädässä olevaa.” [14, mielipidekirjoitus 12.9.2012]

Selonteoissa tuodaan esiin lastensuojelun realiteettina se, että kaikkia lapsia ei voida pelastaa edes resursseja lisäämällä. Selonteko selittää lastensuojelun toimintaa siirtämällä vastuuta kaltoinkohtelijoille (ks. Buttny 1993, 13–16). Lopulta tekijä, kaltoinkohtelija itse, on vastuussa tekemisistään, tarjotusta avusta, tuesta tai kontrollista huolimatta. Lastensuojelussa ajankohtainen riskikeskustelu liittyy tähän teemaan (Parton 2011, Sheppard 2010). Selonteoissa nostetaan esiin paitsi väkivallantekijöiden ja viranomaisten, myös kaikkien kansalaisten yhteisöllinen vastuu toisistaan. Viranomaisten huolenpito ei saisi korvata naapuriapua ja kiinnostusta lähellä olevien ihmisten hyvinvointiin.

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Sosiaalityön toimia on puitu julkisessa keskustelussa usealta suunnalta viime aikoina. Syksyllä 2012 käytiin rinnakkain useampaa lastensuojelukeskustelua, joiden näkökulmat poikkesivat toisistaan. Eerikan tapauksen rinnalla keskusteltiin suomalaisvenäläisten lasten huostaanotosta ja Venäjän valtionjohdon puuttumisesta suomalaisen lastensuojeluviranomaisen toimintaan. Tähän keskusteluun osallistui myös Suomen poliittinen johto aina ministeritasoa myöten. Lastensuojelu nousi otsikoihin myös presidentti Sauli Niinistön lanseeraamassa nuorten syrjäytymisen ehkäisyn kampanjassa. Kaikissa näissä keskusteluissa lastensuojelulla ja sosiaalityöllä on ollut mahdollisuus astua julkisuuteen ja vahvistaa ammatin statusta asiantuntijuuden ja yhteiskunnallisen keskustelun kautta.

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, miten sosiaalityön asiantuntijat ovat vastanneet julkisessa keskustelussa lastensuojelulle esitettyihin selontekovaateisiin Eerikan tapauksen yhteydessä. Lastensuojelun selontekovelvollisuus syntyi, kun lastensuojelun asiakkuudessa ollut lapsi menehtyi. Lastensuojelun sosiaalityön selonteolla on merkitystä paitsi kyseisen tapauksen selvittämisen, myös yhteisen ymmärryksemme rakentumisen kannalta. Lastensuojelusta käytävässä julkisessa keskustelussa luomme jatkuvasti käsitystämme sosiaalityöstä yhteiskunnan tarjoamana palveluna, ammattina ja myös tieteenalana. Julkisella keskustelulla on todettu olevan vaikutusta sosiaalipoliittiseen päätöksentekoon, vaikka median roolia vallan itsenäisenä käyttäjän onkin kyseenalaistettu (Kunelius ym. 2009, 48–50). Siten ei ole yhdentekevää, miten lastensuojelusta puhutaan ja miten lastensuojelulle suunnattuun julkiseen selontekovaateeseen vastataan.

Yhtenä vastauksena tutkimuskysymykseeni pidän sosiaalityön edustajien selonteosta luettavissa olevaa lastensuojelun arjen kuvausta. Työtä kuvatessa tuotiin esille niitä toimintaedellytyksiä, joita sen menestyksellinen hoitaminen vaatisi ja samalla kerrottiin selkeistä puutteista näissä edellytyksissä. Selonteissa myönnettiin yhteiskunnan epäonnistuminen lapsen suojelemisessa, mutta todettiin lastensuojelun olevan vain osasyllinen kyseisessä tragediassa. Resursseilla ja työn organisoinnilla selittävässä selonteissa tuotiin esiin niitä lastensuojelutyön reunaehtoja, jotka tällä hetkellä tekevät työssä onnistumisen hyvin vaikeaksi, ellei mahdottomaksi.

Annettuja selontekoja tutkiessani sosiaalityön hiljaisuuden kulttuuri (esim. Närhi 2003; Metteri 2012) ei näyttäytynyt puheenvuorojen puutteena, vaikka näin aluksi hieman epäilin. Sosiaalityön edustajat osallistuivat julkiseen keskusteluun melko runsaasti, mutta pohdin hiljaisuutta puheenvuorojen sisältöjen ja antajien position kautta. Selonteot olivat verrattain yleisluontoisia ja mielestäni osin jopa varovaisia. Lastensuojelun ääntä käytettiin melko korkealta asiantuntijuuden tasolta: kommentoijina olivat sosiaalineuvos, alan professori ja yliopisto-opettaja. Asiakastyön edustajista selontekoja antoivat muutama johtava lastensuojelutyöntekijä, mutta toisaalta myös niin sanotut rivisosiaalityöntekijät. En tehnyt tässä tutkimuksessa perusteellista vertailua eri positioista annettujen selontekojen välillä. Silti kuriositeettina todettakoon, että konkreettisimpia esimerkkejä lastensuojelun arjesta tarjoi muutamien rivisosiaalityöntekijän lisäksi alan arvostettu ja STM:n perustamaa työryhmää johtanut sosiaalineuvos.

Liitän hiljaisuuden teemaan myös ajatuksen sosiaalityöntekijän viranomaisroolista ja siihen kuuluvista velvollisuuksista edustamaansa julkista organisaatiota, viime kädessä valtiota kohtaan. Julkista keskustelua arvioitaessa voidaankin Juhilan (2009, 299) tapaan kysyä, onko sosiaalityöllä verovaroin tuotettuna toimintana oikeutta kyseenalaistaa yhteiskunnan arvovalintoja. Tätä pohdin eritoten resursseilla ja työn organisoimisella selittäviä selontekoja käsitellessäni. Järjestelmän vaikutuksia lastensuojeluun selitettäessä tulisi huolehtia, ettei puheenvuoroa käyttämällä tule asettuneeksi järjestelmän puolelle, asiakasta vastaan.

Sosiaalityötä vastuullistavissa artikkeleissa nostettiin esiin lastensuojelussa käytetty viranomaiskieli ja sen käytön haasteet asiakaskohtaamisissa. Erityisen haastavaksi tämä virallinen retoriikka koettiin tilanteissa, joissa asiakkaille olisi ollut tarpeen selventää lastensuojeluprosessin kulkua ja heidän mahdollisuuksiaan vaikuttaa siihen. Viranomaiskieltä käytettiin siis paitsi virallisissa kirjaamisissa, myös asiakastapaamisissa.

Tutkimukseni aineistossa sama viranomaiskieli oli nähtävissä lähes joka artikkelissa, mikä mahdollisesti vain ennestään vahvisti vallalla olevaa byrokraattista ja etäistä viranomaiskuvaa. Näin selonteot saattoivat toimia jopa antajaansa vastaan. Ammattikieltä käyttämällä saatettiin pyrkiä korostamaan omaa asiantuntijaroolia ja toisaalta tavoitella viranomaiselta edellytettävää neutraalia kerrontaa. Järjestelmästä ja sen vaikutuksista julkisessa keskustelussa kerrottaessa neutraaliuden ylläpitäminen onkin tärkeää (ks. Laakkonen 2012, 62).

Aineistoa etsiessäni luin mielipideosastolle nimimerkillä kirjoitettuja artikkeleita, joissa mainittiin työnantajan kehottaneen sosiaalityöntekijöitä olemaan osallistumatta julkiseen lastensuojelukeskusteluun. Nimimerkin suojasta kirjoitettaessa tämä kyseenalainen ohjeistus uskallettiin kenties paremmin tuoda esille, sillä aineistooni päätyneissä, omilla nimillä annetuissa puheenvuoroissa ainakaan suoria mainintoja ei ohjeistuksista ollut. Metteri (2012, 214) viittaa väitöskirjassaan samaan työnantajien pyrkimykseen ohjata työntekijöidensä esiintymistä julkisuudessa. Organisaatioissa on aina omat tiedotusväylänsä, joiden kautta tiedotetaan kyseistä organisaatiota koskevista asioista. Yksittäisten tapausten kommentointi on ymmärrettävästi keskitetty joko organisaation johdolle tai tiedotuksesta vastaavalle henkilölle. Yleisesti sosiaalialaa tai lastensuojelua koskevaan keskusteluun osallistumista ei työnantajataho kuitenkaan voi rajoittaa, perustuslain (1999/731) 12§:ssä säädettyyn sanavapauteen perustuen. Tällainen kehotus

tuntuu absurdilta sosiaalityön yhteiskuntatieteellistä taustaa vasten. Akateemisesti koulutetun yhteiskuntatieteilijän voidaan olettaa osallistuvan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja näin antavan panoksensa palveluiden kehittämiseen. Yhteiskunnan kehittämiseen osallistumista voisi pitää jopa verovaroin korkeasti koulutetun asiantuntijan velvollisuutena.

Viranomaiskielen käyttäminen selonteoissa saattoi vaikuttaa myös siihen, ettei konkreettisia erimerkkejä työtavoista tai lastensuojeluprosessin etenemisestä juuri esitetty. Lisäksi viranomaisen vaitiolovelvollisuudesta huolehdittaessa onnistuttiin kertomaan työn sisällöistä siten, ettei juuri mitään kerrottu. Tämä ihmetytti, sillä tekstit oli kirjoitettu laajalevikkiseen sanomalehteen ja niiden ilmeinen tehtävä oli selventää lastensuojelun toimintaa ja käytäntöjä kansalaisille (vrt. Buttny 1993, 25–28). Voisiko kuitenkin olla niin, että sosiaalityön todellisuudesta konkreettisesti kerrottaessa paitsi hälvennettäisiin lastensuojelun mystisyyden verhoa työntekijöiden osalta, myös voitaisiin madaltaa kansalaisten kynnystä pyytää apua elämän ongelmatilanteissa? Jos yleisiä tapausesimerkkejä tuotaisiin julkisuuteen, tutkimusraporteista tuttuun tapaan yksittäisten henkilöiden yksityisyysuoja varmistuen, lastensuojelun arki tulisi tutummaksi myös valtaväestölle, jonka arkea sosiaalityö ei muuten kosketa. Tätä kautta yleinen ymmärrys sosiaalisten ongelmien laadusta ja laajuudesta sekä yhteiskunnan keinoista puuttua niihin lisääntyisi. Tästä voisivat hyötyä niin asiakkaat kuin sosiaalityön ammattilaisetkin.

Lastensuojelun julkisuuskuvaa pidettiin aineistoni selonteoissa kovin yksipuolisena ja pääosin negatiivisena. Huostaanotto toimenpiteenä vaikutti leimaavan koko alaa ja tätä pyrittiin lastensuojelun arkea kuvailevin selonteoin muuttamaan. Annetuissa selonteoissa julkisuuskuvan todettiin vaikuttavan lastensuojelun toimintaedellytyksiin monelta suunnalta. Julkisessa mediassa kerrotun todettiin vaikuttavan yleisen mielipiteen kautta lastensuojelun resursointiin, josta päättävät viime kädessä kuntalaisten vaaleilla valitsevat luottamusmiehet. Lisäksi negatiivinen julkisuuskuva voi sosiaalityön edustajien mukaan vaikuttaa asiakkaiden hakeutumiseen julkisten palveluiden piiriin. Mikäli pelätään, että ongelmien tullessa esiin lastensuojelu ottaa perheen lapset huostaan, saatetaan palveluihin hakeutumista lykätä. Tämä taas voi kriisiyttää perheen tilanteen, jolloin lastensuojelun keinovalikoimasta on kenties käytettävissä enää vain se pelätty huostaanotto.

Lastensuojelun julkisuuskuva on minulle myös henkilökohtaisesti tuttu. Alaa vaihtavana opiskelijana olen usein kohdannut ihmettelyä ammatinvalintani suhteen. Erityisesti mieleeni ovat jääneet toteamukset, joissa minun lämpimästi toivotaan löytävän muita kuin niitä lastensuojelun töitä. Aineistoni selonteoissa pohdittiin tätä lastensuojelun selvästi negatiivisen julkisuuskuvan vaikutusta alan työvoimapulaan. Tutkielmaa kirjoittaessani on sosiaalityön koulutuspaikkoja yliopistoissa lisätty hieman ja oppiaine onkin suosittu hakijoiden keskuudessa. Opiskeltavaa alaa valittaessa lastensuojelun julkisuuskuvalle ei siis näyttäisi olevan haitallista vaikutusta.

Kuitenkin iso osa pätevistä sosiaalityöntekijöistä hakeutuu muihin kuin julkisiin viranomaistöihin sosiaalityöntekijöiksi. Mistä tämä johtuu? Onko sosiaalityö kuntien sosiaalitoimissa liian vaativaa? Eikö koulutus vastaa työelämän tarpeita? Vai olisiko työoloissa kuntasektorilla jotain sellaista, mikä ei työvoimaa houkuta? Näen tämän resurssikysymyksen lisäksi vahvasti myös arvostuskysymyksenä. Ammatin ja tehdyn työn arvostus voivat kompensoida raskaasta työstä ja matalasta palkkatasosta aiheutuvaa alan viehätysvoiman laskua. Tutkimuksissa on nimittäin todettu, että sosiaalityöntekijöiden keskuudessa alan tai työpaikan vaihtoon vaikuttaa palkkaa, työmäärää tai stressiä enemmän työntekijän kokema arvostuksen puute. (Welbourne 2011, 413.) Miten siis kunnat työnantajina suhtautuvat maisterin koulutuksen suorittaneisiin sosiaalityöntekijöihin?

Arvostuksesta kertoo se, millaisia tehtäviä, vastuita ja vapauksia käyttää osaamistaan työntekijöille annetaan. Tähän liittyy parhaillaan suunnitteilla oleva sosiaali- ja terveystieteiden rakenneuudistus (SOTE-uudistus), jossa palveluiden saatavuuden varmistamiseksi pohditaan myös sosiaali- ja terveystieteiden hallinnollista yhdistämistä. Sosiaalityön ja lastensuojelutyön julkisuuskuva ei ole merkityksellinen, sillä se kertoo alan kompetenssista ratkaista suuria yhteiskunnallisia ongelmia. Organisaatioita mahdollisesti yhdistettäessä arvostusta punnitaan myös uuden organisaation johtopaikkoja jaettaessa, tässä tapauksessa sosiaalityön, hoitotieteen ja lääketieteen kesken. Sosiaalityön tulisi pystyä osoittamaan asiantuntijuutensa ja erityisosaamisensa näiden vahvojen tieteidenalojen ja professioiden rinnalla (ks. Raunio 2009, 85–86).

Aika näyttäytyi aineistoni selonteoissa monessa eri merkityksessä. Aineistoa kerätessäni pohdin, onko tässä ajassa jotain sellaista, mikä saa sosiaalityön edustajat ottamaan osaa julkiseen keskusteluun. Vai olivatko julkisuudessa esitetyt syytökset vain tarpeeksi

vakavia, jotta korkeana pidetty reagointikynnys ylittyi. Resurssiselonteissa aika tuotiin esiin kiireenä liittyen asiakastapaamisiin, verkostoyhteistyöhön ja dokumentointiin. Kiireen taustalta selonteissa löydettiin muun muassa resursseihin liittyvä työvoimapula ja työntekijöiden vaihtuvuus sekä työn organisointiin liittyvät ongelmat. Aika tuli esiin myös kerrottaessa lastensuojelun pitkään yleisesti tiedossa olleista ongelmista, kuten pitkistä käsittelyajoista ja matalasta palkkatasosta. Selonteissa kerrottiin sosiaalityöntekijöiden turhautumisesta asioiden julkisuuteen nostamiseen, koska kentän kokemuksen mukaan päättäjille vuosien saatossa annetut samansuuntaiset selonteot eivät ole johtaneet toimenpiteisiin. Tätä tietoa vasten sosiaalityöntekijöiden vastuuttaminen lastensuojelun ongelmista vaikutti hieman kohtuuttomalta.

Taloudellisesti haastavina aikoina julkiselle organisaatiolle syntyy selontekovelvollisuus myös kansantalouden suuntaan, jolloin tulee punnittavaksi, mitkä tavoitteet ja arvot toimintaa lopulta ohjaavat. Tavoitteiden ei tarvitse olla ristiriitaisia, mutta niiden tulkinta saattaa olla, kuten sosiaalisten normienkin suhteen toisinaan tapahtuu (ks. Buttny 1993, 39–44). Rajalliset taloudelliset resurssit pakottavat viranomaiset tarveharkintaan, sillä kaikille ei palveluita riitä. Laissa säädetyt velvollisuudet on täytettävä, muuten edessä saattaa olla esimerkiksi uhkasakko. Tällaisesta tilanteesta annettiin selonteko Helsingin kaupungin toimesta, liittyen käsittelyaikojen ylittämiseen lastensuojelutarpeen selvittämisessä. Siellä oli siirretty työntekijöitä muusta lastensuojelutyöstä selvitysvaiheeseen. Voidaankin kysyä, ohjaako lain kirjaimen noudattaminen työn organisoimista lapsen etua enemmän, mikäli siirretty työvoima on poissa jo olemassa olevien lastensuojelun asiakkaiden palveluista.

On mielenkiintoista nähdä mitä vaikutuksia Eerikan tapauksen jälkeisellä, melko vilkkaalla julkisella lastensuojelukeskustelulla on sosiaalityöhön Suomessa. Iso-Britanniassa julkisuudessa paljon tilaa saaneiden, lastensuojeluun liittyneiden lapsikuolemien jälkeen tehdyt muutokset sosiaalityön käytäntöihin ovat painottuneet riskin hallintaan. On pyritty minimoimaan organisaation riskit tehdä virhearvioita ja tämä on lisännyt sosiaalityöntekijöiden hallinnollisia, tarkoin säänneltyjä työtehtäviä. Iso-Britanniassa jopa 80 % sosiaalityöntekijän työajasta voi mennä tiedon hallintaan ja dokumentointiin liittyviin tehtäviin. (Welbourne 2011, 408–409.)

Aineistoni keräämisen jälkeen Suomessa on julkaistu laaja selvitys lastensuojelun tilasta ja annettu toimenpide-ehdotuksia toiminnan parantamiseksi (Kananoja ym. 2013).

Ehdotuksissa on nähtävissä paljon samoja teemoja Iso-Britanniassa käydyn keskustelun ja tehtyjen muutosten kanssa. Huolena siellä koettiin säädösten ja toimintaohjeiden vaikutukset sosiaalityön sisältöön. Psykososiaalinen, reflektiivinen vuorovaikutustyö oli vaihtumassa tekniseksi tietojenkäsittelyksi ja strukturoitujen menetelmien toteuttamiseksi, jossa sosiaalityön asiantuntijuuden pelättiin jäävän liian vähälle huomiolle. (ks. Welbourne 2011, 409–410; Ferguson 2002, 6.)

Kananoja ym. (2013, 33) huomauttavat, että sensitiivinen vuorovaikutustyö ja tutkimuksiin perustuvat menetelmät ovat yhdistettävissä, jolloin työntekijän kokemus ja tieteellinen näyttö tukevat toisiaan. Sekä työryhmän raportissa (emt.) että tutkimustani varten seuraamassani julkisessa keskustelussa todettiin selvitysten ja projektien värittäneen lastensuojelua viime vuosina, mutta niiden vaikutukset itse lastensuojelutyöhön ovat jääneet vähäisiksi. Luen työryhmän raportin sosiaalityön julkiseksi kannanotoksi lastensuojelun nykytilanteeseen. Nähtäväksi jää, tuovatko nyt tämän kannanoton sisältämät toimenpide-ehdotukset kaivattua muutosta lastensuojelun toteuttamiseen. Vai jäävätkö nekin vain nipuiksi ehdotuksia vailla todellista toimeenpanoaikaa?

Eerikan tapausta voidaan pitää poikkeuksena, kriittisenä tapauksena (ks. Laine & Peltonen 2007, 97–98). Lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi kuoli. Toisaalta resursseilla ja työn organisoinnilla selittävässä selonteossa todettiin, että Eerikan tapauksen yhteydessä vallinneet olosuhteet ovat kovin yleisiä. Erityisesti lastensuojelun arkea kuvaavissa selonteissa tuotiin esille, että mahdollisuudet työn asianmukaiseen hoitamiseen ovat monessa kunnassa heikot. Voiko Eerikan tapausta sittenkin pitää ainakin vallinneiden olosuhteiden osalta tyypillisenä tapauksena? Lastensuojelun edustajat siirsivät vastuuta lastensuojelun tilasta valtakunnantason päättäjien lisäksi työoloista vastaaville työnantajatahoille. Lisäksi vastuuta kaivattiin myös muilta viranomaisilta ja asiakasperheitä ympäröiviltä yhteisöiltä sekä tekijöiltä, lasten kaltoinkohtelijoilta itseltään.

Tutkimusprosessini edetessä koin todeksi sen, että avaamalla yhden oven tulee paitsi sulkeneeksi muutaman, myös raottaneensa useita, odottamattomiakin ovia. Valinnat seuraavat toisiaan ja sama aineisto näyttäytyy usein aivan erilaisena eri tutkijan käsissä (esim. Malmsten 2007, 72–73). Työni edetessä olen pohtinut useita vaihtoehtoisia tapoja lähestyä tutkimaani ilmiötä esimerkiksi analyysimenetelmiä tai näkökulmaa muuttamalla. Valta käsitteenä olisi mielenkiintoista liittää sosiaalityöntekijöiden osallistumiseen julkisessa keskustelussa. Aihetta voisi pohtia myös sosiaalityön tieteenalan melko lyhyen

historian mahdollisten vaikutusten näkökulmasta tai aikaperspektiiviä peilaten: onko osallistuminen erilaista nyt kuin esimerkiksi edellisen laman aikaan 1990-luvulla?

On esitetty, että yhteiskuntatieteilijän tulisi ymmärtää jokaisen antamansa kommentin tai väittämän säilyttävän tai kumoavan yleistä tietoisuutta olemassa olevasta (Ervamaa 2002, 138). Tätä ajatusta vasten voidaan todeta, että sanomatta jättäminen säilyttää olemassa olevaa käsitystä sosiaalityöstä. Selonteoissa päästään mielestäni kosketuksiin sosiaalityössä keskeisten teemojen, kuulluksi tulemisen ja osallisuuden, kanssa (ks. lastensuojelulaki 2007/417, luku 4).

Voisiko julkisten selontekojen merkitys olla osittain siinä, että osapuolet kokevat tulleensa kuulluiksi ja saavat kantansa julki? Sosiaalityön taholta annetuista selonteoista on luettavissa tarve tulla kuulluksi ja osalliseksi ammatin ja koko alan julkiseen määrittämiseen. Tämä sama tarve on näkynyt muun muassa sosiaalityöntekijöiden aktiivisena osallistumisena julkiseen toimeentulotukikeskusteluun syksyllä 2013. Myös sosiaalisessa mediassa toiminta on ollut ilahduttavan aktiivista; muun muassa ryhmä sosiaalialan työntekijöitä, alan opettajia ja opiskelijoita sekä tutkijoita on perustanut blogin, joka ottaa kantaa alaa koskeviin, ajankohtaisiin kysymyksiin ja tarjoaa medialle suoran yhteyden alan asiantuntijoihin. Kannanottoja julkaistaan myös ryhmänä tai nimimerkillä, jolloin yksittäisen työntekijän ei tarvitse kantaa vastuuta julkisen esiintymisen mahdollisista negatiivisista vaikutuksista työmarkkinoilla (ks. Metteri 2012, 213–214).

Julkista lastensuojelukeskustelua seurattaessa on hyvä muistaa, että se on kuitenkin vain yksi paikka, missä käsitystä lastensuojelun sosiaalityöstä luodaan ja uusinnetaan. Arjessa lastensuojelu määritellään aina uudelleen jokaisessa sosiaalityön asiakastapaamisessa, verkostopalaverissa tai vaikkapa vain alaa sivuavassa kahvihuonekeskustelussa. (ks. Jokinen ym.1993, 21–22.) Median rooli julkisen keskustelun kapellimestarina on tärkeä, muttei ainoa alaa määrittävä tekijä.

Lähteet

Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) (2010) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Banks, Sarah & Williams, Robin (2005) Accounting for Ethical Difficulties in Social Welfare Work: Issues, Problems and Dilemmas. *British Journal of Social Work* 35, 1005–1022.

Bardy, Marjatta (2013) Lastensuojelun ytimissä. 4. uudistettu painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1 Viitattu 4.11.2013.

Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London; New York: Routledge.

Buttny, Richard (1993) *Social Accountability in Communication*. London: Sage.

Clark, Chris (2006) Against Confidentiality? : Privacy, Safety and the Public Good in Professional Communications. *Journal of Social Work* 6(2), 117–136.

D´Cruz, Heather & Jones, Martin (2004) *Social Work Research. Ethical and Political Contexts*. Sage

Ervamaa, Suvi (2002) Sosiologian kriittinen potentiaali ja tieteen arvovapaus. *Sociologia* 39(3), 136–139.

Fairclough, Norman (1997) *Miten media puhuu*. Suomentanut Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

Ferguson, Harry (2002) *Protecting Children in Time; Child Abuse, Child Protection and the Consequences of Modernity*. Basingstoke. Palgrave Macmillan.

Hall, Christopher & Slembrouk, Stef & Sarangi, Srikant (2006) *Language Practices in Social Work. Categorisation and Accountability in Child Welfare*. London: Routledge.

Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen, Salla & Sorvali, Irma (2006) *Etiikkaa ihmistieteille*. Suomen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Heino, Tarja (toim.) (2008) Erityinen lapsuus — erityinen yhteiskunnallinen vastuu. Mitä lastensuojelusta tiedetään ja mitä päätöksentekijän tulisi tietää? Taustamateriaalia sektoritutkimuksen neuvottelukunnalle. Stakes / Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos http://yp.stakes.fi/NR/rdonlyres/05D33384-CCCE-475E-A3EB-846416FB5EC2/14343/THL_selvitys1.pdf Viitattu 18.02.2013

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Acta Universitas Lapponiensis 60.

Häikiö, Liisa & Niemenmaa, Viivi (2007) Valinnan paikat. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.): Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press, 41–56.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2012) Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2012) Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 131–173.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012) Kategoriat-analyysin teesit. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. Kategoriat, kulttuuri & moraalit. Tampere: Vastapaino, 45–87.

Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17(4), 296–312.

Kananoja, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) Toimiva lastensuojelu – selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19.

Karvinen-Niinikoski, Synnove & Meltti, Tero (2003) Muutosprosesseissa ristiriitaistuva sosiaalityö. Teoksessa Satka, Mirja & Pohjola Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi, 31–53.

Kunelius, Risto & Noppari Elina & Reunanen, Esa (2009) Media vallan verkoissa. Toinen painos. Tampereen Yliopisto. Journalismin tutkimuslaitoksen julkaisu A 112/2009. Tampere: Juvenes Print.

Laakkonen, Sari (2012) Sosiaalityöntekijän rooli sosiaalisten ongelmien esiinnostajana – esimerkkinä kerjäläiskysymys. Teoksessa Strömberg-Jakka, Minna & Karttunen, Teija (toim.) Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen. Jyväskylä: Ps-kustannus, 54–71.

Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2007) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press.

Laine, Markus & Peltonen, Lasse (2007) Ikkuna muutokseen. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press, 93–108.

Lappalainen, Pertti (2007) Poliittinen toiminta tapauksena. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press, 191–213.

Leino, Helena (2007) Yleinen ongelma, yksi tapaus. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press, 214–227.

Malmsten, Annukka (2007) Rajaaminen. Teoksessa Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudeamus University Press, 57–73.

Loseke, Donileen R. (2003) Thinking About Social Problems. Transaction Publishers: New Brunswick.

Mizrahi, Terry & Davis, Larry E. (2008) Child Welfare. Teoksessa Mizrahi, Terry & Davis, Larry E. (toim.) Encyclopedia of Social Work (20th ed). Oxford University Press.

<http://helios.uta.fi:2441/view/10.1093/acref/9780195306613.001.0001/acref-9780195306613-e-53?rskey=OKeY0k&result=52&q=#acref-9780195306613-div1-483>

Viitattu 18.02.2013.

- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 1778.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Nikunen, Minna (2005) Surman jälkeen itsemurha. Kulttuuriset luokituksen rikosuutisissa. Tampere; Tampereen yliopisto, Acta Electronica Unvestitatis Tamperensis 422.
- Närhi, Kati (2003) Sosiaalityöntekijät paikallisen tason vaikuttajina. Teoksessa Satka, Mirja & Pohjola Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi, 57–81.
- Odugbemi, Slna & Lee, Taeku (2011) Accountability Through Public Opinion; From Inertia to Public Action. Herndon. World Bank Publications.
- Parton, Nigel (2008) Changes in the Form of Knowledge in Social Work: From the `Social` to the `Informational`? *British Journal of Social Work* 38, 253–269.
- Parton, Nigel (2011) Child Protection and Safeguarding in England: Changing and Competing Conceptions of Risk and their Implications for Social Work. *British Journal of Social Work* 41, 854—875.
- Piiroinen, Hannu (2006) 1990-luku sosiaalityöntekijöiden silmin. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(3), 321–325.
- Rahkonen, Juho (2006) Printattu hyvinvointivaltio. Sosiaali- ja terveystieteiden aikakauslehti. *Yhteiskuntapolitiikka* 71(5), 459–470.
- Raunio, Kyösti (2009) Olennainen sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino.
- Rose, Stephen M.(2003) Sosiaalityön missio. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Juva. PS-Kustanus. 193–205.
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari (2010) Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 189–199.

Satka, Mirja & Pohjola Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) (2003) Sosiaalityö ja vaikuttaminen. Jyväskylä: SoPhi.

Sheppard, Michael (2010) The Parent Concerns Questionnaire: A Reliable and Valid Common Assessment Framework for Child and Family Social Care. *British Journal of Social Work* 40, 371–390.

Simpura, Jussi (1999) Sosiaalipolitiikka piiloutuu, sosiaalivalta verhoutuu. *Janus* 7(1), 5–21.

Sinko, Päivi (2004) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Talentia ry (2005) Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisten eettiset ohjeet. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki.

http://www.talentia.fi/files/558/1649_Etiikkaopas2005_1_.pdf Viitattu 23.10.2013.

Welbourne, Penelope (2011) Twenty-first century social work: the influence of political context on public service provision in social work education and service delivery. *European Journal of Social Work* 14(3), 403–420.

Lainsäädäntö (<http://www.finlex.fi/fi/laki/>):

Hallintolaki 2003/434

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812

Lastensuojelulaki 2007/417

Perustuslaki 1999/731

Sosiaalihuoltolaki 1982/710

Liite 1: Aineisto

Aineistoni koostuu Helsingin Sanomien 1.9.–7.12.2012 julkaistuista uutisartikkeleista ja mielipidekirjoituksista koskien Eerikan tapausta ja lastensuojelun sosiaalityötä. Suluissa merkittynä lehden osa, jossa artikkeli on julkaistu.

- [1] 1.9.2012 Kovia päätöksiä ja liian vähän aikaa (Uutiset, Kaupunki)
- [2] 1.9.2012 Lastensuojelua vaivaa hitaus (Uutiset, Kaupunki)
- [3] 4.9.2012 Luottamus vaatii lapseen tutustumista (Mielipide)
- [4] 5.9.2012 Lasten suojeleminen ei ole helppoa (Mielipide)
- [5] 6.9.2012 Huostaanotto ei aina ole paras ratkaisu (Pääkirjoitus)
- [6] 7.9.2012 Väkivalta on kirjattava tarkasti huoltoriidoissa (Mielipide)
- [7] 7.9.2012 Lastensuojelun asiakkuus periytyy (Uutiset, Kotimaa)
- [8] 8.9.2012 Suomeen tarvitaan lastenasiantalo auttamaan väkivaltaa kokeneita lapsia (Mielipide)
- [9] 8.9.2012 Sosiaalityöntekijät saavat kehnoa palkkaa (Mielipide)
- [10] 8.9.2012 Lapsen kuuleminen ei ole uutta (Mielipide)
- [11] 10.9.2012 Lastensuojelussa työskentelevien tehtävä ei ole toimia byrokratian airueina (Mielipide)
- [12] 10.9.2012 Lastensuojelun ydin on hädässä oleva lapsi (Pääkirjoitus)
- [13] 11.9.2012 Viranomaiskieli ei sovi lasten kuulemiseen (Mielipide)
- [14] 12.9.2012 Moni lapsi on pelastettu hengenvaarasta (Mielipide)
- [15] 16.9.2012 Lastensuojelu ja sosiaalityö kaipaavat kipeästi osaavaa työvoimaa (Mielipide)
- [16] 18.9.2012 Lapsella on oikeus edunvalvontaan myös lastensuojeluasiassa (Mielipide)
- [17] 20.9.2012 Uskaltaako lasta aina suojella? (Mielipide)
- [18] 5.10.2012 Perhepalvelujohtaja: Yhdenkään lapsen turvallisuus ei järky Helsingin toimien takia (Uutiset, Kotimaa)
- [19] 11.10.2012 Sosiaaliala kaipaa yhä lisää työvoimaa (Mielipide)

- [20] 13.10.2012 Sosiaalityöntekijöiden leimaaminen osaamattomiksi ei auta mitään (Mielipide)
- [21] 26.10.2012 Huostaanotto on harvoin pysyvä – Lastensuojelun asiakkaiden määrä on kasvanut, mutta huostaanottojen ja sijoitusten ei. (Uutiset, Kotimaa)
- [22] 5.12.2012 Väliraportti: Lastensuojelu pistettävä uusiksi (Uutiset, Kotimaa)
- [23] 7.12.2012 Lastensuojelun laatua ohjaavaa ministeriön suositusta ei ole (Mielipide)
- [24] 19.12.2012 Lastensuojelulakia tulkitaan oudosti (Mielipide)

Liite 2: Aineistoa tukevia artikkeleita ja verkkosivut

Lastensuojelun sosiaalityötä vastuullistavia ja syyttäviä Helsingin Sanomien artikkeleita sekä sosiaalityön edustajien syksyllä 2013 perustama blogi, joita on käytetty tutkimuksen taustamateriaalina ja joihin on viitattu tekstissä.

[25] 3.9.2012 Kahdeksanvuotiaan kuolema käynnisti selvitysten sarjan (Uutiset, Kotimaa)

[26] 10.10.2012 Venäläislapset eivät erotu lastensuojelussa (Uutiset, Kotimaa)

Sosiaalinen tekijä –blogi:

<http://sosiaalinentekija.wordpress.com/> viitattu 14.11.2013